

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛИТВИН ВАЛЕНТИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 378.011.3-051:373.3]:37.064.1:005.25(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

011 – Освітні, педагогічні науки

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 В. А. Литвин

Науковий керівник: **Бабакіна Оксана Олексіївна**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Литвин В. А. Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки. – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2021.

У дисертації досліджено проблему виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

На підставі огляду психолого-педагогічної наукової літератури та аналізу проблеми взаємодії школи та сім'ї у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях визначено, що взаємодія вчителя й батьків важлива на всіх етапах навчання дитини, однак особливого значення вона набуває в початковій школі. З'ясовано, що проблема взаємодії школи та сім'ї завжди привертала увагу дослідників та є актуальною для наукового дискурсу сьогодні. Доведено, що взаємодія школи та сім'ї ґрунтується на гуманістичній спрямованості сучасного виховання як цілісного процесу. В основі такої взаємодії має бути повага та довіра, взаємодопомога, взаємопідтримка і взаєморозуміння всіх учасників виховного процесу. Априорі зрозуміло, що необхідність взаємодії учителів із сім'єю молодшого школяра потребує внесення змін до процесу теоретичної, методичної та практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи відповідно до сучасних запитів суспільства, зокрема стосовно виховання відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

З'ясовано зміст базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра»; визначено ключове поняття дослідження «виховання у майбутніх учителів початкової школи

відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» як ціннісно спрямований системоутворювальний процес формування професійно значущої якості, що виявляється в усвідомленні ролі і значення власної поведінки, суджень, педагогічної діяльності через призму відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра.

Теоретично обґрунтовано, розроблено й експериментально перевірено структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, упровадження якої спрямоване на підвищення рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за виокремленими компонентами: *мотиваційним* (включає спонукальні чинники, спрямовані на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя початкової школи, професійну спрямованість на успішне здійснення освітньої роботи, внутрішню мотивацію щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку); *когнітивним* (передбачає системну інтелектуальну наповненість психолого-педагогічних, науково-методичних знань здобувачів вищої освіти щодо важливості взаємодії школи та сім'ї, формування у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *діяльнісним* (уміщує форми, методи та засоби роботи, які допоможуть у теоретичній і практичній спроможності майбутнього вчителя початкової школи відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *рефлексивним* (відображає показники сформованості відповідального ставлення у майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, передбачає їх оцінювання та самооцінювання).

Виокремлено критерії сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та їх показники: *ціннісно-мотиваційний* (мотиваційно-ціннісні орієнтації

особистості; умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення); *знаннєво-креативний* (системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *комунікативно-діяльнісний* (застосування здобутих знань на практиці; реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *аналітико-оцінний* (самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення; самоаналіз професійної діяльності; прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі).

Доведено, що динаміка сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра виявлятиметься у трансформації рівнів (від репродуктивного до творчого). Із метою більш чіткого простеження позитивної динаміки рівнів сформованості досліджуваного явища в майбутніх учителів початкової школи розроблено їх змістові характеристики за визначеними критеріями й показниками.

Розроблено комплекс діагностичних методик задля виявлення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за кожним із визначених критеріїв та їх відповідними показниками, який включає стандартизовані та авторські розробки діагностичних методик.

Експериментально підтверджено, що розроблена структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра сприяє

підвищенню рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю концептуальних положень, логіко-системним аналізом джерельної бази, кількісним і якісним аналізом одержаних даних щодо ефективності розробленої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, відтворюваністю результатів і репрезентативністю експериментальних даних, отриманих методами математичної статистики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше*:

- *теоретично обґрунтовано, розроблено, впроваджено й експериментально перевірено* структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, що складається з компонентів (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний); *визначено* ключове поняття дослідження «виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»; *розроблено* критерії (ціннісно-мотиваційний, знаннєво-креативний, комунікативно-діяльнісний, аналітико-оцінний), показники та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *уточнено* зміст базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра»; *удосконалено* діагностичний інструментарій, науково-методичний супровід процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *набули подальшого розвитку* організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками;

форми, методи та засоби виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Практична значущість дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні апробованої та експериментально перевіреної структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та в упровадженні в освітній процес педагогічного закладу вищої освіти спецкурсу «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра».

Основними положеннями й отриманими результатами дисертаційної роботи можна послуговуватися в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема при плануванні та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять та інших сучасних форм аудиторної та позааудиторної роботи, у розробці відповідних вибіркового освітніх компонентів, для змістового наповнення підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та інших матеріалів для фахівців педагогічних закладів вищої освіти, а також для проведення теоретичних та експериментальних досліджень у галузі теорії й методики виховання.

Зміст структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра може стати теоретичним підґрунтям для дослідження висвітленого процесу в освітніх установах різного типу.

Ключові слова: виховання, виховання майбутніх учителів початкової школи, відповідальність, відповідальне ставлення, взаємодія, взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра, структурно-логічна модель системи.

**Наукові праці, у яких опубліковано
основні наукові результати дисертації**

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. **Литвин В. А.** Взаємодія школи та сім'ї у вихованні підростаючого покоління. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. LXXX. Т. 2. С. 100–104.

2. **Литвин В. А.** Педагогіка партнерства як складова частина Концепції «Нова українська школа». *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2018. Вип. 7. Т. 1. С. 151–155.

3. **Литвин В. А.** Характеристика сучасних підходів у вихованні у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 65. С. 55–60.

4. **Литвин В. А.** Теоретико-методологічні підходи до організації виховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук* : Міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. 34. Т. 3. С. 273–280.

5. **Литвин В. А.** Педагогічний супровід зростання особистісно-професійної відповідальності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 77. С. 133–137.

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

6. Babakina O., **Lytvyn V.** Training responsible attitude to interaction with primary schoolchildren of future primary school teachers. *Professional development of the teacher in the light of European integration processes* :

collective monograph / edit prof. Tsvetkova Hanna. Hameln : InterGING, 2019. P. 411–430.

7. **Литвин В. А.** Ретроспективний аналіз дефініції понять «відповідальність» та «відповідальне ставлення». *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. Part 7. № 11 (63). P. 61–66.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. **Литвин В. А.** Характеристика основних форм роботи майбутніх вчителів початкових класів із батьками. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січ., 2018 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. Ч. 2. С. 10–14.

9. **Литвин В. А.** Особливості організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 2-3 лют., 2018 р.). Київ : ГО «Київ. наук. орг. пед. та психол.», 2018. Ч. 1. С. 102–105.

10. **Литвин В. А.** Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків. *Становлення і розвиток педагогіки* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 лют. 2018 р.). Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 140–142.

11. **Литвин В. А.** Сім'я як соціальний інститут суспільного розвитку особистості молодшого школяра. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities* : International scientific conference. (February 23. 2018, Kaunas). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 50–53.

12. **Литвин В. А.** Сучасні підходи в підготовці майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів. (Ченстохова, Ужгород,

Дрогобич, 29-30 берез. 2018 р.). Ченстохова ; Ужгород ; Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 279–281.

13. **Литвин В. А.** Педагогічні вимоги до батьків як вихователів. *Science, research, development. Pedagogy #2* : Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (London, 27.02.2018). Warszawa : «Diamond trading tour», 2018. Р. 76–79.

14. **Литвин В. А.** Ключові механізми взаємодії сім'ї та школи в інклюзивному просторі ЗЗСО. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration* : II International scientific conference. (Leipzig, October 25, 2019). Leipzig : Baltija Publishing. 2019. Р. 127–130.

15. **Литвин В. А.** Співпраця вчителів та батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 149–154.

16. **Литвин В. А.** Форми взаємодії вчителів та батьків у вихованні дітей із особливими освітніми потребами. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale* : collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale (3 avril, 2020). Monaco, Principauté de Monaco: Plateforme scientifique européenne, 2020. Vol. 2. Р. 95–98.

17. **Литвин В. А.** Шляхи взаємодії вчителів, батьків та учнів за умов дистанційного навчання. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (April 6-8, 2020). Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. Р. 104–109.

SUMMARY

Lytvyn V. A. Training a Responsible Attitude of Future Primary School Teachers to Interaction with Families of Primary School Students. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Philosophy, specialty 011 – Educational and Pedagogical Sciences. – The Municipal Establishment ‘Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy’ of the Kharkiv Regional Council. – Kharkiv, 2021.

The thesis deals with studying the issue of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students.

After analysing psychological-pedagogical works and the issue of school-family interaction in domestic and foreign research, it is determined that teacher-parent interactions are crucial at all stages of a child's education, but they are especially important in primary school. The issue of school-family interaction has always been in research focus and is relevant to scientific discourse today. It is proved that the interaction between school and family is based on the humanistic orientation of modern education as a holistic process. The basis of such interaction should be respect and trust, mutual assistance, mutual support and mutual understanding of all participants in the educational process. The need for teachers to interact with primary school student families requires changes in the process of theoretical, methodological and practical training of future primary school teachers in accordance with modern societal demands, in particular training a responsible attitude to interaction with families of primary school students.

The content of the basic research concepts "training future primary school teachers", "responsible attitude", "interaction of a primary school teacher with the family of a primary school student" is clarified. The key research concept "training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students" is a value-oriented system-forming process of developing a professionally significant quality, by understanding a role and

importance of their own behavior, judgments, pedagogical activities through the prism of a responsible attitude to interaction with the family of a primary school student.

The structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students is theoretically substantiated, developed and experimentally tested. Its introduction is aimed at increasing the level of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students. The following components are determined: *the motivational component* (includes motivating factors aimed at developing the value-motivational sphere of future primary school teachers, a professional focus on successful implementation of educational work, internal motivation to organize educational work together with families of primary school students); *the cognitive component* (involves forming a system of socio-pedagogical, psychological-pedagogical and methodological knowledge of interacting with families of primary school students); *the activity component* (contains forms, methods and means of work that will theoretically and practically help future primary school teachers to interact with families of primary school students); *the reflexive component* (reflects the indicators of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students, provides for evaluation and self-evaluation).

The criteria for a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students and their indicators are singled out: *value-motivational* (motivational-value orientations of the individual; motivation for responsible behavior and self-development; willingness to creative and professional self-realization); *knowledge-creative* (systemic intellectual content of professional knowledge about the content, purpose, specifics, functions and forms of interaction between school and family; developing professional-pedagogical, creative thinking, consciousness, a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families

of primary school students); *communicative-activity* (practically applying the acquired knowledge; realizing organizational and educational abilities of future primary school teachers in the process of pedagogical practical training; ability of future teachers to interact with families of primary school students); *analytical-evaluative* (self-assessing the ability to interact with families of primary school students, controlling the process of its achievement; self-analysing professional activity; forecasting ways and means of improving educational work in this area).

It is proved that the dynamics of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students will be shown in levels transformation (from reproductive to creative). In order to trace the positive dynamics of the levels of a formed responsible attitude of future primary school teachers, the content characteristics have been developed according to certain criteria and indicators.

A set of diagnostic methods has been developed to identify the level of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students according to the defined criteria and relevant indicators with standardized diagnostic methods and those developed by the author.

It is experimentally proved that the developed structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students helps to increase the level of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students.

Probability of research results is provided by theoretical substantiation of conceptual positions, logical-system analysis of references, quantitative and qualitative analysis of the received data on efficiency of the developed structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students, repeating results and representing experimental data obtained by methods of mathematical statistics.

The scientific novelty of the research is as follows:

- *for the first time* the structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students is *theoretically substantiated, developed, implemented and experimentally tested*, which consists of components (motivational, cognitive, activity, reflexive); the key research concept "training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students" is *defined*; criteria (value-motivational, knowledge-creative, communicative-activity, analytical-evaluation), indicators and levels of a formed responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students are *developed*;

- the content of the basic research concepts "training future primary school teachers", "responsible attitude", "interaction of a primary school teacher with the family of a primary school student" is *clarified*; diagnostic tools, scientific and methodological support of the process of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students are *improved*;

- organizational-pedagogical conditions for preparing future primary school teachers to work with parents are *further developed* as well as forms, methods and means of training future primary school teachers to take a responsible attitude to interaction with the family of a primary school student.

The practical significance of the research is in theoretically substantiating the structural-logical model of the system of training a responsible attitude of future primary school teachers to interaction with families of primary school students, which is tested and experimentally proven, and in introducing the special course "Methods of organizing common education work with the family of a primary school student" into the educational process of pedagogical institutions of higher education.

The main ideas and results of the thesis can be used in training future primary school teachers, in particular in planning and teaching lectures, seminars

and practical classes and other modern forms of classroom and extracurricular work, in the development of appropriate selective educational components, for writing textbooks, methodical recommendations and other materials for specialists of pedagogical institutions of higher education, as well as for carrying out theoretical and experimental research in the field of theory and methods of education.

The content of the structural-logical model of the system for training primary school teachers to take a responsible attitude to interaction with the family of a primary school student can become a theoretical basis for studying the researched process in educational institutions of various types.

Keywords: education, training future primary school teachers, responsibility, responsible attitude, interaction, interaction of primary school teachers with families of primary school students, structural-logical model of the system.

The main content of the thesis is reflected in the following publications

Articles in professional scientific journals of Ukraine:

1. **Lytvyn V. A.** (2017). Vzaiemodiia shkoly ta simi u vykhovanni pidrostaiuchoho pokolinnia [The interaction of school and family in the upbringing of the younger generation]. *Pedahohichni nauky* : zb. nauk. prats. Kherson : Vydavnytskyi dim «Helvetyka», LXXX (2), 100–104 [in Ukrainian].

2. **Lytvyn V. A.** (2018). Pedahohika partnerstva yak skladova chastyna Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» [Pedagogy of partnership as a component of “New Ukrainian School” concept]. *Innovatsiina pedahohika* : nauk. zhurnal. Odesa, 7 (1), 151–155 [in Ukrainian].

3. **Lytvyn V. A.** (2018). Kharakterystyka suchasnykh pidkhodiv u vykhovanni u maibutnikh uchyteliv pochatkovoï shkoly vidpovidalnoho stavlennia do vzaiemodii z simieiu molodshoho shkoliara [Characteristics of modern approaches in the education of future primary school teachers responsible attitude to interaction with the family of a primary schoolchildrens]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*.

Ser. 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy : zb. nauk. pr. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 65, 55–60 [in Ukrainian].

4. **Lytvyn V. A.** (2020). Teoretyko-metodolohichni pidkhody do orhanizatsii vykhovannia maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly v protsesi fakhovoi pidhotovky [Theoretical and methodological approaches to the organization of education of future primary school teachers in the process of professional training]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* : Mizhvuz. zb. nauk. prats molodykh vchenykh / Drohobytskyi derzh. ped. un-t imeni Ivana Franka. Drohobych, 34 (3), 273–280 [in Ukrainian].

5. **Lytvyn V. A.** (2020). Pedahohichniy suprovid zrostantia osobystisno-profesiinoi vidpovidalnosti maibutnoho vchytelia v osvitnomu seredovyschi ZVO [Pedagogical support of the growth of personal-professional responsibility of the future teacher in the educational environment of the University]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Ser. 5 : Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy : zb. nauk. pr. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova, 77, 133–137 [in Ukrainian].

Articles in foreign journals:

6. Babakina O., **Lytvyn V.** (2019). Training responsible attitude to interaction with primary schoolchildren of future primary school teachers. *Professional development of the teacher in the light of European integration processes* : collective monograph / in the sciences. edit prof. Tsvetkova Hanna. Hameln: InterGING, 411–430 [in English].

7. **Lytvyn V. A.** (2020). Retrospektyvnyi analiz definitsii poniat «vidpovidalnist» ta «vidpovidalne stavlennia» [Retrospective analysis of defining the notions «responsibility» and «responsible attitude»]. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*, 7, 11 (63), 61–66 [in Ukrainian].

Approbation publications:

8. **Lytvyn V. A.** (2018). Kharakterystyka osnovnykh form roboty maibutnikh vchyteliv pochatkovykh klasiv iz batkamy [Characteristics of the main

forms of work of future primary school teachers with parents]. *Kliuchovi pytannia naukovykh doslidzhen u sferi pedahohiky ta psykholohii u XXI st.* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Lviv, 26-27 sichnia, 2018 r.). Lviv : HO «Lvivska pedahohichna spilnota», 2, 10–14 [in Ukrainian].

9. **Lytvyn V. A.** (2018). Osoblyvosti orhanizatsii spilnoi vykhovnoi roboty z simieiu molodshoho shkoliara [Features of the organization of joint educational work with the family of a primary schoolchildrens]. *Suchasni tendentsii ta faktory rozvytku pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, Ukraina, 2-3 liutoho, 2018 r.). K. : HO «Kyivska naukova orhanizatsiia pedahohiky ta psykholohii», 1, 102–105 [in Ukrainian].

10. **Lytvyn V. A.** (2018). Shliakhy i zasoby pidvyschennia psykholoho-pedahohichnoi kultury batkiv [Ways and means of improving the psychological and pedagogical culture of parents]. *Stanovlennia i rozvytok pedahohiky* : materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 16-17 liutoho 2018 r.). Kherson: Vydavnytstvo «Molodyi vchenyi», 140–142 [in Ukrainian].

11. **Lytvyn V. A.** (2018). Simia yak sotsialnyi instytut suspilnoho rozvytku osobystosti molodshoho shkoliara [The family as a social institution of social development of the personality of a junior schoolchild]. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities* : International scientific conference. (February 23, Kaunas, 2018.). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 50–53 [in Ukrainian].

12. **Lytvyn V. A.** (2018). Suchasni pidkhody v pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do vykhovnoi diialnosti [Modern approaches in the preparation of future primary school teachers for educational activities]. *Suchasni tendentsii rozvytku osvity i nauky v interdystsyplinarnomu konteksti* : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh, aspirantiv i studentiv. (Chenstokhova, Uzhhorod, Drohobych, 29-30 bereznia 2018 r.). Chenstokhova – Uzhhorod – Drohobych: Posvit, 279–281 [in Ukrainian].

13. **Lytvyn V. A.** (2018). Pedagogichni vymohy do batkiv yak vykhovateliv [Pedagogical requirements for parents as educators]. *Science, research, development. Pedagogy #2* : Miedzynarodowej naukowii-praktycznej konferencji. (London, 27.02.2018). Warszawa: «Diamond trading tour», 76–79 [in Ukrainian].

14. **Lytvyn V. A.** (2019). Kliuchovi mekhanizmy vzaiemodii simi ta shkoly v inkliuzyvnomu prostori ZZSO [Key mechanisms of interaction between family and school in the inclusive space of general secondary education]. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration* : II International scientific conference. (Leipzig, October 25, 2019). Leipzig: Baltija Publishing, 127–130 [in Ukrainian].

15. **Lytvyn V. A.** (2019). Spivpratsia vchyteliv ta batkiv ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Cooperation of teachers and parents of childrens with special educational needs]. *Stvorennia inkliuzyvnoho prostoru zakladu osvity v konteksti rozbudovy suspilstva rivnykh mozhlyvostei v Ukraini* : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 21 lystopada 2019 r.). Kharkiv, 149–154 [in Ukrainian].

16. **Lytvyn V. A.** (2020). Formy vzaiemodii vchyteliv ta batkiv u vykhovanni ditei iz osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Forms of interaction between teachers and parents in the upbringing of children with special educational needs]. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale* : collection de papiers scientifiques «ΛΟΗΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale. (3 avril, 2020). Monaco, Principauté de Monaco: Plateforme scientifique européenne, 2, 95–98 [in Ukrainian].

17. **Lytvyn V. A.** (2020). Shliakhy vzaiemodii vchyteliv, batkiv ta uchniv za umov dystantsiinoho navchannia [Ways of interaction between teachers, parents and schoolchildrens in terms of distance learning]. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference. (April 6-8, 2020). Washington, USA : EnDeavours Publisher, 104–109 [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	28
1.1 Взаємодія школи та сім'ї як педагогічна проблема	28
1.2 Понятійно-термінологічне поле дослідження	47
1.3 Теоретичне обґрунтування структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	73
Висновки до першого розділу	102
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	105
2.1 Загальні питання організації та проведення експериментальної роботи	105
2.2 Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	133
2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи	161
Висновки до другого розділу	175
ВИСНОВКИ	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Актуальність дослідження. На виховання нової генерації педагогічних кадрів орієнтують Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Державна програма «Вчитель», Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Концепція «Нова українська школа».

На сучасному етапі розвитку суспільства система виховання в Україні потребує переосмислення та прилучення молоді до світової культури й загальнолюдських цінностей. Ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна та національно свідомо людина, яка наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовним якостями, родинними та патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань національної та світової культур, здатна до саморозвитку й самовдосконалення. Вирішення зазначеного завдання не може бути забезпечено тільки предметною, фаховою підготовкою майбутнього вчителя, адже освіта відповідатиме вимогам сьогодення і стане повноцінною лише в тому випадку, коли її зміст визначатиметься виховними цілями.

У «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» зазначено, що у виховній діяльності система освіти має спиратися саме на сім'ю, підвищувати її психолого-педагогічну культуру, активно впливати на взаємини між її членами тощо. Стратегічні цілі розвитку освіти XXI ст. передбачають партнерство сім'ї і школи, що сприятиме активнішому залученню батьків до виховання та зростання підростаючого покоління.

Важливою умовою ефективної освітньої роботи за Концепцією «Нової української школи» є співробітництво школи і сім'ї, що об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними

за результат. Отже, школа має ініціювати нову, глибшу залученість сім'ї до побудови освітньої траєкторії дитини.

Апріорі зрозуміло, що необхідність взаємодії учителів з сім'єю молодшого школяра потребує внесення змін у процес теоретичної, методичної та практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи, відповідно до сучасних запитів суспільства, а саме у вихованні відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. І. Бех вважає, що сформоване в майбутніх учителів «відповідальне ставлення» характеризує високий рівень готовності та володіння ними комплексом знань, умінь і навичок, які забезпечують творчий підхід до вирішення будь-яких професійних завдань.

Аналізу виховної діяльності педагога присвячені праці В. Беспалько, О. Дубасенюк, Г. Троцко, О. Столяренко та ін.; теоретичні основи виховання та методики виховної роботи висвітлені в наукових розвідках А. Капської, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Н. Щуркової та ін.; система виховної роботи педагогічних закладів вищої освіти була досліджена Г. Пономарьовою; загальнотеоретичні питання організації виховного процесу в закладах вищої освіти досліджували О. Бабакіна, П. Бабочкін, Н. Басов, І. Бех, Є. Белозерцев, М. Боритко, О. Дорошко, І. Ільїнський, Т. Кучай, В. Лісовський, Л. Лесохіна, О. Молчанюк, О. Пономарьов, К. Платова, М. Роганова, Н. Ткачова, В. Фортунатов, А. Харківська, А. Чаговець, Х. Шапаренко та ін.; педагогічні умови організації позааудиторної виховної роботи в закладах вищої освіти вивчали О. Винославська, Т. Куриленко, І. Смирнов, Т. Степура та ін.; діяльність куратора академічної групи висвітлено в працях В. Базилевич, Н. Косарева, С. Романова, С. Сисоєвої, І. Соколової, Л. Філінської та ін.

Велике значення у розв'язанні проблеми «відповідальності» мають фундаментальні дослідження Б. Ананьєва, Аристотеля, М. Бахтіна, І. Беха, Л. Божович, З. Борисова, Г. Ващенко, М. Драгоманова, Ж. Завадської, Я. Коменського, І. Кона, М. Левківського, А. Макаренка, В. Мясищева,

Платона, Г. Пономарьової, С. Рубінштейна, Г. Сковороди, О. Спіркіна, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Прикметно, що проблеми взаємодії школи та сім'ї привертали до себе увагу багатьох класиків світової та вітчизняної педагогіки, зокрема, Я. Коменського, А. Макаренка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи та сім'ї зробили такі сучасні вчені, як Т. Алексеєнко, В. Безлюдна, І. Бех, В. Кириченко, О. Коберник, Б. Ковбас, Г. Ковганич, В. Костів, Т. Кравченко, С. Мартиненко, А. Марушкевич, О. Матвієнко, Л. Назаренко, В. Оржеховська, Л. Повалій, Т. Цуркан, П. Щербань та ін., які зазначили, що однією із визначальних умов успішного всебічного та гармонійного розвитку дитини є налагоджена система взаємодії учителів із батьками молодших школярів.

Порівняльний аналіз психолого-педагогічної, наукової та методичної літератури щодо обраної проблеми дозволив виявити **суперечності** між:

- вимогами суспільства до узгодження виховних впливів школи та сім'ї у вихованні молодших школярів та реальним станом сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- зростанням очікувань батьків до співпраці педагога з ними та недостатньою сформованістю відповідального ставлення у майбутнього вчителя початкової школи до їх активної взаємодії;

- потребою школи в молодих учителях, які можуть взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра й організувати спільну виховну роботу та здобутими компетентностями випускників;

- об'єктивною потребою у сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та недостатнім інструментарієм, який забезпечить ефективність реалізації такої діяльності.

Структурно-функціональний аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що в сучасній вищій школі активно досліджувалася проблема підготовки майбутнього вчителя до роботи із батьками молодших школярів, однак недостатньо розроблена цілісна система виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Актуальність проблеми дослідження, її недостатня розробленість у педагогічній науці та практиці та необхідність розв'язання означених суперечностей обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради «Модернізація педагогічної системи терціарної едукації у контексті підвищення якості професійної підготовки конкурентноспроможних фахівців і вдосконалення професіоналізму науково-педагогічних і педагогічних працівників» (державний реєстраційний номер 0120U105225), комплексної теми кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту «Реалізація системи фахової підготовки в інноваційному освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу» (державний реєстраційний номер № 0117V007459).

Тему дослідження затверджено рішенням Вченої ради Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (протокол № 4 від 15.11.2017 р.) та Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 30.01.2018 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність структурно-логічної моделі системи виховання

у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Гіпотеза дослідження: в основу дослідження покладено припущення про те, що виховання у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра буде ефективним в результаті реалізації відповідної теоретично обґрунтованої структурно-логічної моделі системи, підґрунтя якої складають такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну наукову літературу й здійснити аналіз проблеми взаємодії школи та сім'ї у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях.

2. Визначити понятійно-термінологічне поле дослідження.

3. Теоретично обґрунтувати структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

4. Розробити критерії, показники та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

5. Експериментально перевірити ефективність упровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Об'єкт дослідження: процес виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Предмет дослідження: структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

У ході реалізації завдань дослідження було використано комплекс **методів**:

- *теоретичні*: аналіз нормативно-правових документів у галузі освіти, наукової, навчально-методичної літератури для обґрунтування теоретико-методологічних основ виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; синтез і порівняльний аналіз філософської, культурологічної, соціологічної, психолого-педагогічної літератури за проблемою дослідження для визначення понятійно-термінологічного апарату, формування його концептуальних положень;

- *емпіричні*: анкетування, бесіди, опитування, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний, контрольний, формувальний) для перевірки гіпотези;

- *статистичні*: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу одержаних емпіричних даних.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *уперше*:

- *теоретично обґрунтовано, розроблено, впроваджено й експериментально перевірено* структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, що складається з компонентів (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний); *визначено* ключове поняття дослідження «виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»;
- *розроблено* критерії (ціннісно-мотиваційний, знаннево-креативний, комунікативно-діяльнісний, аналітико-оцінний), показники та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *уточнено* зміст базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра»; *удосконалено*

діагностичний інструментарій, науково-методичний супровід процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *набули подальшого розвитку* організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками; форми, методи та засоби виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Практична значущість дослідження визначається актуальністю розробленої й експериментально апробованої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, а також полягає у розробці й упровадженні в освітній процес педагогічного закладу вищої освіти спецкурсу «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра».

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/715 від 30.12.2020 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/381 від 08.02.2021 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 53 від 01.02.2021 р.), Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 210 від 17.12.2020 р.).

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавтору.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема *Міжнародних*: Міжнародна науково-практична конференція «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у ХХІ ст.» (м. Львів, 2018 р.); Міжнародна науково-

практична конференція «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (м. Київ, 2018 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Становлення і розвиток педагогіки» (м. Харків, 2018 р.); International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities» (Kaunas, 2018); III Міжнародна науково-практична конференція молодих учених, аспірантів і студентів «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті» (Ченстохова, Ужгород, Дрогобич, 2018 р.); Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Science, research, development. Pedagogy #2» (London, 2018); II International scientific conference «Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration» (Leipzig, 2019); Collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale «Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale» (Monaco, 2020); 3rd International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (Washington, USA, 2020); *Усеукраїнських*: Всеукраїнська науково-практична конференція «Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні» (м. Харків, 2019 р.).

Отримані результати та висновки дисертації обговорені на засіданнях кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та на науково-практичних семінарах, круглих столах, диспутах, конференціях різних рівнів у ЗВО, де впроваджувалися результати дослідження.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення в 17 наукових працях, зокрема 7 статей у наукових фахових виданнях (із них 1 – у співавторстві), 2 статті в наукових періодичних виданнях інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз, 10 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 277 сторінок. Робота містить 20 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел із 204 найменувань (із яких 16 джерел іноземною мовою, 23 електронні інформаційно-освітні ресурси) на 23 сторінках, 21 додаток на 66 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 163 сторінки.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ВИХОВАННЯ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

1.1 Взаємодія школи та сім'ї як педагогічна проблема

Для розуміння значущості проблеми взаємодії школи та сім'ї у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра вважаємо за доцільне проаналізувати наукові праці класиків педагогіки; здійснити аналіз вітчизняної та зарубіжної теорії і практики означеного процесу; розглянути сучасні теоретичні та практичні дослідження і нормативно-правові документи у галузі освіти.

У ході наукового пошуку виявлено, що досліджувана проблема привертала до себе увагу багатьох класиків світової та вітчизняної педагогіки, зокрема Я. Коменського, А. Макаренка, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Проаналізувавши праці педагогів-класиків, можна стверджувати, що початком педагогіки, зверненої до батьків, педагогічним усеобучем батьків, стала популяризована книга Я. Коменського «Материнська школа» [47], у якій автор висуває ідею допомогти матері в правильному вихованні своєї дитини як вищої людської цінності.

Я. Коменський, урахувавши необхідність співпраці школи та сім'ї у вихованні дітей, писав [44], що «...при різноманітті людей і їхніх занять рідко зустрічаються такі батьки, які могли б самі виховувати своїх дітей або, за родом своєї діяльності, володіли б необхідним для цього часом, тому давно вже практикується порядок, при якому діти багатьох сімей довіряються

для навчання спеціальним особам, які володіють знаннями та серйозністю характеру...».

Значну роль у збагаченні теорії сімейного виховання, взаємодії школи та сім'ї другої половини ХХ століття відіграли погляди видатного педагога А. Макаренка.

На підставі аналізу праці «Педагогічні твори» А. Макаренка [84], зазначимо, що «сім'ю від школи відокремлювати не можна», адже організація впливу на дитину в сім'ї повинна прийти через широку педагогічну пропаганду, через взірець кращої сім'ї, через підвищення вимог до сім'ї, тому необхідно організувати сімейне виховання так, щоб організуючим началом була школа як основа державного виховання, яка має керувати сім'єю. Також виокремимо два головних завдання, які сформулював педагог: навчити батьків правильно виховувати своїх дітей; знайти шляхи результативної взаємодії сім'ї і школи, які розкривають практичну й теоретичну значимість цієї діяльності. До того ж він приділяв значну увагу визначенню шляхів успішної взаємодії сім'ї та школи, спрямованих на виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості дитини.

Ключові питання сімейного виховання, розглянуті А. Макаренком у праці «Книга для батьків», у якій ідеться про наукові основи батьківської педагогіки та необхідності навчання батьків сімейній педагогіці, адже «...організація впливу на дитину в сім'ї повинна пройти через широку педагогічну пропаганду»; відтак вплив сім'ї на дитину повинен спрямовуватися «великими педагогічними знаннями» [85, с. 434].

Аналізуючи умови, що визначають успішність виховання дітей у сім'ї, А. Макаренко на конкретних прикладах доводив успішність виховного впливу на дитину батьківського авторитету. Визнання ролі сім'ї у вихованні дитини, своєю чергою, призводило до прагнення держави знайти способи впливу на батьків для того, щоб сімейне виховання підкорялося суспільним принципам життя. Учений закликав педагогічні колективи вивчати життя

дітей у сім'ї з метою поліпшення виховання, а також впливу на батьків. Дослідження видатного педагога, окреслюють важливість взаємодії учителів з батьками.

Вагомий внесок у розв'язання проблеми взаємодії школи та сім'ї зробив К. Ушинський, надаючи виняткового значення родині у підготовці до життя дитини. Педагог акцентував увагу на материнській домашній школі, а також наполягав на теоретичній підготовці батьків до виховання дітей, особливо наголошував на необхідності підготовки матері до виховання. Був переконаний, що весь «дух сім'ї» повинен сприяти правильному виховному процесу [112, с. 255].

Необхідно підкреслити, що К. Ушинський наголошував на важливості доброзичливих взаємин між батьками й дітьми, дружби, любові, обопільної поваги між ними. Розглядаючи сім'ю як основне й домінуюче середовище у вихованні особистості дитини, учений звертав увагу на рівень педагогічної освіченості батьків, акцентуючи, що вони повинні знати, «...що таке виховання, його вимоги і його труднощі». Розв'язання цих проблем убачав у розповсюдженні наукової педагогічної літератури, яка б прищеплювала «здорові й розумні педагогічні поняття» як наставникам-педагогам, так і батькам [125, с. 24; 168].

К. Ушинський, пропагуючи поширення педагогічних знань у середовищі батьків, особливого значення надавав ролі матері, зокрема важливості педагогічній освіті жінок. Звідси його думки про те, що «виховання жінки, окрім індивідуального і родинного, має ще величезне значення в народному житті» [168]. Водночас педагог стверджував, що навіть у найнеосвіченіших батьків є гаряче батьківське серце – запорука ефективності освітньо-педагогічної роботи з сім'єю. До того ж, К. Ушинський був першим, хто порушив питання педагогічної грамотності батьків з огляду на те, що вони завжди є «вихователями своїх дітей і засівають перші зерна майбутніх успіхів чи неуспіхів

виховання», тому важливо для них у цьому випадку набути педагогічних знань [168, с. 103].

Апріорі зрозуміло, що погляди К. Ушинського стосовно виховання дітей у сім'ї (сімейного виховання), ролі батьків у вихованні дитини (зокрема матері) є багатограними в царині педагогічної теорії й практики.

Видатним педагогом-дослідником, що займався питаннями взаємодії школи та сім'ї був В. Сухомлинський [158, с. 412]. Його ідеї виховання на засадах гуманізму, які пристрасно обстоював і творчо розвивав, увійшли у свідомість не тільки освітян, але й батьків. Саме тому чільне місце в педагогічній діяльності В. Сухомлинського посідає виховання і навчання батьків, задля чого в Павлиші було створено Батьківську школу, а відтак народилась і батьківська педагогіка.

На підставі аналізу низки праць видатного педагога В. Сухомлинського «Батьківська педагогіка» [158], «Павлиська середня школа» [159], «Проблема виховання всебічно розвиненої особистості» [160] свідчимо, що автором було розроблено оригінальну систему взаємодії школи та сім'ї, проаналізовано роль сімейних умов щодо соціалізації та гуманізації дитини, обґрунтовано виховне значення психології сімейних взаємовідносин і клімату родини.

В. Сухомлинський стверджував, що у сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди, адже «сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи» [161].

У праці «Павлиська середня школа» педагог-дослідник слушно визнає, що найбільш повноцінним суспільним вихованням є шкільно-сімейне, що позаяк сім'я, з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання, а батьки, старші брати і сестри, дідусь і бабуся – перші вихователі дітей

у дошкільному віці і залишаються ними, коли їхні вихованці ідуть до школи. Відтак найважливішою умовою успішного виховання і в дитячому садку, і в школі є духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя [159, с. 12].

На наш погляд, значну цінність в умовах сьогодення має запропонована В. Сухомлинським у праці «Батьківська педагогіка» [158] система ефективних засобів шкільно-сімейного виховання, яка включає: по-перше, розуміння необхідності та переваг суспільно-сімейного виховання; по-друге, організацію педагогічного всеобучу батьків, підвищення їх педагогічної культури і, водночас, забезпечення диференційованого підходу до організації цього; по-третє, формування, утвердження і розвиток сімейно-шкільних традицій; по-четверте підготовку школярів до сімейного життя, батьківства і материнства.

Аналіз наукових джерел переконує, що дослідженням творчості видатного педагога-класика В. Сухомлинського займалося багато вчених, серед яких А. Богуш та І. Січко.

А. Богуш [14; 158] виокремила провідні принципи батьківської педагогіки В. Сухомлинського, серед яких: *принцип гуманізації* (сфокусований на гуманних взаємовідносинах «з тими, кого звела з нами доля, щоб продовжувати рід людський, з батьками і рідними»); *принцип опертя на позитивні взаємовідносини в сім'ї* (підґрунтям позитивних взаємовідносин, на яких мусить будуватися батьківська педагогіка, на переконання вченого, є «злагода і любов у сімействі, відносини щиросердності, відвертості, прямоти, людяності як між батьками, так і між батьками і дітьми, відносини сердечної чутливості людини до людини»); *принцип єдності вимогливості і водночас поваги до особистості* (від того, чи поважають батьки особистість дитини, залежатиме, повага дітей до батьків, найголовнішим моральним багатством, що має величезну виховну силу, є «взаємовідносини вимогливості, турботи, взаємовідносини поваги»); *принципом виховання дітей у праці* (це має стати постулатом кожної сім'ї:

«... ідеалом тут повинна бути заповідь народної педагогіки: дитині треба працювати з того моменту, коли вона навчилася тримати ложку в руці й нести їжу з тарілки до рота»); *принцип суспільного виховання дітей* (на переконання В. Сухомлинського, у сім'ї започатковано суспільне вихованням, адже даючи життя новій людині, батьки вписують своє ім'я в літопис свого народу); *принцип відповідальності батьків за виховання дітей* («... не обов'язково бути видатним письменником чи вченим, творцем космічного корабля чи відкривачем нового елемента періодичної системи, можна утвердитись у суспільстві, виховавши хороших дітей»).

I. Січко [146, с. 450] зауважує, що «удосконалення, поглиблення суспільного характеру означає не применшення, а посилення ролі сім'ї, гармонійний, усебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі – сім'я і школа – не тільки діють одностайно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є однодумцями, поділяють ті самі переконання, завжди виходять із тих самих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в миті, ні в процесі, ні в засобах виховання. Щоб це стало не декларованою, а реальною підсистемою, школа і сім'я повинні будувати свої відносини на психології довіри. Адже довіра батьків до педагога ґрунтується на повазі до досвіду, знань, компетентності педагога в питаннях виховання, однак головне, на довірі до нього, у силу його особистісних якостей (піклування, увага до людей, доброта, чуйність)». Авторка наголошує, що саме в Павлиській середній школі вперше в нашій країні почали вести курс «Культура взаємовідносин у сім'ї», на першому місці у якому, вважав В. Сухомлинський, повинні стояти проблеми про культуру людських бажань, про вміння управляти ними. Він радив на повчальних прикладах демонструвати, як виникають людські бажання, які з них можна задовольняти і як саме, а які потрібно вміти стримувати; як підкорювати свої власні бажання спільним інтересам сім'ї. Підготовка людини до високої місії батька і матері починається саме з вироблення культури бажань. Кожна дитина повинна це пройти [146, с. 451; 160, с.186].

Отже, вивчаючи твори В. Сухомлинського, аналізуючи особливості його педагогічної системи, можна зазначити, що узагальненою метою виховання в ній було виховання всебічно розвиненої особистості молодшого школяра й надзвичайно важлива роль у цій гуманістичній системі відводилася взаємодії школи та сім'ї.

Проблема взаємодії сім'ї та школи, родинного виховання стала пріоритетною в полі наукових досліджень досвідченого вітчизняного педагога М. Стельмаховича, творча спадщина якого має теоретичне й практичне значення.

Здійснивши аналіз праць М. Стельмаховича «Українська родинна педагогіка» [153], «Українська родина. Сім'я і родинне виховання в Україні з початку ХХ ст. і донині» [155], «Українське родинознавство» [156], «Українська родина» [154], можемо з упевненістю сказати, що його наукові дослідження з проблем української сім'ї, родини мають не тільки теоретичне значення – вони є постулатами, настільними книгами для батьків, учителів, здобувачів вищої освіти, викладачів та інших категорій осіб, які цікавляться проблемами виховання дітей у сім'ї. Педагог у своєму науковому доробку звертав особливу увагу на сім'ю, родинне виховання.

М. Стельмахович вважає, що вчителі початкових класів спільно з батьками мають змогу не просто «зв'язувати» школу з сім'єю чи сім'ю зі школою, а забезпечувати повну гармонію у їх навчально-виховній взаємодії [156]. Прикметно, що «... серед усіх геніальних «винаходів» людства одне з провідних місць займає сім'я, родина – група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом» [155, с. 15]; переконливо наголошує, що «від родини йде життя людини, а без сім'ї нема щастя на землі» [154].

Слушно видається нам думка О. Бобак [13, с. 158] про те, що у працях М. Стельмаховича простежується важливість родинного виховання в соціалізації дитини, адже «... дбаючи про майбутнє дітей, батьки повинні усвідомлювати, що передумовою успішного виховання є духовний зв'язок

між поколіннями. Тому в родинному середовищі формувалися такі риси, як повага до старших, милосердя, доброта, щирість. Саме вони забезпечують успіхи дитини на подальших етапах її соціалізації, адаптації до суспільства, суспільних відносин».

Спираючись на праці видатних педагогів-класиків, уважаємо, що сімейне та шкільне виховання повинні здійснюватися у нерозривній єдності, адже сім'я та школа мають спільну мету – виховати всебічно розвинену гармонійну особистість, здатну реалізувати себе в професійній, громадянській і сімейній царинах. Необхідність гармонізації родинного й суспільного виховання потребує внесення змін у процес виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, відповідно до сучасних запитів педагогічної діяльності в Україні та відповідно до Концепції «Нова українська школа», складовою якої є педагогіка партнерства [69, с. 152].

Проаналізуємо сучасну вітчизняну та зарубіжну теорію і практику взаємодії школи та сім'ї.

Ґрунтуючись на науковій літературі, можна стверджувати, що значний внесок у дослідження проблеми взаємодії школи та сім'ї зробили такі вітчизняні сучасні вчені, як Т. Алексеєнко, М. Бевзюк, В. Безлюдна, І. Бех, В. Кириченко, О. Коберник, Б. Ковбас, Г. Ковганич, В. Костів, Т. Кравченко, С. Мартиненко, А. Марушкевич, О. Матвієнко, Л. Назаренко, В. Оржеховська, Л. Повалій, С. Пузирьова, Т. Цуркан, П. Щербань та ін., котрі зазначають, що однією із визначальних умов успішного всебічного та гармонійного розвитку дитини є налагоджена система взаємодії учителів із батьками молодших школярів.

У дисертації Т. Алексеєнко «Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання» [2, с. 6] наголошує на тому, що «у сучасному суспільстві з його глобалізаційними викликами ускладнюються виховні впливи на особистість. Передусім це пов'язано із трансформаційними змінами в інституті сім'ї, детермінацією виховної

функції деструктивними соціальними чинниками, розмиттям усталених виховних традицій та ідеалів, тенденцією до зміни традиційного способу сімейного життя, зростанням кількості позашлюбних народжень і соціальної відчуженості між батьками та дітьми, розвитком нових типів сімей. Усе це загострює потребу концептуального осмислення сімейного виховання у теорії і виховній практиці як соціально-педагогічного явища і феномена». Концепція дослідження обґрунтована на методологічному, теоретичному та практичному рівнях.

Дослідниця зазначає, що виховна функція сім'ї полягає у створенні таких умов для виховання і розвитку дітей, які є найбільш сприятливими щодо їх повноцінного фізичного, інтелектуального, морального, емоційного, естетичного, соціального розвитку, урахувуючи вікові можливості та індивідуальні потреби і проблеми [2, с. 33].

Однак, вважаємо, що виховна функція сім'ї посилиться шляхом ефективної взаємодії зі школою. Адже лише в нерозривній єдності сім'ї та школи відбувається всебічне та гармонійне виховання дитячої особистості.

Унікальним є пояснення взаємодії школи та сім'ї сучасною дослідницею Т. Кравченко [52], яка розглядала її як природний зв'язок двох соціокультурних інститутів, що ґрунтується на їх активній взаємній зацікавленості, дієвому впливові один на одного як способі існування, де кожний вкладає в спільну справу (соціалізацію дітей шкільного віку) те, у чому його участь виявляється найбільш корисною і продуктивною.

Важливою для нас в аспекті дослідження є думка О. Матвієнко, яка обґрунтовує «педагогічну взаємодію» як феномен зв'язку та взаємовпливів, який передбачає актуалізацію суб'єкт-суб'єктних стосунків, що потребує обґрунтування теоретичних засад професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня [94].

Дослідницею виокремлено організаційно-педагогічні умови, які можуть посилювати ефективність взаємодії школи та сім'ї у процесі

виховання молодших школярів, зокрема впровадження єдиної виховної системи в роботі школи і сім'ї з метою формування гуманістичних цінностей дітей молодшого шкільного віку; забезпечення адекватного розуміння учителем та батьками цілей і завдань гуманістичного виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку; здобуття педагогом знань про особистість учня, особливості його сім'ї, виховні позиції батьків (родини) і ставлення до школи як до партнера у виховному процесі; формування педагогічної культури батьків, їхньої внутрішньої активності у прагненні до самоосвіти та набуття виховної компетентності шляхом добровільного залучення до виховної діяльності, спрямованої на суб'єкт-суб'єктну взаємодію з педагогами; організація співпраці родини і вчителів у визначенні пріоритетних напрямів, форм, методів гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку; визначення наявності організовуючої та координуючої ролі школи у процесі взаємодії з сім'єю щодо виховання дітей молодшого шкільного віку.

Т. Цуркан [177, с. 18] було розроблено *модель* формування педагогічної культури батьків у взаємодії сім'ї і школи з відповідними складовими (мета, завдання, принципи, підходи, суб'єкти взаємодії, методи, форми, засоби, зміст, результат); обґрунтовано *педагогічні умови* формування педагогічної культури батьків (оптимізація учительсько-батьківської взаємодії на засадах партнерства; розробка та реалізація авторської програми батьківських студій з використанням інноваційних форм і методів; особистісно-професійний розвиток учителів щодо роботи з батьками молодших школярів).

Принагідно підкреслити, що вченою було уточнено зміст поняття «взаємодія сім'ї і школи», яке автор розглядає як взаємоузгоджену діяльність означених соціальних інститутів, спрямовану на налагодження продуктивних партнерських відносин з метою розвитку, навчання та виховання особистості дитини. Т. Цуркан зазначає, що взаємодія стане ефективною, якщо у батьків буде сформована педагогічна культура, яку дослідниця розглядає як інтегральну характеристику особистості, котра визначається сукупністю

психологічних та педагогічних знань, інтелектуальною та емоційною компетентністю, особистісними і соціальними цінностями, що забезпечують повноцінну реалізацію сімейних функцій на основі відповідального батьківства, свідомих розвивально-виховних впливів на дитину.

Ми поділяємо думку автора і вважаємо що взаємодія школи та сім'ї повинна ґрунтуватися на основі партнерських взаємовідносин учителів та батьків із метою виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості.

У дисертаційному дослідженні І. Перепелюк [125, с. 25] узагальнено й охарактеризовано основні напрями партнерства, конкретизовано мету та зміст партнерських взаємовідносин учителів і батьків. Доречними для нашого дослідження є такі напрями взаємодії із батьками: «інтегрування батьків у педагогічний процес шляхом створення необхідних і достатніх умов для їх залучення у супровід дитини під час навчання і виховання; визначення ціннісних орієнтацій у спільній діяльності та шляхів їх досягнення; залучення батьків до організації педагогічного процесу та управління життєдіяльністю освітньої інституції загалом; науково-методичний та інформаційний супровід психолого-педагогічної підготовки батьків з метою формування їхньої педагогічної культури; проведення діагностичних і маркетингових досліджень задля обґрунтування запитів щодо задоволення освітніх потреб батьків та дітей».

Розглядаючи проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання, М. Бевзюк [10] виокремила напрями взаємодії вчителів початкової школи із батьками їхніх учнів, серед яких є: *середовищний* (створення оптимального для молодших школярів освітнього середовища; оснащення та обладнання класної кімнати і школи; батьківські та вчительські консультації навчального та виховного характеру; медичні консультації; батьківські та вчительські консультації щодо розвитку творчих задатків молодших школярів); *пізнавально-дозвіллевий шкільний* (організація пізнавальної та дозвіллевої

діяльності молодших школярів у закладі освіти; формування традицій класу: спеціальне святкування іменин, різних свят тощо); *пізнавально-дозвілєвий сімейний* (організація пізнавальної та дозвілєвої діяльності молодших школярів удома); *просвітний* (педагогічна просвіта батьків учнів з організацією способів обміну досвідом батьків в освіті та дозвіллі дітей); *проектний* (розробка та виконання освітніх і дозвілєвих творчих проєктів); *організаційний* (участь у класних, загальношкільних та позашкільних структурах і громадських організаціях: батьківські комітети та інші структури / організації, волонтерство тощо).

У дисертації С. Пузирьової [140] обґрунтовані головні умови, які сприяють ефективній взаємодії школи з сім'ями учнів у США, серед яких: історична обумовленість взаємодії школи та сім'ї; залучення батьків учнів і громад до педагогічного процесу школи; психологічна готовність учителів, батьків і лідерів громад до спільної роботи з навчання і виховання дітей; навчання суб'єктів умінь і навичок організації спільної діяльності.

На основі аналізу вищезазначених наукових досліджень, свідчимо, що для ефективної взаємодії школи та сім'ї необхідно виокремити напрями роботи з батьками та створити спеціальні умови для співпраці в означеному напрямі.

У монографії Т. Кучай «Система професійної підготовки вчителів початкових класів до морально-етичного виховання учнів в університетах Японії» [60] третій розділ присвячено проблемі взаємодії сім'ї і школи у навчанні та вихованні учнів початкових класів Японії. Автором зазначено, що саме завдяки сім'ї від покоління до покоління передаються культурні традиції: проводяться свята для дітей, що формують почуття співпричетності до традицій, існує культ дитини. У формуванні дитячої свідомості значну роль відіграє спосіб відносин між членами сім'ї (сімейна ієрархія); принцип японців «Всьому своє місце»; групова свідомість; шанування батьків, старших, що робить міцною вісь «оя-ко», на якій тримається вертикальна структура сім'ї, відношення батька й сина, учителя й учня, керівника

й підлеглого і ця відданість має бути безмежною. У дитячому садку та школі діти вчать працювати в групі й жити її інтересами. Принцип «не виділяйся» культивує ставлення до праці. Дитину вчать уникати протиріч, щоб співрозмовник «не втратив обличчя», йти на компроміс; застосовують метод «загроза відчуження». Завдяки зазначеним заходам у дітей поступово формуються цінності: ввічливість, слухняність, працьовитість, дотримання субординації, уміння працювати в групі, дисциплінованість, властиві японцям.

Вирішенням проблеми формування педагогічної культури батьків у сімейно-шкільній взаємодії займалися Б. Ковбас та В. Костів. У своїй колективній праці «Родинна педагогіка» [46] вчені досліджували різнобічні засоби родинного виховання молодого покоління, обґрунтували розробку та реалізацію системи відповідних заходів у загальношкільному й класному планах виховної роботи. Автори підручника наголошують на тому, що необхідно використовувати максимальні можливості навчальних предметів і специфічних видів позакласної і позашкільної виховної роботи для налагодження ефективної співпраці вчителів та батьків.

Важливою для нас в аспекті проблеми дослідження є також думка науковців В. Оржеховської, В. Кириченко та Г. Ковганич, які переконані, що виховання дітей у школі і сім'ї – це нероздільний процес з єдиною метою, який зорієнтований не лише на спільні зусилля навчального закладу і сім'ї у вихованні школярів, а й на їх виховну співпрацю у цьому процесі. Його здійснення передбачає єдино спрямовану взаємодію у взаємозалежній діяльності в системі стосунків батьків і педагогів. Стосунки співпраці передбачають рівність сторін, взаємну доброзичливість і повагу [118, с. 16].

С. Мартиненко зазначає, що з початком шкільного навчання, зі зміною соціального статусу дитини перед батьками першокласників постає безліч складних запитань щодо їх співпраці зі школою, взаємодії з першим учителем, на які треба дати відповідь, аби дитина успішно навчалася [91, с. 20].

Слушною для дослідження є думка Л. Повалій [129, с. 403], яка наголошує, що взаємодія сім'ї і школи є складною проблемою, котра пройшла у своєму розвитку тривалий час, набуваючи різного сенсу, характеризуючись різними підходами до її вирішення на різних етапах поступу суспільства, і сьогодні не втрачає своєї актуальності, наповнюючись новим змістом, що зумовлено процесами, які відбуваються як у системі освіти, так і в сім'ї.

Як зазначають дослідники В. Кириченко та Г. Ковганич, результат виховання і розвитку значно корелює зі стосунками, що склалися між навчальним закладом і батьками учня, конструктивністю їх взаємодії та рівнем педагогічної культури суб'єктів цього процесу [42].

Сучасна дослідниця О. Матвієнко [95, с. 9] наголошує на важливості ролі, яку відіграє взаємодія сім'ї і школи, так звана педагогічна взаємодія у пошуку ефективних шляхів удосконалення системи гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку, оптимальних підходів до процесу формування гуманістично спрямованої особистості.

На підставі аналізу опрацьованої літератури щодо теорії та практики взаємодії школи та сім'ї, можна стверджувати, що взаємодія учителів із батьками молодших школярів – складна проблема, яка пройшла у своєму розвитку тривалий час, характеризуючись різними підходами до її вирішення.

Для того, щоб зрозуміти як розглядається проблема взаємодії школи та сім'ї у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, нами було здійснено аналіз підручників та навчальних посібників, які використовуються в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти.

Наприклад, у навчальному посібнику «Педагогіка» автора Н. Волкової, у розділі «Теорія виховання» запропоновано підрозділ – «Взаємодія школи і сім'ї у вихованні молоді», у якому висвітлено наступні теми: «Сім'я

як соціально-педагогічне середовище»; «Особливості і перспективи розвитку сучасної сім'ї»; «Форми і методи роботи вчителя з батьками учнів» [26].

У навчальному посібнику «Педагогіка» автора М. Фіцули, у розділі «Теорія виховання» є підрозділ – «Спільна виховна робота школи, сім'ї і громадськості», у якому розглянуто наступні теми: «Завдання, зміст і методика виховання дітей в сім'ї»; «Шляхи підвищення педагогічних знань батьків»; «Види і методи роботи з батьками учнів» [172].

С. Мельничук у навчальному посібнику «Педагогіка (Теорія виховання)» пропонує підрозділ – «Робота вчителя з батьками учнів», у якому висвітлено наступні теми: «Мета і завдання роботи»; «Вимоги до батьків»; «Основні форми роботи вчителя з батьками (індивідуальні та групові)»; «Відвідування сім'ї учнів»; «Запрошення батьків до школи»; «Листування з батьками учнів»; «Класні батьківські збори»; «Консультації. Вечори запитань і відповідей»; «Бесіди і лекції для батьків»; «Конференції по обміну досвідом виховання дітей»; «Ознайомлення батьків з педагогічною літературою»; «Робота з активом батьків»; «Основні народно-педагогічні традиції сімейного виховання» [99].

У навчальному посібнику «Теорія і методика виховання» авторів В. Омеляненко та А. Кузьмінського запропоновано додатковий матеріал на тему «Орієнтована тематика батьківських зборів» та «Орієнтований план роботи батьківського комітету четвертого класу на перше півріччя навчального року» [117].

С. Максимюк у навчальному посібнику «Педагогіка» [90] пропонує вивчення теми «Класний керівник – координатор виховних впливів школи, сім'ї, громадськості. Концепція «Сім'я і родинне виховання».

Колектив авторів посібника «Загальна педагогіка: модульне навчання» пропонує висвітлення теми «Спільна діяльність школи та сім'ї у вихованні дітей» [170].

Як бачимо, проблема взаємодії сім'ї та школи висвітлюється у сучасних підручниках та навчальних посібниках, шляхом виокремлення

спеціальних тем у змістових модулях. Проте, на жаль, досвід педагогів у вищезазначених темах не торкається такого найважливішого аспекту теорії і методики виховання як виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

На підставі аналізу сучасних вітчизняних досліджень свідчимо, що взаємодія сім'ї та школи є важливою умовою виховання підростаючого покоління.

Аналізуючи проблему взаємодії школи та сім'ї, вважаємо за доцільне звернутися до зарубіжного досвіду.

У Сполучених Штатах Америки (США) партнерство школи, сім'ї та громади на законодавчому рівні визнано одним із провідних завдань як окремих шкіл, так і системи середньої освіти в цілому. В освітньому Акті «Цілі 2000 : Закон про освіту Америки» (The Goals 2000: Educate America Act) зазначено, що одним із основних напрямів шкільної політики є налагодження та розвиток зв'язків з сім'ями та громадами [189].

У США школи розробляють різноманітні програми, спрямовані на співпрацю з батьками. Реалізація цих програм може відбуватися через безпосереднє спілкування, листування і через технічні засоби. Пропозиція корисних ідей і надання підтримки через членство у шкільних організаціях: Шкільній раді (School Council), Комітеті людських стосунків (Human Relations Committee), Комітеті двомовної освіти (Bilingual Education Committee), Батьківсько-вчительській асоціації (Parent Teacher Association) тощо.

Провідними фахівцями Гарвардського університету було розроблено програму «Батьки як перші учителі» (Parents As Teachers Program, що складається із семінарів для батьків, на яких розглядаються проблеми рольової, громадянської, політичної, академічної соціалізації дітей [197, с. 58]. Метою програми «Батьки як перші учителі» є: збільшення знань батьків у галузі дитячого розвитку; набуття батьками більшої упевненості у вихованні і навчанні дітей; покращення пізнавальних і мовних здібностей

дітей-учасників програми; набуття дітьми більшого соціального досвіду; зменшення кількості своєчасно невиявлених відхилень розвитку дітей (особливо слуху і зору); формування у батьків позитивного ставлення до школи; формування у батьків-учасників програми позитивної думки про ефективність і корисність цієї програми.

2010 року Чиказький університет оприлюднив результати 7-річного дослідження щодо покращення освіти в малобюджетних початкових школах Чикаго. Виявилось, що учні шкіл, які тісно співпрацювали з батьками, мали в 10 разів вищі шанси покращити свої показники з математики й у 4 рази – з читання, порівняно з учнями шкіл, які цього не робили [41].

У Нью-Йорку існує школа «Блу Скул» (Blue School) [193], де батьки беруть участь у роботі школи упродовж усього навчання дитини в ній – і не лише як батьки, а і як учні. Батьки, школярі, учителі та адміністрація збираються, аби повчитись і налагодити зв'язок. Школою визначені такі цілі діяльності: підтримати освітню місію й цілі «Блу Скул»; зміцнити зв'язок між сім'єю і школою; допомогти батькам залишатися активними учасниками шкільної спільноти; збудувати згуртовану громаду серед родин школярів; сприяти ефективній взаємодії між усіма учасниками спільноти «Блу Скул»; гарантувати глибоке розуміння освітнього підходу «Блу Скул». Школа систематично організовує сімейні заходи: дискусійні клуби, круглі столи та неформальні зустрічі.

Отже, варто зазначити, що зарубіжний досвід взаємодії школи та сім'ї на законодавчому рівні визнано одним із провідних завдань як окремих шкіл, так і системи середньої освіти в цілому. У США школи розробляють різноманітні програми, які спрямовані на співпрацю з батьками.

В Україні взаємини школи із сім'ями учнів регламентуються також державними нормативно-правовими документами. Зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») зазначається [134], що сім'я несе повну відповідальність за розвиток, виховання і навчання своїх дітей. На етапі раннього родинного виховання батьки як перші педагоги

покликані створити умови для повноцінного фізичного та психічного становлення особистості, забезпечити почуття захищеності, рівноваги, довіри, сформувані активне зацікавлене ставлення до навколишнього світу.

Слід зазначити, що Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. [136], закріплює положення про те, що «зусилля органів управління освітою, науково-методичних служб за підтримки всього суспільства та держави повинні бути зосереджені на реалізації стратегічних напрямів розвитку освіти, подоланні наявних проблем, виконанні перспективних завдань, серед яких, зокрема, і підвищення відповідальності сім'ї за освіту і виховання дітей».

Спираючись на Постанову «Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні» [135], можна виокремити основні завдання у взаємодії школи та сім'ї: посилення ролі сім'ї у вихованні дітей, зміцнення її взаємодії з навчальними закладами; забезпечення науково-обґрунтованої допомоги сім'ї у розв'язанні виховних проблем; забезпечення психолого-педагогічної просвіти батьків. У п. 8.1 даної постанови розглядається родинно-сімейне виховання, де зазначено, що сім'я є основним соціальним інститутом, відповідальним за виховання зростаючої особистості; сім'я покликана створити сприятливі умови для розвитку емоційного життя дитини, становлення в неї почуття самоцінності, упевненості в собі, компетентності у різних сферах життєдіяльності; виховання громадянина у сім'ї здійснюється специфічними для родини формами і методами, у яких поєднується особистісний приклад батьків, усвідомлення і розуміння дітьми приналежності до рідної землі, держави, сім'ї, роду; дотримання традицій і звичаїв, відповідальності за долю своєї країни, її збереження, розвиток, примноження добробуту; сім'я забезпечує дітям повноцінний фізичний розвиток, міцне здоров'я, фізичну досконалість, привчає їх до свідомого ставлення і зміцнення свого здоров'я як необхідної умови підготовки до суспільної корисної праці, захисту Батьківщини; родина властивими їй засобами формує у дітей розуміння та особистісне ставлення до сенсу

і мети життя, виховує толерантне ставлення до інших культур і традицій; розвиває моральні якості, спонукає дітей до самовдосконалення; формує моральну свідомість через включення у педагогічно доцільне родинне спілкування, у життя, наповнене добродійними справами; виховує у дітей готовність до творчої праці в умовах ринкових відносин; формує дбайливе ставлення до суспільної і приватної власності, природних багатств, прагнення примножити їх власною працею.

Метою Концепції проекту Закону України «Про державну підтримку сімей у вихованні дітей» [138] є визначення шляхів законодавчого врегулювання питань, пов'язаних з істотним поліпшенням державної підтримки сімей у вихованні дітей. Серед основних завдань, що стосуються окресленої проблеми є удосконалення системи надання державної допомоги у вихованні дітей для стимулювання батьків до виконання обов'язків щодо виховання; розширення можливостей сімей для забезпечення виховання дітей та здобуття ними загальної середньої, вищої та позашкільної освіти; удосконалення системи підготовки молодих громадян до виконання соціальних ролей матері та батька, формування у батьків умінь та навичок щодо виховання дітей.

У Статті 51 Конституції України відзначається, що «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» [49].

У Статті 55 Закону України «Про освіту» [137] окреслені права та обов'язки батьків здобувачів освіти, зокрема зазначено, що батьки повинні захищати права та законні інтереси здобувачів освіти, обирати заклад освіти, освітню програму, приймати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини (індивідуальної освітньої траєкторії) тощо.

В Концепції «Нова українська школа» важливою умовою ефективної навчальної та виховної роботи є співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків. Саме цьому

підпорядковані програми школи молодих батьків та педагогічної культури молодій сім'ї, які спираються на систему перевірених досвідом багатьох поколінь найважливіших сімейних цінностей (здоров'я, любов та взаємоповага членів сім'ї, матеріальне благополуччя і духовність) [114].

Отже, аналіз нормативно-правової бази України дає підстави зрозуміти, що взаємодія школи та сім'ї є актуальною потребою суспільства та урегульовується чинними державними документами.

Таким чином, з'ясовано, що проблема взаємодії школи та сім'ї завжди привертала увагу дослідників та є актуальною для наукового дискурсу. Досліджено, що взаємодія школи та сім'ї базується на гуманістичній спрямованості сучасного виховання у своїй єдності, зацікавленості і взаємообумовленості. В основі такої взаємодії має бути повага та довіра, взаємодопомога, взаємопідтримка та взаєморозуміння усіх учасників виховного процесу.

Ураховуючи вищезазначене, видається переконливим, що не існує чітко обгрупованої системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Тому, наступним завданням є визначення понятійно-термінологічного поля дослідження.

1.2 Понятійно-термінологічне поле дослідження

Дослідження теоретичних основ змісту та структури виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра має базуватися на понятійно-термінологічному апараті, що відбиває специфіку і зміст наукової проблематики й містить філософські, загальнонаукові, педагогічні, психологічні, соціологічні, спеціальні поняття, визначення та категорії, від правильного розуміння сутності яких залежить об'єктивне тлумачення отриманих результатів.

Для аналізу проблеми виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра необхідним є з'ясування змісту базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра» та визначення ключового поняття дослідження «виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра».

Проаналізуємо дефініцію базового поняття дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи».

Сучасна ідеологія виховання віднайшла своє концептуально-правове відображення в Законі України «Про вищу освіту» та низці довгострокових програмних документів: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Стратегії реформування освіти в Україні / Рекомендації до освітньо-виховної політики; Державній програмі «Патріотичне виховання громадян України»; Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»); Концепції національно-патріотичного виховання молоді тощо.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки визначаються такі стратегічні завдання щодо виховання молодшої людини: підготовка фахівця нової генерації, творення особистості професіонала, у якій гармонійно поєднуються компетентність, духовність, якості державного, громадського та культурного діяча; формування вмінь оволодівати надбаннями сучасної національної та світової культур, мистецтва, науки; створювати власні оригінальні підходи, форми, методи, прийоми організації виховної, навчальної та науково-дослідницької роботи; вміння аргументовано спростовувати теорії, ідеї, позиції, доводити власну думку; розвиток самостійності, ініціативності, здатності компетентно вирішувати проблеми психологічного, пізнавального й практичного характеру в майбутній професійній діяльності; формування комунікативних

умінь і навичок, умінь конструктивно взаємодіяти з іншими людьми; розвиток умінь самопізнання, самоаналізу, самовдосконалення [136].

У зв'язку з демократичним поступом українського суспільства, основний шлях у вирішенні проблеми виховання майбутніх учителів, на наш погляд, полягає в гармонізації особистісних і соціальних інтересів, у забезпеченні комплексу умов для ефективного виховання цілісної, творчої, соціально активної, духовно багатой особистості майбутнього вчителя. Це зумовлює необхідність не тільки об'єктивно оцінювати реальний стан професійної підготовки майбутнього вчителя, а й визначати дієві механізми, ефективні шляхи і способи цілісного, гармонійного розвитку особистості молодого фахівця – майбутнього педагога в єдиному, цілісному виховному процесі педагогічного закладу вищої освіти [76].

Г. Пономарьова зазначає, що головним завданням педагогічного закладу вищої освіти є формування, перш за все, педагога-вихователя, суб'єкта професійної діяльності, який здатний до творчого розв'язання проблеми педагогічного процесу, має бажання сприяти вихованню громадянсько свідомої, патріотично налаштованої, професійно компетентної, духовно розвиненої особистості дитини [131, с. 88].

Уважаємо, що виховання майбутніх учителів початкової школи повинно відбуватися відповідно до нормативно-правових документів держави та нормативних документів закладів вищої освіти.

У «Концепції виховної роботи» Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради зазначено, що виховна робота в академії є важливою складовою освітнього процесу й охоплює всі сфери підготовки фахівця. Виховання – це процес самовдосконалення та навчання молоді основних принципів самоконтролю своїх думок та вчинків відповідно до загальних законів розвитку природи; індивідуальних можливостей кожної людини; загальних для усіх вимог суспільства [50].

Головною метою виховної роботи в академії є цілісний процес розвитку особистості, у якому реалізуються потреби студентства і держави в національно-патріотичному, інтелектуально-духовному, громадянсько-правовому, моральному, екологічному, естетичному, трудовому та фізичному вихованні майбутніх представників української еліти, забезпечується формування професійної спрямованості, поваги до вихованців, активності в саморозвитку, креативності, громадянськості, широкого культурного кругозору. Перед колективом академії стоїть завдання забезпечити розвиток суспільно активної молоді людини, яка поєднує в собі високу професійну компетентність, широку культурну ерудицію, глибоку духовність, моральність й особисту відповідальність.

На основі вищезазначеного, можна стверджувати, що виховна робота є важливою складовою частиною освітнього процесу й охоплює всі сфери підготовки фахівця початкової освіти, а основним завданням виховної роботи є посилення значення виховного аспекту освітнього процесу.

Для визначення сутності поняття «виховання майбутніх учителів початкової школи», проаналізуємо дефініцію поняття «виховання».

Видатний вітчизняний науковець І. Бех [12] трактує виховання як формування особистісних цінностей, що характеризують духовно розвинену, виховану людину.

На думку Г. Шевченко, виховання – це ціннісно спрямований процес людино творення, зорієнтований, перш за все, на розвиток духовно-ціннісної сфери самосвідомості [183].

За А. Кузьмінським, традиційне розуміння дефініції «виховання» зводиться до чотирьох підходів: соціальний підхід – вплив на людину всієї дійсності – соціуму; педагогічний підхід – цілеспрямована діяльність, що охоплює весь освітній процес; спеціальна педагогічна робота; вирішення завдань, спрямованих на формування морально-вольових якостей, художніх уявлень і смаків [58].

Розмірковуючи про сутність цього феномена, інший відомий учений В. Ягупов наголошує на «вихованні – як процесі, цілеспрямованій, систематичній, організованій і планомірній взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості» [186, с. 424].

І. Підласий вважає, що виховання в широкому розумінні означає весь процес усебічного розвитку особистості, включаючи навчання і спеціальну виховну роботу з формування соціальних і різноманітних духовних відносин, а у вузькому – формування ідеологічних, соціальних, моральних і естетичних відносин [128, с. 82].

В українському педагогічному словнику [28, с. 53] термін «виховання» розглядається як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входять як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно. У вузькому розумінні слова виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Засобом виховання є насамперед приклад, який вихователь подає вихованцеві, потім – наказ (вимога й заборона), переконання, привчання й навчання. Виховання поширюється на тіло, душу й дух і ставить завдання утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підростаючим вихованцем сприятливих для нього самого та для суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо.

На підставі аналізу опрацьованої літератури, можна стверджувати, що сучасні науковці розглядають виховання як суспільне явище, процес,

результат, цінність, систему, взаємодію тощо. Характеристику дефініції поняття «виховання» подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Характеристика дефініції поняття «виховання»

№ з/п	Зміст поняття	Дослідник
1	2	3
1.	Виховання – це процес цілеспрямованого формування світогляду, морального обличчя, естетичного смаку, фізичного розвитку [55, с. 35];	Ю. Кращенко
2.	Виховання: у широкому <i>суспільному</i> значенні – забезпечення передачі з покоління до покоління накопиченого соціально-культурного досвіду, цінностей; у <i>широкому педагогічному</i> значенні – процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи; у <i>вузькому педагогічному</i> значенні – цілеспрямована взаємодія вихователів і вихованців, направлена на формування певних якостей, властивостей, відносин людини [83, с. 24];	В. Лозова, Г. Троцько
3.	Виховання – це, по-перше, соціально й педагогічно організований процес утворення оптимальних умов для формування людини як особистості. По-друге, це вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей. Виховання – це організований, цілеспрямований процес формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості. Організованим його вважаємо тому, що забезпечується сім'ями, закладами дошкільної освіти, школами, державою, громадськими організаціями тощо. Цілеспрямованим процесом називаємо тому, що він передбачає всебічний, гармонійний розвиток особистості, а це й становить його найвищу мету. Усебічність передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання. Гармонійність має забезпечити поєднання, злагоду, узгодження між названими вище складовими. Отже, поняття всебічного і гармонійного виховання діалектично взаємопов'язані та взаємообумовлені [99, с. 9–10];	С. Мельничук

Продовж. табл. 1.1.

1	2	3
4.	Виховання – це процес, спрямований на активну різноманітну діяльність особистості учня, його самореалізацію й самоствердження в цій діяльності [104, с. 401];	Н. Мойсеюк
5.	Виховання, як педагогічне явище, виступає невід’ємною частиною цілісного освітнього процесу як діяльності, у ході якої оволодівають системою знань основ наук і відповідних їм умінь і навичок, закладаються основи світогляду, розвиваються пізнавальні сили, творчі здібності й емоційно-вольова сфера особистості, формуються моральні якості і звички поведінки [132, с. 24];	Г. Пономарьова
6.	Виховання – це діяльність, спрямована на розвиток особистості, створення умов для самовизначення й соціалізації особистості на основі соціокультурних, духовно-моральних цінностей та прийнятих у суспільстві правил і норм поведінки в інтересах людини, родини, суспільства й держави [179, с. 143.].	А. Чаговець

Отже, більшість вищезазначених науковців розглядає виховання як процес, який спрямований, перш за все, на розвиток і формування гармонійно розвиненої особистості; є організованим, цілеспрямованим і систематичним; націлений на різноманітну діяльність особистості учня, взаємодію вихователів і вихованців.

У дисертації Г. Пономарьової «Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах» [131], схарактеризовані умови ефективності виховної роботи зі здобувачами вищої освіти, серед яких є диференціація виховних впливів із урахуванням життєвого й соціального досвіду майбутніх учителів, що накопичується від курсу до курсу, освітнє, культурне, естетичне творче середовище педагогічного закладу вищої освіти, сучасна матеріально-технічна база й така виховна інфраструктура, завдяки якій можливо задовольнити різноманітні інтереси, запити здобувачів вищої освіти, створити комплекси виховних заходів.

У своєму дослідженні, ми поділяємо думку Г. Пономарьової та вважаємо, що «виховання» – це комплексний процес, що виражається в єдності його цілей, завдань, змісту, форм і методів, у підпорядкуванні всього виховного процесу ідеї цілісного формування особистості, у якій гармонійно представлено високий розвиток свідомості, поведінки і почуттів. Виховна система освітнього закладу – це сукупність взаємопов'язаних компонентів, складова його цілісної соціально-педагогічної структури [131, с. 95].

Цінним для дослідження є наукові розвідки Т. Осипової [120], яка акцентує увагу на головній меті виховної системи педагогічного ЗВО, зокрема вихованні майбутніх учителів як носіїв педагогічної культури, спеціалістів, що несуть гуманістичні ідеали, цивілізовані норми стосунків між людьми, відношення до народу, Вітчизни, до самих себе; обов'язку педагогічного ЗВО у підготовці молодих спеціалістів, що володіють знаннями на рівні сучасних вимог, уміють навчати та виховувати учнів. Стержнем виховної роботи, на думку дослідниці, є виховання, спрямоване на формування світогляду на основі наукових знань.

Сьогодні вимагає яскравої особистості майбутнього вчителя початкової школи, який глибоко володіє досягненнями наук про людину та закономірностями її розвитку, новими педагогічними технологіями й мистецтвом спілкування, є транслятором національних культурно-історичних традицій і духовних цінностей. До дітей має прийти агент позитивних змін, людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає [76].

З огляду на це, значний інтерес представляє дослідження Л. Пелех [124], у якому визначено чотири основні напрями організації виховного процесу в контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи, а саме: формування особистості майбутнього вчителя має відбуватися як у процесі аудиторної роботи, так і в позааудиторній діяльності; обов'язковою складовою цілісної концепції педагога є професійне самовиховання;

формування всебічно розвиненої особистості шляхом активізації у різних сферах діяльності: соціальній, політичній, науковій, художній; упровадження масових форм, методів і засобів виховної роботи в діяльність педагогічного ЗВО.

У словнику-довіднику з професійної педагогіки [149] зазначено, що виховання в педагогічному ЗВО (Educational work at Pedagogical Higher Institution) – це робота, яка ґрунтується на ідеях цілісної підготовки вчителя, у якій процеси виховання та навчання майбутніх педагогів органічно поєднані та мають гуманістичний характер: освітній процес у педагогічному ЗВО повинен забезпечувати умови для самореалізації особистості, сприяти максимальному розкриттю її здібностей та професійних інтересів, формувати національну самосвідомість і людську гідність, гуманність та толерантність у ставленні до людини; виховання майбутніх учителів здійснюється на засадах усебічного та різноманітного залучення їх до самоврядування, забезпечує розвиток їх активності, громадської свідомості, відповідальності за долю підростаючих поколінь; виховний процес сприяє формуванню професійно-педагогічної спрямованості, професійній усталеності майбутніх учителів, розвитку їх педагогічних здібностей та потреби до постійного самовдосконалення; система виховання обіймає всі види виховної роботи та спрямовується на формування активної позиції особистості вчителя.

Аналіз вищенаведених праць дозволяє констатувати, що виховання майбутніх учителів початкової школи – це процес формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної та національно свідомої людини, наділеної глибокою громадською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, винахідливістю та ініціативністю.

На основі сказаного вище, можна стверджувати, що *«виховання майбутніх учителів початкової школи»* – це цілеспрямований та організований процес формування учителя-професіонала, педагога-

вихователя, що забезпечується шляхом створення оптимальних умов для саморозвитку здобувачів вищої освіти, формування професійно-педагогічної спрямованості особистості, формування загальнопедагогічної культури майбутнього вчителя, виховання гуманності, відповідального ставлення та любові до професії вчителя.

Визначаючи понятійно-термінологічне поле дослідження та відповідно до теми наукового пошуку наступним базовим поняттям, що потребує уточнення, є «відповідальне ставлення». Зіставимо дефініції понять «відповідальність» та «відповідальне ставлення».

Поняття «відповідальність» охоплює всі сфери та рівні життєдіяльності, починаючи з окремої особистості, соціуму та закінчуючи суспільством у цілому. Питання відповідальності, маючи глибинний характер, розглядається поряд із проблемами свободи, вибору та долі. Відповідальність є однією з найважливіших суб'єктивних властивостей, яка проявляється в характері особистості, у її почуттях, самосвідомості та різних формах поведінки. Водночас, як характеристика будь-яких реальних людських стосунків, відповідальність виступає ознакою моральної зрілості у регулюванні суспільних відносин. З огляду на багатогранність означеної категорії, у сучасних наукових дослідженнях відповідальність розглядається як комплексне питання, яке складається з актуальних проблем філософії, психології, педагогіки, соціології, екології, політології та інших наук.

Вважаємо, що визначення дефініції «відповідальність» та «відповідальне ставлення» як наукової категорії, їх тлумачення з позиції різних наук є важливим та таким, що закладає підвалини для подальшої науково-педагогічної роботи з практичного формування цієї якості в особистості в різних соціальних інституціях, у контексті дослідження – у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра [72].

Відповідальність є базовою характеристикою будь-яких відносин, у яких перебувають люди, стосується різних аспектів їхньої діяльності, усвідомлення ними свого місця в житті.

Велике значення у розв'язанні проблеми «відповідальності» мають фундаментальні дослідження: Б. Ананьєва, Аристотеля, М. Бахтіна, І. Беха, Л. Божович, З. Борисова, Г. Ващенко, М. Драгоманова, Ж. Завадської, Я. Коменського, І. Кона, М. Левківського, А. Макаренка, В. Мясищева, Платона, С. Рубінштейна, Г. Сковороди, О. Спіркіна, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Проблема відповідальності особистості багатоаспектна, вона досліджувалась ученими-філософами, психологами та педагогами.

Філософський аспект відповідальності представлений у працях С. Аксімова, Аристотеля, Канта, Р. Косолапова, Платона, О. Плахотного, Сартра, Г. Сковороди, В. Сперанського, О. Спіркіна та багатьох інших і стосується співвідношення об'єктивної необхідності та реальної свободи.

У філософії категорія відповідальність розглядається як філософсько-соціологічне поняття, що відображає об'єктивний історично конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством [171].

О. Спіркін визначає відповідальність як «відображення в суб'єкті буття соціальної необхідності; розуміння сенсу здійснюваних дій, їхніх наслідків для певної соціальної групи, класу, партії, колективу і самого себе» [151].

У педагогічній системі Г. Сковороди відповідальність розглядається як здатність особистості формулювати обов'язки, виконувати їх, здійснювати самооцінку і контроль. Звичайно, ці компоненти можуть бути реалізовані за умови включення вихованців у суспільно корисну, пізнавальну та трудову діяльність, через які дитиною привласнюється морально-трудова досвід, утверджуються переконання, соціалізуються вчинки, розвивається сприйнятливості до слова вчителя, його особистого прикладу [147].

Психологічні аспекти виховання відповідальності розглядаються в роботах І. Беха, Т. Куниці, Т. Федорченко та ін. Ученими було визначено

місце відповідальності в системі формування особистості, а також вплив деяких факторів на активізацію процесів розвитку самої відповідальності.

У дослідженнях А. Плахотного та Є. Рудковського зазначений феномен розглядається як компонент структури особистості, який впливає на самовизначення в житті.

Досліджуючи проблему відповідальності, психологи І. Бех, Т. Гаєва, А. Лопуховська, Т. Морозкіна, М. Савчин та С. Сяканов вважають, що вона є характеристикою ставлення особистості до людей і визначають її як системну якість, завдяки сформованості якої людина стає здатною усвідомлювати віддалені наслідки своїх учинків, у неї розвивається висока сензитивність до різних життєвих ситуацій. Однак Б. Ананьєв та С. Рубінштейн акцентують увагу на тому, що відповідальність проявляється не тільки в характері, а й у почуттях, свідомості, світосприйнятті, різних формах поведінки. На думку С. Рубінштейна, відповідальність є втіленням істинного, найглибшого і принципового ставлення до життя. Це – не тільки усвідомлення всіх наслідків уже зробленого, а й відповідальність за все втрачене. Вона виникає у зв'язку з тим, що кожна зроблена дія незворотна [72].

На думку І. Беха, відповідальність передбачає визнання людиною єдиної активної причетності до соціального та природного світу і це визнання є не тільки результатом оцінки особистості іншими людьми, скільки її власним переконанням, моральним принципом, підсумком усвідомлення [11].

Своєю чергою І. Кон тісно пов'язує відповідальність з просоціальною поведінкою (позитивною, конструктивною, соціально бажаною і соціально корисною), спрямованою на благополуччя інших людей, з відповідальністю перед народом та нацією у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах [48].

Психолог К. Абульханова-Славська [1] зазначає, що відповідальність є вірністю самому собі, довірою моральному змісту власних почуттів,

і впевненістю у своїй правоті; здатністю відповідати не лише за себе, але й за інших людей, за їх долі, за характер своїх з ними взаємовідносин. Учена виділяє такі критерії прийняття людиною відповідальності, як узгодженість «необхідності» з бажаннями та потребами, коли завдання, обов'язок набувають для неї особистісного значення; реалізація суб'єктом цього «необхідного» завдяки власним силам, самотійно і відповідно до вимог, які він до себе висуває; здатність людини здійснювати самоконтроль, ураховуючи зміни, що відбуваються в об'єктивних і суб'єктивних ситуаціях, і згідно з цим регулювати свою поведінку та мотивацію.

Цілком очевидно, що з психологічної точки зору, відповідальність розглядається як системна якість, завдяки сформованості якої людина стає здатною усвідомлювати наслідки своїх учинків, вчиться відповідати не лише за себе, але й за інших людей.

Проаналізуємо зміст поняття «відповідальність» у педагогічних дослідженнях.

Педагоги пов'язували відповідальність з конкретними справами (М. Драгоманов); з внутрішніми моральними імперативами (Г. Ващенко); розглядали як соціальну якість, яка формується на засадах чіткого фіксування обов'язків (А. Макаренко); як здатність особистості формулювати обов'язки, виконувати їх, здійснювати самооцінку і контроль (В. Сухомлинський); як почуття совісті та обов'язку, що виявляються через її відповідальність (Я. Коменський).

Н. Стаднік зазначає, що до вивчення сутності відповідальності як соціальної якості особистості звертався А. Макаренко, який, базуючись на власному досвіді роботи з учнями, дійшов висновку, що для дієвого формування відповідальності необхідно впроваджувати в життя шкільного колективу систему чіткого фіксування обов'язків колегіальності, залучати кожного до керівництва, встановлювати дійсну, таку, що відчувається всіма, єдність інтересів колективу й особистості. Тобто, визначальною умовою

виховання відповідальності виступає включення вихованця в систему відповідальних залежностей [152].

У словнику-довіднику з професійної педагогіки зазначено, що відповідальність (responsibility) – це якість особистості, яка характеризує її з точки зору виконання нею моральних вимог, що виражає ступінь участі особистості, соціальної групи в удосконаленні дійсності, яка її оточує [149].

О. Яцій визначає поняття відповідальність як моральну діяльність особистості, її обов'язку, що розглядається з точки зору можливостей особистостей [188].

Виховання вільної, розкутої людини, яка б керувалася внутрішнім моральним імперативом і відповідальністю за свої акти перед Богом і своїм народом, обстоював Г. Ващенко. На його думку, для виховання такої людини потрібна відповідна освітня та виховна система, заснована на властивих Україні світоглядних засадах і тісно пов'язана з державним устроєм. Великого значення він надавав родинному вихованню, міцному зв'язку між школою і родиною, між школою і молодіжними організаціями, які можуть справляти додатковий вплив на виховання волі, характеру, патріотизму особистості [21].

У теорії виховання відповідальність також виступає як характерна якість суб'єкта діяльності і розглядається в контексті взаємозв'язку з самостійністю, ініціативністю, старанністю та іншими якостями.

М. Левківський [63] серед ознак відповідальності виділяє: пунктуальність, вірність особистості у виконанні обов'язків, готовність відповідати за наслідки своїх дій. Це своєю чергою, передбачає чесність, гідність, принциповість, справедливість. Зазначені якості, на думку дослідника, можуть бути реалізовані за умови розвитку емоційних рис і здатності до співпереживання, терпимості, толерантності. Виконання обов'язку неможливе без вольових якостей та зусиль, зокрема цілеспрямованості, наполегливості, старанності, стійкості та ін.

Окремі аспекти розглянутої дефініції відображено в таблиці 1.2.

Характеристика дефініції поняття «відповідальність»

№ з/п	Зміст поняття	Дослідник
1	2	3
1.	Відповідальність (відбиває морально-нормативний аспект суспільних відносин) реалізується як певна ціннісна орієнтація, що входить у структуру особистісного ідеалу (як систему ціннісних орієнтацій, існуючих в усвідомленій чи неусвідомленій формі), головною характеристикою якого є спрямованість у майбутнє (через її рефлексію), яке у даному разі постає мотиваційним чинником людської поведінки [25];	О. Вознюк, М. Левківський
2.	Відповідальність є самостійною, творчою діяльністю особистості на основі усвідомлення своїх потреб, можливостей і здібностей [33];	Ж. Завадська
3.	Відповідальність – це усвідомлена необхідність співвіднесення власної поведінки особистості з суспільними нормами та установками [31];	В. Кремень
4.	Відповідальність розглядається як системне явище в таких аспектах: з точки зору аналізу відповідальності як якості, що має певні компоненти й способи взаємозв'язку між ними; у контексті осмислення відповідальності як багатовимірного явища із властивою внутрішньою ієрархією; вивчення відповідальності як сукупності протилежностей, що мають системний характер – динамічності, змістовності, особистісного, колективного й соціального; розкриття індивідуальної специфіки вияву відповідальності у соціальних групах [56];	Н. Крошка
5.	Відповідальність тісно пов'язується з соціалізацією особистості, а саме набуттям людиною соціального досвіду та виробленням ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей [100];	Ю. Мигаль
6.	Відповідальність доцільно розглядати як системну особистісну якість, що є результатом об'єктивних взаємовідносин у суспільстві та характеризує зобов'язання особистості усвідомлено виконувати вимоги відповідно до етичних і соціальних норм, відповідати за свої дії перед собою, іншими людьми, колективом і суспільством [145];	Ю. Сичевський

Продовж. табл. 1.2.

1	2	3
7.	Відповідальність – це обов’язок відповідати за свої дії, учинки. Відповідальність виступає важливим морально-етичним регулятором міжособистісних стосунків, стимулятором активної діяльності людей, запорукою праці та ініціативи [123].	М. Ярмаченко

Проаналізувавши наведені вище дефініції, з’ясовано, що поняття «відповідальність» розглядалося дослідниками в різних аспектах як: соціалізація особистості; системна особистісна якість; усвідомлена необхідність співвіднесення поведінки особистості з суспільними нормами, правилами та установками. Уважаємо, що відповідальність це спроможність особистості відповідати за свої дії та вчинки перед собою, іншими людьми, колективом і соціумом.

Виходячи з аналізу літературних джерел про відповідальність, її тлумачення з позицій різних наук, можна визначити, що їх об’єднує і що відрізняє. Т. Куниця вважає, що «спільним є наступне: відповідальність у будь-яких проявах є складовою частиною взаємовідносин між людьми; одним із складників відповідальності є поведінка, у якій, власне, вона і втілюється; відповідальність – це певний рівень свободи: чим більше свободи, тим більша відповідальність. Відмінність полягає у тому, що філософія наголошує на відповідальності як об’єктивному факторі, на формування якого не впливають зовнішні чинники; соціологія зводить відповідальність лише до взаємодії з суспільством; психологія визначає відповідальність як критерій вибору шляхів для досягнення мети і якість особистості; педагогіка розглядає відповідальність як певний рівень морального розвитку особистості» [72].

Логіка дослідження вимагає з’ясувати дефініцію поняття «відповідальне ставлення» у контексті проблеми виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім’єю

молодшого школяра. Звернемось до уточнення цього поняття у філософських, психологічних та педагогічних словниках.

Як визначено у філософському словнику [171], поняття «ставлення» визначається як той або інший характер поведінки з ким-, чим-небудь; взаємне спілкування, зв'язок між ким-, чим-небудь (людьми, суспільством, країнами і т. ін.); таке, що утворюється зі спілкування на будь-якому ґрунті.

Зокрема, у психологічному словнику зазначено, що ставлення – взаємний зв'язок різних величин, предметів, дій, взаємний зв'язок між ким-небудь, який утворений зі спілкування на будь-якому ґрунті, має відношення до чого-небудь, виявляє той чи інший характер спілкування з ким-небудь [139].

О. Літовка акцентує на тому, що поняття «ставлення» в педагогічній науці розглядають як оцінювання особистістю різних сторін дійсності; спосіб реалізації досвіду, цілей і потреб людини; вони виявляються в бажаннях, прагненнях, почуттях, емоціях, вольових якостях особистості. Особистісні ставлення є підґрунтям розвитку ціннісних ставлень, які відрізняються мотиваційним характером, готовністю особистості до взаємодії з оточенням, зокрема професійним [82].

Ціннісні ставлення майбутнього вчителя до педагогічної діяльності та її суб'єктів базуються на характерних для педагогічної професії цінностях [148].

Такі ставлення розглядають як внутрішні емоційні настанови особистості на виконання певної діяльності.

Узагальнимо дефініцію поняття «відповідальне ставлення» у фаховій діяльності майбутніх учителів початкової школи в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Характеристика дефініції поняття «відповідальне ставлення»

№ з/п	Зміст поняття	Дослідник
1	2	3
1.	Відповідальне ставлення учителя – це професійно значуща якість, що пов'язана з усвідомленим виконанням сукупності об'єктивних вимог, які висуваються обраною професією [43, с. 39];	І. Киричок, Ю. Новгородська, М. Шевчук
2.	Відповідальне ставлення до професійно-педагогічної діяльності – це системна особистісна якість, яка є не лише результатом відображення об'єктивно необхідних взаємовідносин у суспільстві, а й пов'язана з наявністю соціальних цінностей, вимог та норм, специфічних для професійної діяльності [103];	О. Міщень, О. Третяк
3.	Відповідальне ставлення частіше за все прийнято вважати «усвідомлення індивідом, соціальною групою, народом, представниками владних структур свого обов'язку перед суспільством і людством у цілому та розгляд суті, ролі і значення своїх учинків і висловлювань, діяльності й поведінки через призму цього обов'язку, а також обов'язкове її узгодження з тими зобов'язаннями і завданнями, що проявляються у зв'язку із забезпеченням потреб функціонування і розвитку суспільства; проявом відповідальності може слугувати характер участі індивіда чи соціальної групи у спільній з іншими людьми і групами діяльності, характер ставлення до них та до розподілу результатів діяльності [130];	О. Пономарьов
4.	Відповідальне ставлення до професійної діяльності – це комплекс особистісних якостей фахівця, що забезпечує усвідомлення і переживання ним особистісної відповідальності за виконання та результати своєї професійної діяльності, відповідність вимогам соціально та професійно схвалюваної поведінки [142];	М. Савчин

Продовж. табл. 1.3.

1	2	3
5.	Відповідальне ставлення учителя – це системоутворювальна професійна якість, що виявляється в усвідомленні необхідності сумлінного виконання вимог і норм цілісного педагогічного процесу, готовності та здатності особистості передбачати результати своєї педагогічної діяльності й бути за неї відповідальним як перед зовнішніми (суспільство, педагогічний колектив, батьки, учні), так і внутрішніми «інстанціями» (відчуття обов'язку, сумління) [185].	О. Юринець

Проаналізувавши погляди науковців на зміст поняття «відповідальне ставлення» у професійній діяльності майбутнього вчителя початкової школи, можемо зробити висновок, що відповідальне ставлення вчителя вчені розглядали як професійно значущу якість, яка пов'язана з усвідомленим виконанням сукупності об'єктивно необхідних вимог, які висуваються до сучасного вчителя початкової школи.

У контексті дослідження «відповідальне ставлення» ми будемо визначати як процес особистісного розвитку майбутнього фахівця-професіонала, через освоєння власне професійної ролі вчителя початкової школи; формування професійної мотивації, інтересів й установок, які слугують показником теоретичної, практичної і морально-етичної готовності майбутнього вчителя до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; здібність уважати однією із цілей своєї професійної діяльності організацію спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, обирати способи досягнення цієї мети, контролювати процес її досягнення, здійснювати самоаналіз професійної діяльності, прогнозувати шляхи та засоби підвищення виховної роботи в означеному напрямі.

Уважаємо, що відповідальне ставлення учителя проявляється у вчинках, діях, позиціях, рішеннях, намірах, планах тощо. Загальними

механізмами забезпечення відповідального ставлення є саморегуляція мотивації та поведінки, свідомості, самосвідомості та моралі.

На наш погляд, *відповідальне ставлення учителів початкової школи* – це сформована особистісна якість, показниками якої є: добросовісність, акуратність, ініціативність, дисциплінованість, активність, наполегливість, творчість, винахідливість; наявність навичок самоорганізації, самодисципліни, уміння планувати свій час, вести облік виконаної роботи, сумлінність, старанність, вимогливість, самокритичність, організованість, оцінка своїх можливостей. До показників відповідальності майбутнього учителя початкової школи варто віднести: доброзичливе ставлення до дітей, батьків, колег; моральну зрілість, тобто здатність людини брати на себе відповідальність щодо вирішення конфліктних ситуацій; відповідальність у досягненні фінансового й професійного успіхів [70, с. 135].

Наступним базовим поняттям, що потребує уточнення, є «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра».

Нам видається переконливою думка Л. Назаренко, яка вважає, що взаємодія є інтегрованою соціально-педагогічною системою, котра об'єднує взаємодіючі між собою структури чи процеси, що становлять єдине ціле і виконують спільну функцію, є відкритими для будь-яких зовнішніх впливів, різноманітних чинників і обумовлюють спрямування практичної діяльності [111, с. 2].

Досліджуючи проблему формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи, Т. Цуркан обґрунтовує взаємодію як «причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами, що впливають один на одного»; «взаємодія передбачає активну діяльність обох сторін, погодження способів досягнення цілей, отримання певного продукту спільної діяльності». У педагогіці наукове обґрунтування категорія «взаємодія» отримала у другій половині ХХ століття. Це зумовлено тим, що суспільство, створюючи соціальні інститути, які забезпечують виховання підростаючого

покоління, глибоко зацікавлене у їх взаємодії, зокрема в актуалізації та підвищенні виховного потенціалу сім'ї та школи [177, с. 55].

О. Молчанюк наголошує на слові «взаємодія», яке означає взаємну дію; тобто таку, що зумовлена причиною й наслідком. Адже дія однієї сторони викликає дію протилежної й, навпаки. З огляду на думку вченої, найвищим рівнем взаємодії є гармонійна взаємодія з собою, людьми, внутрішнім і зовнішнім середовищем [107, с. 88].

Проаналізуємо наукові доробки вчених стосовно обґрунтування змісту поняття «взаємодія», який представлено в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4.

Характеристика дефініції поняття «взаємодія»

№ з/п	Зміст поняття	Дослідник
1	2	3
1.	«Взаємодія» в роботі з молодшими школярами – це спільна діяльність відповідальних дорослих, спрямована на введення учнів до освітнього простору для засвоєння доступних їхньому вікові понять, формування відповідних почуттів і якостей, необхідних для успішної життєдіяльності, розвитку інтересу, формування навичок правильної поведінки тощо [10, с. 31];	М. Бевзюк
2.	«Взаємодія» – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь; «взаємодіяти» – перебуваючи у зв'язку, взаємно проявляти дію або погоджено взаємно діяти, бути у взаємодії [16, с. 125];	О. Буздуган
3.	Педагогічна взаємодія – це системне явище в педагогічному процесі, що зазнає впливу з боку соціальної системи в плані статусно-рольових відносин у суспільстві, регламентується нормативними документами в системі освіти, визначається практикою освітнього закладу, реалізується вчителем. Структуру педагогічної взаємодії утворюють взаємозалежності: освітньої, педагогічної, соціально-психологічної, міжособистісної систем [23];	Л. Велитченко

Продовж. табл. 1.4.

1	2	3
4.	Взаємодія є вищим рівнем зв'язку соціальних суб'єктів, ознаками якого є взаємовплив, взаємопроникнення на основі поєднаної системи дій [53];	Т. Кравченко
5.	Взаємодія – це одночасність існування суб'єктів, двобічність зв'язків, взаємоперехід суб'єкта в об'єкт і, навпаки, взаємозумовленість зміни стану сторін, внутрішня активність суб'єктів [96, с. 26].	О. Матвієнко

У США взаємодію ототожнюють з поняттям «координування». В. Крітек та Д. Цибулько зазначають, що «координування (coordination) – процес колективної діяльності для досягнення спільної мети» [195]. Також «взаємодія» взаємозамінюється такими поняттями, як кооперація (cooperation), інтеграція (integration), партнерство (partnership), співробітництво (collaboration).

Д. Коріган вважає співробітництво – найвищим ступенем спільної діяльності, адже індивіди чи групи людей можуть бути залученими до кооперації або координування без будь-яких змін у своїй роботі, однак у той же час як у співробітництво закладено зовсім інше значення, власне, створення нового [196, с. 177].

Отже, сучасні науковці зазначають, що взаємодія – це зв'язок, погоджена дія, спільна діяльність, статусно-рольові відносини в суспільстві, взаємозумовленість зміни стану сторін, внутрішня активність суб'єктів, взаємопроникнення на основі поєднаної системи дій та ін.

У контексті дослідження *взаємодія* розглядатиметься як цілісний процес узгодженого взаємного впливу вчителів та батьків один на одного, у результаті чого відбувається виховання молодших школярів.

Розглядаючи проблему взаємодії школи та сім'ї у підрозділі 1.1., виникла потреба в уточненні змісту поняття «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра».

«Взаємодію сім'ї та школи» Т. Цуркан визначено як: «Взаємоузгоджену діяльність означених соціальних інститутів, спрямовану на налагодження продуктивних партнерських відносин з метою розвитку, навчання та виховання особистості дитини» [177, с. 83].

О. Докукіна [30, с. 39] вважає, що суть взаємодії сім'ї і школи полягає у: «реалізації зв'язків і відносин суспільної установи та малої групи через: педагогічну діагностику сім'ї; визначення мети і завдань спільної виховної роботи з учнями та їхніми батьками; планування спільної з батьками роботи щодо виховання дітей та підвищення готовності батьків до взаємодії зі школою; організацію різних форм взаємодії сім'ї та школи; контроль та облік спільної роботи; стимулювання узгоджених і взаємозумовлених дій педагогів і батьків, корекцію спільної діяльності».

Розгляд базових понять дослідження сприяв визначенню ключового поняття *«виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»* як ціннісно спрямованого системоутворювального процесу формування професійно значущої якості, що виявляється в усвідомленні ролі і значення власної поведінки, суджень, педагогічної діяльності через призму відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра.

Уважаємо, що структура процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного (див. рис. 1.1).

Розкриємо суть кожного з цих компонентів.

Мотиваційний компонент включає спонукальні чинники, спрямовані на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя початкової школи, професійну спрямованість на успішне здійснення освітньої роботи, внутрішню мотивацію щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку.

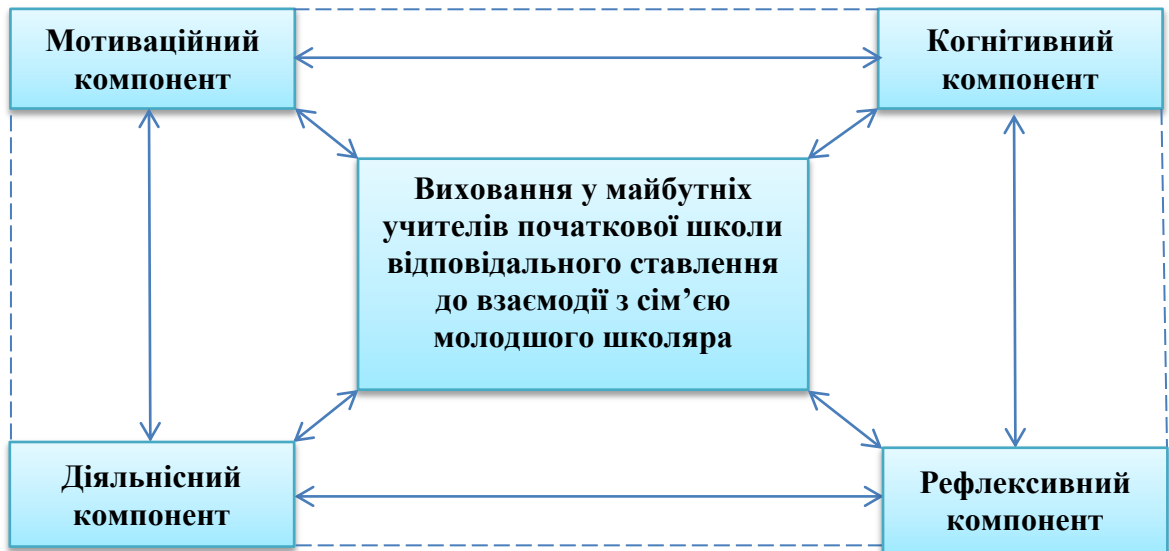

Рис. 1.1. Структура процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Принагідно підкреслити особливе місце мотивації в професійній діяльності вчителя. На думку науковців, мотивація виступає безперечним чинником організації діяльності, що забезпечує її ефективність та смислову забарвленість. Своєю чергою, професійна мотивація – це сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають особистість до вивчення та ефективної реалізації професійної діяльності. Це – внутрішній спонукальний чинник професіоналізму фахівця, його продуктивної професійної діяльності [8].

Саме мотивація професійної діяльності фахівця, зазначає М. Леврінц, визначає особливості його професійного становлення, зумовлюючи набуття ним професійно важливих знань і вмінь. Узагальнюючи наявні напрями вивчення мотивації професійної педагогічної діяльності, автор визначає її як сукупність внутрішніх та зовнішніх сил, які спонукають педагога до професійної діяльності, задають їй певну спрямованість, визначають її форму, тривалість та інтенсивність [64, с. 8].

Уважаємо, що мотивація значно впливає на майбутню професійну діяльність учителів. Сукупність мотивів діяльності утворює складну

динамічну систему. Це означає, що, будучи відносно стійкою в кожній людині, система ціннісних мотивів може змінюватися залежно від тих змін, які відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також у зовнішніх умовах її життєдіяльності.

Когнітивний компонент передбачає системну інтелектуальну наповненість психолого-педагогічних, науково-методичних знань здобувачів вищої освіти щодо важливості взаємодії школи та сім'ї, формування у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

На думку В. Максименко, когнітивний компонент включає в себе систему провідних знань, тобто тих, які необхідно актуалізувати (відтворити в пам'яті) на даний момент навчання (це уявлення, досвід, положення, факти, поняття, правила, закони, теорії); а також сукупність раніше засвоєних способів учіння (це навички, уміння, розумові дії, операції, прийоми). Основними характеристиками засвоєння знань вважається: цілеспрямованість, систематичність, послідовність, логічність, осмисленість [88].

У ході наукового пошуку з'ясовано, що В. Макаренко визначає когнітивний компонент професійної компетентності, який ґрунтується на інтелектуальній сфері діяльності та віддзеркалює «обізнаність й пізнання дійсності стосовно фаху, володіння певною сукупністю теоретичних і практичних знань, на яких ґрунтуються праксеологічні основи фахової діяльності й практичне мислення фахівця та способи оволодіння знаннями» [86, с. 46].

Очевидно, що когнітивний компонент є найбільш змістовним та значущим. Саме він сприяє збагаченню фахових знань майбутніх учителів про важливість взаємодії школи та сім'ї, розвитку професійно-педагогічного мислення, свідомості та відповідального ставлення.

Діяльнісний компонент уміщує форми, методи та засоби роботи, які допоможуть у теоретичній і практичній спроможності майбутнього вчителя

початкової школи відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Слушною є думка Н. Захарчук [37], яка зазначає, що навчання повинно орієнтуватися не на пасивне розуміння та засвоєння матеріалу, а на активне його використання, тобто рівень сформованості системи знань варто визначати не лише через їх кількість та ступінь засвоєння, а й через готовність використовувати ці знання в повсякденній та майбутній педагогічній діяльності. Саме в діяльності поняття застосовуються, узагальнюються, закріплюються, розвиваються, наповнюються змістом, що є обов'язковою умовою формування тих чи інших рис особистості.

Прикметно, що діяльнісний компонент є важливим у процесі виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Цей компонент реалізується через застосування майбутніми вчителями початкової школи професійних теоретичних знань у реальній практичній діяльності.

Рефлексивний компонент відображає показники сформованості відповідального ставлення у майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, передбачає їх оцінювання та самооцінювання.

У дослідженні погоджуємося із М. Марусинець та вважаємо, що рефлексія – це інструмент професійної самосвідомості особистості педагога, усвідомлення нею себе у трьох складниках простору педагогічної праці: у системі своєї фахової діяльності, у системі педагогічного спілкування і в системі власної особистості. Основною формою рефлексії автор вважає самооцінку, або самооцінювання педагога [93].

У зв'язку з цим, педагогічну рефлексію розуміємо як самоаналіз педагогом своєї професійної діяльності, поведінки, особистісного та професійного досвіду. У контексті дослідження рефлексію розглядаємо як самооцінювання здатності майбутніх учителів початкової школи

до взаємодії з сім'єю молодшого школяра і як контроль процесу її досягнення.

Отже, розгляд базових понять дослідження сприяв визначенню ключового поняття «виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» як ціннісно спрямованого системоутворювального процесу формування професійно значущої якості, що виявляється в усвідомленні ролі і значення власної поведінки, суджень, педагогічної діяльності через призму відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра. Уважаємо, що структура процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

Таким чином, розгляд феномена «виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» у багатоаспектних зв'язках стає перспективним напрямом подальшої наукової розвідки.

Наступне завдання дослідження пов'язано із теоретичним обґрунтуванням системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та розробленням її структурно-логічної моделі.

1.3 Теоретичне обґрунтування структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Для підвищення ефективності процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та відповідно до визначеної проблеми взаємодії школи та сім'ї у підрозділі 1.1. необхідним є розроблення відповідної системи.

У сучасному суспільстві універсальним засобом реалізації системи є модель як цілісне відображення реального об'єкта, в ідеальній формі, як оптимальний спосіб фіксації наукового знання. Тому, завданням підрозділу є обґрунтування структурно-логічної моделі системи зазначеної проблеми.

Необхідність проведення системно-структурних досліджень у педагогіці була аргументована в роботах науковців А. Арсеньєва, В. Афанасьєва, Ю. Бабанського, В. Ільїна, Ю. Конаржевського, Ф. Корольова, А. Кузнецова, Б. Лихачова, Л. Новикової, В. Садовського, Ю. Сокольнікова тощо.

На основі аналізу наукових праць вищезазначених учених, можна стверджувати, що характерними ознаками будь-якого системного утворення є розвинутий зв'язок між його елементами та впорядкованість, що своєю чергою й обумовлюють цілісний характер цього утворення. Зрозуміло, що в різних системних об'єктів ступінь цілісності буває різною. Але відношення частини до цілого таке, що будь-які зміни зв'язку між елементами призводять до появи в них нових, раніше не характерних інтегративних властивостей.

У межах даного дослідження важливою є думка Т. Засекіної, яка зазначає, що: «У широкому контексті систему можна розглядати як: порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; форму організації, будову чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ); сукупність будь-яких елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність принципів, які є підґрунтям певного вчення; будову, структуру, що становить єдність закономірно розташованих і функціональних частин» [35].

Спираючись на твердження Т. Ільїної, педагогічна система є «упорядкованою множиною взаємопов'язаних елементів, об'єднаних

загальним функціонуванням, спільністю мети та єдністю управління, що виступає у взаємодії з середовищем як єдине ціле» [38].

У ході наукового пошуку встановлено, що Н. Кузьміна [57] визначає «систему» як множину взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, навчання та освіти молодого покоління й дорослих людей. Учена зазначає, що основними структурними компонентами педагогічної системи є мета, педагоги, учні, навчальна інформація, засоби педагогічної комунікації; а функціональними компонентами є організаторський, гностичний, проєктувальний, конструктивний та комунікативний.

Слід зазначити, що розроблена нею концепція педагогічної системи є цілісною та продуктивною, тому що вона комплексно пояснює термінологічну базу, сутнісні характеристики педагогічної системи, засоби й методи наукових розробок, обґрунтовує результати досліджень і прогнозує подальший напрям розвитку наукового пошуку із означеної проблеми.

В. Корбутяк визначає, що до основних характерних особливостей системи можна віднести передусім сукупність елементів. За певних умов елементи, відповідно, можуть розглядатись як системи; наявність суттєвих зв'язків між елементами та (або) їх властивостями, що переважають над зв'язками цих елементів, з тими, які не входять до даної системи. Під суттєвими зв'язками розуміють лише такі, що закономірно визначають інтегративні властивості системи, і це вирізняє її з оточуючого середовища як цілісний об'єкт; наявність визначеної організації, що проявляється у зменшенні ступеня ентропії (невизначеності) системи порівняно з ентропією системотвірних факторів. До таких факторів належать кількість елементів системи, кількість суттєвих зв'язків, якими може володіти елемент, тощо; наявність інтегративних властивостей, тобто властивих системі загалом, але не властивих жодному елементу зокрема. Це свідчить про те, що, хоча властивості системи і залежать від властивостей елементів, вони не визначаються ними повністю. Отже, система не зводиться до простої

сукупності елементів і, розчленовуючи її на окремі частини, неможливо пізнати всі властивості системи загалом [51].

Нам імпонує визначення дефініції «система», запропоноване Л. Новіковою, яка зазначає, що «Педагогічна система – це організована сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів (технологія), необхідних для створення цілеспрямованої та спеціальної педагогічної взаємодії з метою формування особистості із заданими якостями». У її концепції школа (навчальний заклад) розглядається як цілісний живий організм, у якому все взаємопов'язане, як феномен педагогічної реальності [116].

Ми цілком погоджуємось із думкою Г. Пономарьової [132, с. 54] та вважаємо, що «цілісну картину виховання може відтворити лише системний підхід – загальний науковий метод вирішення і теоретичних, і практичних проблем, що полягає в підході до пізнання й перетворення дійсності, до тих чи інших її об'єктів як до системних».

Принагідно підкреслити, що дисертація Г. Пономарьової полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні системи виховної роботи у педагогічних закладах вищої освіти, теоретично розроблена та експериментально перевірена її структурно-функціональна модель. Ми поділяємо думку автора та вважаємо, що система є не простим поєднанням окремих частин в єдине ціле, а цілісним комплексом взаємопов'язаних елементів, який становить особливу єдність, певний взаємозв'язок із середовищем; є елементом системи більш високого порядку, і нерідко, при цьому окремі елементи самі можуть бути підсистемами щодо загальної системи» [131, с. 56].

У дослідженні будемо опиратися на визначення поняття «система виховної роботи», запропоноване Г. Пономарьовою, яка обґрунтовує її як сукупність компонентів, що відповідають конкретним виховним цілям, сприяють розвитку особистості й забезпечують досягнення заданого результату.

Таким чином, можна зробити суттєвий висновок, що *система* надає не кількість елементів, а характер системоутворювальних зв'язків і відношень, а отже, щоб система функціонувала та була результативною, необхідно дотримуватися чітко встановлених структурно-логічних зв'язків.

Аналіз наукової літератури дає підстави виокремити головні риси поняття «система»: цілісність, єдність елементів, комплексність, упорядкованість розташування та взаємопов'язаність її складових частин, які ми врахуємо при розробці структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

За логікою нашого дослідження, наступним проаналізуємо визначення поняття «моделювання».

Моделювання є процесом розробки й вивчення моделей предметів і явищ навколишнього світу для визначення або поліпшення їх характеристик, раціоналізації їх застосування й управління ними.

Метод моделювання є предметом широкого використання в сучасних науково-педагогічних дослідженнях (О. Біда, О. Будник, Н. Глузман, В. Гриньова, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, О. Матвієнко, М. Марусинець, О. Молчанюк, О. Савченко, С. Сисоева, Л. Хомич, В. Чайка та ін.).

Г. Єльнікова [162] вважає, що моделювання – це творчий цілеспрямований процес конструктивно-проектувальної, аналітико-синтетичної діяльності з метою відображення об'єкта в цілому або його характерних складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта, забезпечують йому стабільність його існування та розвитку.

Як стверджує О. Молчанюк [107, с. 250.], моделювання належить до класу концептуальних проєктувальних процедур і відбувається на етапі теоретико-практичного осмислення проблем дослідницької діяльності. Суть моделювання полягає в тому, що характеристики певного об'єкта відтворюються на іншому, спеціально створеному об'єкті, що називається моделлю. Процесом моделювання передбачається абстрагування,

яке вважається однією з найістотніших розумових операцій. За сформованого абстрактно-логічного людського мислення можливо обрати з нескінченної кількості властивостей і відносин усіх явищ об'єктивного світу, з якими людина стикається в процесі своєї практичної діяльності, їх найбільш значущу частину, якою відображаються найважливіші якості й компоненти системи.

У межах даного дослідження важливим є думка В. Міхеєва [101], який вважає, що моделювання має декілька аспектів застосування: «гносеологічний, у якому модель відіграє роль проміжного об'єкта в процесі пізнання педагогічного явища; загальнометодологічний, який дозволяє оцінювати зв'язки та відношення між характеристиками стану різних елементів освітнього процесу на різних рівнях їх опису та вивчення; психологічний, який дозволяє вести опис різних сторін навчальної й педагогічної діяльності, виявляти на цій основі психолого-педагогічні закономірності».

У ході наукового пошуку, доречним є визначення поняття «модель».

В Українському педагогічному словнику зазначено, що модель – це «умовний образ (зображення, схема, опис) якогось об'єкта (або системи об'єктів), що зберігає зовнішню схожість і пропорції частин, при певній схематизації й умовності засобів зображення» [28, с. 213].

В. Штофф зазначає, що модель – це «уявлено представлена або матеріально реалізована система; відображає об'єкт дослідження; дає нову інформацію про об'єкт» [184, с. 7].

Подібним є твердження С. Гончаренка, який визначає модель як штучно створену систему елементів, у якій із певною точністю відображають певні властивості, сторони, зв'язки об'єктів, що вивчаються [29, с.120].

Спираючись на твердження вищезазначених авторів, можна сказати, що модель – це умовно створена система, яка відображає об'єкт дослідження.

На думку В. Пікельної [126, с. 191], модель дає можливість перейти від емпіричного пізнання до теоретичного, інтерпретуючи найскладніші теоретичні положення, проте моделі мають оцінюватися з урахуванням реальних властивостей системи та бути при цьому опосередкованим джерелом інформації.

Слід звернути увагу на те, що моделі класифікують за певними ознаками, тому існує досить багато їх типів і видів. А. Веденов пропонує класифікувати моделі за способом реалізації, а саме: 1) субстанціональні моделі – ті, що створюються з урахуванням субстанціонального підходу, за яким виникає можливість виокремлювати базові субстанції для наукового аналізу; такою субстанцією в межах проблеми дослідження є ціннісне ставлення; 2) структурні – тобто такі, при побудові яких найважливішими є суттєві взаємозв'язки між структурними компонентами; 3) функціональні моделі – при створенні яких ураховуються функції всіх компонентів і їх роль у досягненні очікуваного результату; 4) змішані моделі, у яких поєднуються властивості двох чи всіх попередніх [22].

Отже, на підставі аналізу зазначених позицій, *модель* будемо розглядати як систему, якою відтворюється сутність і найважливіші якості оригіналу та призначену для його дослідження.

Н. Ничкало [113] стверджує, що в моделюванні системи слід зважати на те, що вона складається на основі єдності мети, завдань, різноманітних видів діяльності, організаційних форм, критеріїв функціонування як системи в цілому, так і окремих її підсистем.

На підставі вищезазначеного, ми розробили структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Обґрунтуємо її детальніше.

Структурно-логічна модель системи являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів (див. рис. 1.2).

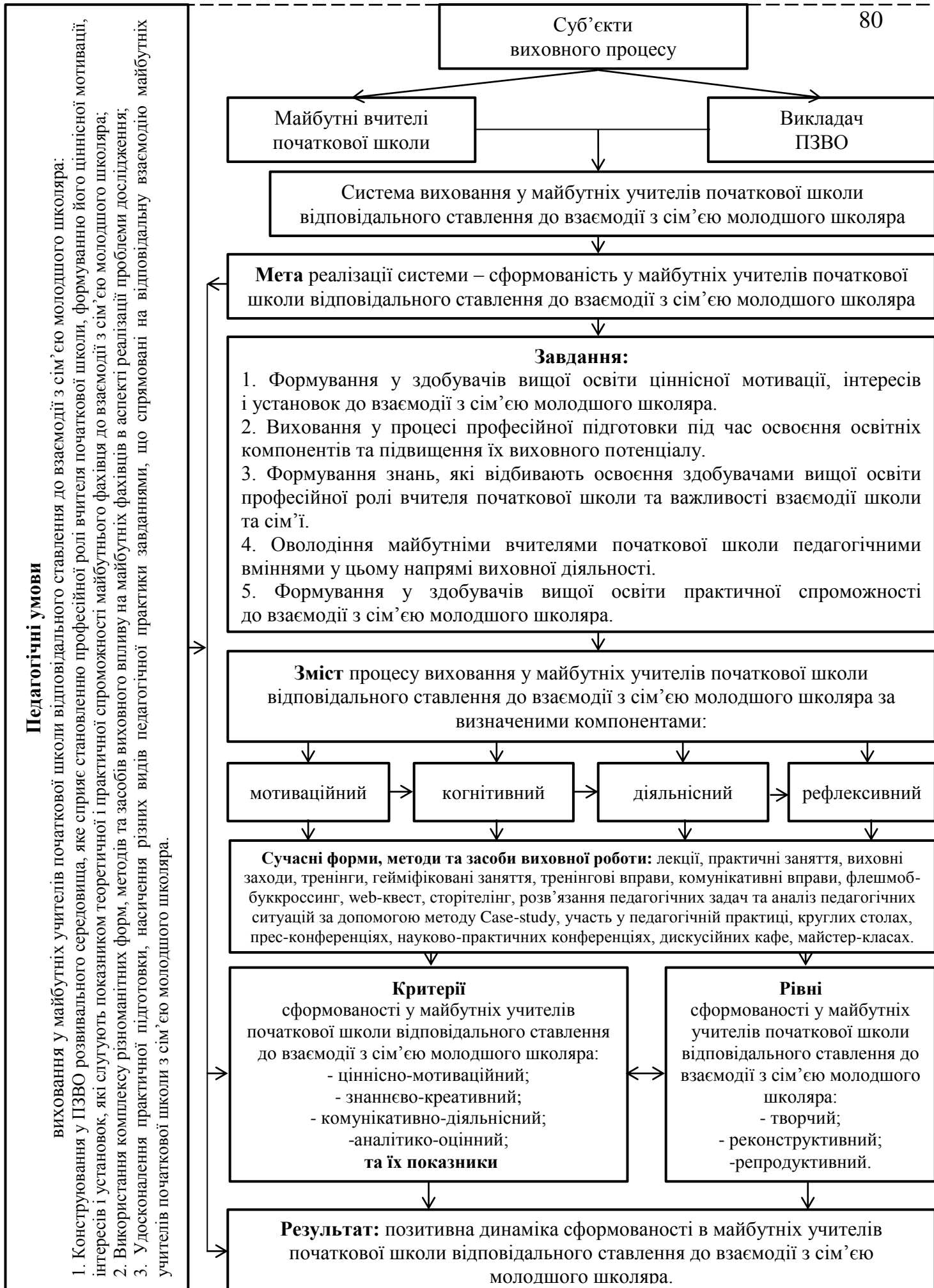

Рис. 1.2. Структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Головними елементами даної моделі виступають: мета, суб'єкти, завдання, зміст, форми, методи та засоби роботи, педагогічні умови, компоненти, критерії, показники та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

В узагальненому вигляді метою реалізації даної структурно-логічної моделі системи є виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Міжособистісна взаємодія викладача та здобувачів вищої освіти в ході здійснення виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра повинна бути спрямована на досягнення мети через поєднання теоретичного та практичного аспектів навчання, а також виховання, забезпечення діалогічності, суб'єкт-суб'єктного характеру відносин та змістовного співробітництва.

Слушною є думка Х. Шапаренко, про те, що «у процесі взаємодії суб'єктами освітнього процесу усвідомлюється не лише цінність міжособистісного спілкування, але і його конструктивне призначення під час спільного вирішення різного роду проблем. Ефективність міжособистісної взаємодії здобувачів вищої освіти та викладачів може не лише підвищуватися за допомогою спостереження й оцінки досягнутих знань, умінь і навичок, але і визначатися особливостями вирішення різних за характером практичних завдань і виконанням викладачами певних функцій, до яких належать: стимулююча, регулююча, контролююча та організаційна» [181, с. 238].

У процесі особистісної взаємодії викладач сприяє організації такої пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, у якій відображено інтеріоризацію міжособистісних соціальних зв'язків, що накладають свій відбиток на виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

У запропонованій структурно-логічній моделі системи об'єктом управління і суб'єктом самоуправління є здобувач вищої освіти педагогічного закладу вищої освіти (ПЗВО) – майбутній учитель початкової школи. Суб'єктом управління виступає викладач.

Своєю чергою, реалізація мети стає можливою через розв'язання сукупності завдань. Як зазначають С. Важинський та Т. Щербак, «мета конкретизується та розвивається у завданнях дослідження. Завдання повинні розглядатись як основні етапи наукового дослідження. Вони не можуть формулюватись як «вивчення», «ознайомлення», «дослідження» тощо, оскільки таким чином вказують не на результат наукової розробки, а на окремі технологічні процеси. Завдання дослідження визначають для того, щоб більш конкретно реалізувати його мету» [19, с. 16].

У підручнику С. Сисоевої та Т. Кристопчук [144] обґрунтовано, що завдання наукового дослідження, як правило, полягають у: вирішенні теоретичних питань, які пов'язані з проблемою дослідження (введення до наукового обігу нових понять, розкриття їх сутності і змісту; розроблення нових критеріїв і показників; розроблення принципів, умов і факторів застосування окремих методик і методів); виявленні, уточненні, поглибленні, методологічному обґрунтуванні суттєвості, природи, структури об'єкта, що вивчається; виявленні тенденцій і закономірностей процесів; аналізі реального стану предмета дослідження, динаміки, внутрішніх протиріч розвитку; виявленні шляхів та засобів удосконалення явища, процесу, що досліджується (практичні аспекти роботи); обґрунтуванні системи заходів, необхідних для вирішення прикладних завдань; експериментальній перевірці розроблених пропозицій щодо розв'язання проблеми, підготовці методичних рекомендацій для їх використання на практиці.

Ми поділяємо точку зору науковців, та вважаємо, що визначення мети і завдань дослідження є важливим етапом розв'язання наукової проблеми.

У дослідженні сформульовано наступні завдання:

1. Формування у здобувачів вищої освіти ціннісної мотивації, інтересів і установок до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.
2. Виховання у процесі професійної підготовки під час освоєння освітніх компонентів та підвищення їх виховного потенціалу.
3. Формування знань, які відбивають освоєння здобувачами вищої освіти професійної ролі вчителя початкової школи та важливості взаємодії школи та сім'ї.
4. Оволодіння майбутніми вчителями початкової школи педагогічними вміннями у цьому напрямі виховної діяльності.
5. Формування у здобувачів вищої освіти практичної спроможності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Розв'язання цих завдань обумовило вибір компонентів структурно-логічної моделі системи, серед яких ми обрали: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти, які обґрунтовано в підрозділі 1.2.

Реалізація компонентів змісту даної структурно-логічної моделі системи обумовлює впровадження відповідних форм, методів та засобів роботи, що передбачають цілеспрямоване включення в діяльність здобувачів вищої освіти елементів проблемності та наукового пошуку (лекції, практичні заняття, виховні заходи, тренінги, гейміфіковані заняття, флешмоб-буккроссинг, web-квест, тренінгові вправи, комунікативні вправи, сторітелінг, розв'язання педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу Case-study, участь у педагогічній практиці, круглих столах, прес-конференціях, науково-практичних конференціях, дискусійних кафе, майстер-класах тощо).

Лекції та практичні заняття є традиційними формами організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Однією з найголовніших особливостей лекції є можливість викладача викласти у логічно систематизованій формі великий обсяг навчальної інформації. Подача наукових фактів сприяє активізації уваги, мислення здобувачів вищої освіти, збуджує інтерес і внутрішню активність думки,

створює умови для подальшого глибшого і самостійного вивчення начального матеріалу за підручником, посібником тощо [98, с. 12].

Погоджуємося із думкою Н. Мачинської та С. Стельмах [98], і вважаємо, що лекція виконує важливі, взаємозумовлені та взаємопов'язані функції, серед яких: методологічна, виховна, інформативна (освітня), розвиваюча, орієнтаційна, організаційна.

У контексті проблематики дослідження, обґрунтуємо виховну функцію лекції, яка дозволяє здійснити складне завдання формування особистості майбутнього вчителя початкової школи, виховує в ньому переконливість і свідому активність. Зміст навчального матеріалу повинен сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, відповідального ставлення до педагогічної діяльності, естетичних почуттів та естетичної культури, працелюбності. Отож, на кожному занятті мають бути створені оптимальні умови для забезпечення ефективного процесу виховання здобувачів вищої освіти.

Під час лекції у здобувачів вищої освіти розвивається та формується вміння слухати і водночас усвідомлювати побачене й почуте, а також аналізувати, синтезувати, порівнювати, зіставляти тощо. У процесі проведення лекції вважаємо за доцільне використовувати сучасні методи роботи зі здобувачами вищої освіти («евристична бесіда», «діалог з аудиторією», «інтелектуальна розминка», «експрес-опитування» тощо).

Апріорі зрозуміло, що проведення лекцій сприятиме системній інтелектуальній наповненості фахових знань майбутніх учителів початкової школи про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї.

Для розвитку в майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, необхідно озброїти здобувачів вищої освіти не тільки сумою міцних теоретичних знань, а й умінням практично

застосовувати ці знання на практиці. Цьому сприятиме така форма організації навчання у вищій школі, як практичні заняття.

Практичне заняття – форма навчального заняття, у процесі якої викладач організовує для здобувачів вищої освіти аналіз окремих теоретичних положень освітнього компоненту та формує вміння й навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно сформульованих завдань. Спираючись на наукові розробки В. Ортинського [119], визначаємо основні завдання практичних занять, а саме: поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи; формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, опанування навичок організації педагогічної діяльності; накопичення первинного досвіду організаційної та виховної роботи; оволодіння початковими навичками керівництва, самоконтроль за виконанням власних дій.

Виховна робота в педагогічному закладі вищої освіти (ПЗВО) передбачає обґрунтування і реалізацію концепції, цілей, змісту, методів та організаційно-педагогічних форм діяльності здобувачів вищої освіти, спрямованих на розвиток їхньої активності, самовиховання, самоактуалізації та самореалізації. Переконані, що виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра буде ефективним у процесі проведення виховних заходів [76, с. 276].

У зв'язку з цим, наступною формою, що сприятиме вихованню у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, є проведення виховних заходів, що втілюють у собі зміст виховної діяльності. Заходи – це події, заняття, ситуації в колективі організовані викладачем для вихованців (здобувачів вищої освіти) з метою виховного впливу на них. Серед таких заходів, виокремлюємо: вечори запитань і відповідей, дискусійні кафе, організація та проведення батьківських зборів; круглі столи, прес-конференції для батьків із різних питань виховної роботи з дітьми; майстер-класи тощо.

Виховні завдання, зміст та форми роботи викладача повинні визначатися запитом, інтересами, потребами здобувачів вищої освіти та можливостями самого педагога. Тому важливим у контексті дослідження є проведення виховних заходів, спрямованих на розвиток у майбутніх учителів початкової школи професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Для системної інтелектуальної наповненості професійних знань важливістю взаємодії школи та сім'ї, умотивованості майбутніх педагогів до відповідальної поведінки та саморозвитку, уважаємо за доцільне упроваджувати сучасні форми роботи, наприклад: тренінги, гейміфіковані заняття, флешмоб-буккросинг, web-квест та ін. Схарактеризуємо кожен вищезазначений форму.

Термін – тренінг (від англ. train, training) означає виховання, навчання, тренування, підготовку, привчання. Аналіз наукових праць І. Вачкова [20] показав, що автор виділяє декілька значень поняття «тренінг», а саме: тренінг як засіб формування потрібної поведінки (за допомогою деяких маніпулятивних прийомів); тренінг як прийом тренування (формування навичок й вмінь ефективною поведінки); тренінг як форма активного навчання (формування та передача знань, а також розвиток деяких навичок); тренінг як спосіб оволодіння вміннями саморозвитку особистісних якостей здобувачів вищої освіти (у процесі самостійної діяльності).

У дослідженні погоджуємося із Г. Ковальчук, яка визначає «тренінг» як запланований процес, що містить комплекс спеціально розроблених вправ, які створені на науковій основі та здійснюються за спеціальною методикою. Вони використовуються для оновлення знань чи поведінкових навичок майбутніх фахівців через набуття навчального досвіду з метою досягнення ефективних результатів у певній галузі [167].

Особливості використання тренінгових технологій та проведення тренінгів в освітньому процесі закладу вищої освіти висвітлено у працях

А. Алексюка, І. Андрощук, Л. Бондарєва, О. Кукліна, О. Падалки, Т. Поясок, С. Сисоєвої, В. Федорчука, О. Щербак та інших. У даному руслі, погоджуємося з думкою І. Андрощук [3] та вважаємо, що в основі тренінгів лежить взаємодія суб'єктів освітнього процесу на засадах умотивованості та зацікавленості учасників цим процесом; щирості, довіри, толерантності, партнерства, співпраці.

У навчальному посібнику В. Федорчука [169] зазначено, що в практиці роботи вищої школи найбільшого поширення набули наступні види тренінгу: тренінг партнерського спілкування (формування довіри до інших, згуртованості, здатності успішно працювати в колективі), тренінг сензитивності (розвиток умінь прогнозувати почуття, думки та поведінку іншої людини і розуміти себе) та тренінг креативності (розвиток умінь творчо мислити), що передбачають використання різних психогімнастичних та тренінгових вправ.

Ураховуючи особливості тренінгів та ґрунтуючись на дослідженнях науковців, уважаємо, що впровадження тренінгів в освітній процес майбутніх учителів початкової школи дозволяє не лише їх залучити до взаємодії, а й сформувати відповідні уміння й навички налагоджувати взаємовідносини з батьками, створювати доброзичливу атмосферу, а отже, формувати у майбутніх учителів початкової школи відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Ще однією сучасною формою роботи є флешмоб-буккросинг (англ. Bookcrossing) – це процес звільнення книг, його ще називають «книгообертом». Людина, прочитавши книгу, залишає («звільняє») її у громадському місці (парк, кафе, поїзд, станція метро), для того щоб інша, випадкова, людина могла цю книгу знайти та прочитати; та своєю чергою, повинна повторити процес [17].

Автором ідеї створення буккросингу став фахівець з інтернет-технологій – Рон Хорнбекер. У березні 2001 року в якості експерименту в холі готелю він залишив кілька десятків книг з пояснювальними записками.

І вже за декілька місяців число активних книголюбів, які «відпускають» книги і приводять нових учасників, зросла до трьох сотень. В умовах сьогодення в Україні також активно стали з'являтися «полиці буккросингу» – спеціально організовані безпечні місця в закладах і установах, де можна залишити та взяти книгу.

Ще однією сучасною формою навчання є Web-квест. Особливо актуальним є його використання у процесі дистанційної освіти. Застосування Web-квестів орієнтоване на розвиток пізнавальної, пошукової діяльності здобувачів вищої освіти, на якому значна частина інформації здобувається через ресурси глобальної мережі Інтернет. Майбутнім педагогам задається проблемне завдання, для виконання якого використовуються інформаційні ресурси Інтернету.

Web-квест містить такі основні елементи: вступ, у якому обов'язково вказуються терміни проведення роботи і надається вихідна ситуація або завдання; посилання на ресурси мережі, у яких міститься необхідний для web-квесту матеріал: електронні адреси, тематичні форуми, книги або методичні посібники з бібліотечних фондів; поетапний опис процесу виконання завдання з поясненням принципів обробки інформації, додатковими супровідними питаннями, причинно-наслідковими схемами, таблицями, діаграмами, графіками та ін.; висновки, які мають містити приклад оформлення результатів виконання завдання або їх презентації, шляхи подальшої самостійної роботи із зазначеної теми і галузі практичного застосування отриманих результатів і навичок [24].

Прикметно, що використання в освітньому процесі флешмобу-буккросингу та Web-квестів, сприяє інтелектуальній та системній наповненості професійних знань майбутніх учителів початкової школи важливістю взаємодії школи та сім'ї, формуванню мотиваційно-ціннісних орієнтацій до відповідальної поведінки та саморозвитку, прагненню до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення.

Серед сучасних методів, які можна використовувати для реалізації компонентів процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, нами виокремлено: тренінгові вправи, комунікативні вправи, сторітелінг, розв'язання педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу Case-study, сторітелінг (Storytelling), створення фішбоуну, інтелект-карти, інфорграфіки тощо.

Уважаємо, що використання сучасних методів навчання сприяє підвищенню рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Ефективність освітнього процесу, використання в ньому різних форм і методів навчання значною мірою залежить від вдалого вибору засобів навчання. Засіб навчання – це сукупність предметів, ідей, явищ і способів дій, які забезпечують реалізацію освітнього процесу [36].

Розглянемо сучасні підходи до класифікації засобів навчання. Нам імпонує класифікація А. Хуторського, який відповідно до покладених в основу ознак засобів навчання, пропонує класифікувати їх за наступними напрямками: 1) *за складом об'єктів*: матеріальні (навчальні кабінети, лабораторії, навчальне обладнання) і ідеальні (образне уявлення, знакові моделі, експерименти тощо); 2) *по відношенню до джерела їх виникнення* (підручники, навчальні посібники, обладнання, механізми) і природні (натуральні зразки); 3) *за складністю*: прості (схеми, таблиці, інструктивні карти) і складні (комп'ютерні мережі, аудіо); 4) *за способом використання*: (динамічні та статичні); 5) *за особливостями побудови* площинні (плакати, схеми, креслення, таблиці, діаграми), аудіальні (магнітофони, диктофони) й аудіовізуальні (телебачення, відеофільми); 6) *за носіями інформації*: паперові (підручники, навчальні посібники та ін.), магнітооптичні (фільми), електронні (комп'ютерні програми), лазерні (CD-Rom, DVD); 7) *за рівнем змісту освіти*: засоби навчання на рівні заняття (текстовий матеріал), на рівні предмета (підручники, посібники, довідники), на рівні всього

процесу навчання (навчальні аудиторії тощо); 8) *по відношенню до технологічного процесу*: традиційні (наочні посібники, бібліотеки); сучасні (засоби масової інформації, мультимедійні засоби навчання, комп'ютери), перспективні (веб-сайти, локальні і глобальні комп'ютерні мережі тощо) [176, С. 402–404].

Дидактичні можливості використання засобів навчання на базі інформаційних технологій відкривають нові можливості для удосконалення освітнього процесу. Застосування технічних засобів навчання є реальним шляхом підвищення якості підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Для ефективного використання сучасних технічних засобів навчання викладачу необхідно орієнтуватися в різноманітті програмного забезпечення, яке може суттєво підвищити якість освітнього процесу. Розглянемо різновиди програмного забезпечення: контрольні-навчальні, тренувальні і контролюючі комп'ютерні програми; інструментальні системи створення комп'ютерних засобів навчання; електронні гіпертекстові навчальні матеріали; бази даних і експертно-аналітичні системи; демонстраційно-моделюючі та дослідницькі програми; системи для пошуку і передачі інформації; інструментальні засоби моделювання пізнавальної діяльності; інструментальні засоби забезпечення комунікацій [54, с. 93].

Апріорі зрозуміло, що впровадження вищезазначених сучасних форм, методів та засобів роботи сприяє підвищенню ефективності процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Кожен із компонентів змісту структурно-логічної моделі системи забезпечується не ізольовано один від одного, а комплексно, у процесі реалізації відповідних педагогічних умов.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що поняття «педагогічні умови» часто використовується в педагогічній літературі та дисертаційних дослідженнях, тому вважаємо за доцільне уточнити дефініцію поняття «педагогічна умова»:

– педагогічні умови визначаються як правила, які встановлені в будь-якій сфері життя чи діяльності [15];

– сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на розв'язання дослідницьких завдань [89];

– певна обставина чи обстановка, що впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [175];

– дієвий елемент педагогічної системи, сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів, які спрямовані на досягнення конкретної педагогічної мети [92];

– обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика його викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємовідносинах та взаємозв'язках, що дають можливість учителям плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися [34];

– категорія, що визначається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [45].

У своєму дослідженні О. Листопад [65, с.138] зауважив, що при всьому різноманітті наявних у педагогіці визначень поняття «умова», усі вони можуть бути об'єднані у дві групи. Одна з них трактує «умову» як все те, від чого залежить інше; друга – як середовище, обстановку, обставини, у яких відбувається явище, або без яких воно не може існувати. Проте в усіх випадках зазначається, що саме педагогічні умови визначають доцільність впливу того чи іншого засобу на процес формування особистості.

Аналіз позицій різних дослідників відносно визначення поняття «педагогічні умови» дає підстави стверджувати, що умови є складовим елементом педагогічної системи та відбивають сукупність можливостей

освітнього і виховного середовища, реалізація педагогічних умов забезпечує розвиток та ефективність функціонування педагогічної системи.

З огляду на зазначене, у межах дослідження під *педагогічними умовами* розуміємо спеціально створені обставини, що забезпечують ефективність виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Нами виокремлено такі педагогічні умови:

1. Конструювання у ПЗВО розвивального середовища, яке сприяє становленню професійної ролі вчителя початкової школи, формуванню його ціннісної мотивації, інтересів і установок, які слугують показником теоретичної і практичної спроможності майбутнього фахівця до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

2. Використання комплексу різноманітних форм, методів та засобів виховного впливу на майбутніх фахівців в аспекті реалізації проблеми дослідження.

3. Удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, що спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра.

У контексті дослідження вважаємо за доцільне охарактеризувати кожен із запропонованих педагогічних умов.

Реалізація першої педагогічної умови передбачає конструювання у педагогічному закладі вищої освіти (ПЗВО) розвивального середовища.

Поняття «розвивальне середовище» вперше було обґрунтовано американським психологом Дж. Равеном (John Raven), який порівнював його з простором розвитку компетентності, у якому люди мають можливість прагнути до цілей, які їх цікавлять, і у процесі їх досягнення розвивати свою компетентність. На основі аналізу наукових праць вітчизняних психологів Л. Виготського, П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, О. Леонтьєва можна стверджувати, що розвивальне середовище –

це упорядкований освітній простір, у якому здійснюється розвивальне навчання. У широкому контексті розвивальне освітнє середовище являє собою будь-який соціокультурний простір, у рамках якого стихійно або з різним ступенем організованості здійснюється процес розвитку особистості.

Із погляду В. Ясвіна, розвивальне освітнє середовище – це таке освітнє середовище, яке здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів педагогічного процесу [187, с. 218].

Безсумнівно, що розвивальним є таке середовище, яке не гальмує природних життєвих виявів майбутніх учителів початкової школи, а, навпаки, – сприяє їх реалізації, становленню і вдосконаленню.

Спираючись на наукові праці О. Писарчука, можна дійти висновку, що розвивальне середовище – це «система впливів та умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в її просторово-предметному, психолого-дидактичному, пізнавально-мотиваційному та соціально-комунікативному компонентах» [127, с. 15].

Розвивальне середовище ПЗВО виступає функціональним об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються міжособистісні взаємодії.

З огляду на дисертаційне дослідження С. Смолюк [150, с. 25], можна вважати, що основною метою освіти та виховання в розвивальному освітньому середовищі є створення умов задля розвитку унікальної особистості, яка прагне максимальної самореалізації, відкрита для сприйняття нового, здатна робити вибір у нестандартних ситуаціях.

У контексті нашого дослідження слушною є думка І. Карабаєвої, яка зазначає [40], що задля того, аби «освітнє середовище виступало як розвивальне, у ході взаємодії його структурних компонентів воно повинно мати певні якості: гнучкість (здатність освітніх структур до швидкої перебудови відповідно до потреб особистості, які змінюються, до змін оточуючого середовища, суспільства); безперервність (взаємодія і наступність в діяльності елементів, які в нього входять); варіативність (передбачення змін розвивального середовища згідно з потребами в освітніх

послугах населення); інтегрованість (забезпечення вирішення виховних завдань шляхом посилення взаємодії структур, які входять в неї); відкритість (передбачення широкої участі всіх суб'єктів освіти в управлінні, демократизація форм навчання, виховання і взаємодії); установка на сумісне діяльнісне спілкування всіх суб'єктів освітнього процесу, яке здійснюється на основі педагогічної підтримки».

Поділяємо думку Ю. Кулюткіна та визнаємо, що формування розвивального освітнього середовища означає орієнтацію змісту, форм, методів, засобів, характеру взаємодії учасників освітнього процесу на особистість, що сприяє розвитку її інтелектуального, творчого, духовного потенціалу, емоційно-вольових якостей, мислення, загальної культури, формуванню здатності особистості до самостійної, активної діяльності. Організація розвивального освітнього середовища загалом містить: створення атмосфери доброзичливості; орієнтації на більш підготовлених суб'єктів навчання; надання можливості самостійно працювати [59].

Таким чином, вважаємо, що конструювання в педагогічному закладі вищої освіти (ПЗВО) розвивального середовища, підвищить сформованість у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, сприятиме становленню професійної ролі вчителя початкової школи, формуванню його ціннісної мотивації, інтересів і установок, які слугують показником теоретичної і практичної спроможності майбутнього фахівця до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Реалізація другої педагогічної умови передбачає використання комплексу різноманітних форм, методів та засобів виховного впливу на майбутніх фахівців в аспекті реалізації проблеми дослідження, які схарактеризовані нами вище (лекції, практичні заняття, виховні заходи, тренінги, гейміфіковані заняття, тренінгові вправи, комунікативні вправи, флешмоб-буккроссинг, web-квест, сторітелінг, розв'язання педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу Case-study,

участь у круглих столах, прес-конференціях, науково-практичних конференціях, дискусійних кафе, майстер-класах тощо). Прикметно, що використання запропонованих форм, методів і засобів роботи в комплексній взаємодії сприяє підвищенню рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Третьою педагогічною умовою було обрано – удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, що спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра.

Давньокитайська мудрість говорить: «Розкажи мені, я забуду. Покажи мені, я запам'ятаю. Дай мені зробити, я навчуся» [180, с. 155]. Необхідно підкреслити особливе смислове значення вищезазначеної мудрості, адже саме у процесі проходження педагогічної практики відбувається закріплення теоретичних знань, отриманих здобувачами вищої освіти за час навчання, набуття й удосконалення практичних навичок і вмінь. Переконані, що саме в процесі педагогічної практики відбувається найбільш інтенсивне ознайомлення з усіма аспектами майбутньої роботи, проявляється критичне та осмислене ставлення до педагогічної діяльності, включаються механізми рефлексії, формуються основи самооцінки та асамоаналізу професійної діяльності.

Необхідно підкреслити, що в енциклопедії освіти [31, с. 647] педагогічна практика трактується як обов'язкова складова освітнього процесу педагогічних університетів, яка передбачає професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їх кваліфікації та має на меті: навчити здобувачів вищої освіти творчо використовувати в педагогічній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички, набуті в процесі вивчення педагогіки, психології, окремих методик і спеціальних дисциплін, і застосування їх на практиці; сприяти оволодінню здобувачами вищої освіти сучасних форм і методів організації освітнього процесу в закладі загальної

середньої освіти та в ін. ЗЗСО (гімназіях, ліцеях, коледжах тощо), а також виховувати в майбутніх учителів інтерес до педагогічної роботи, сформувати потребу систематично збагачувати свої знання та творчо застосовувати їх у практичній педагогічній діяльності.

Педагогічна практика є складовою частиною освітнього процесу та має на меті навчити майбутніх учителів початкової школи творчо застосовувати у педагогічній діяльності науково-теоретичні знання та практичні навички, отримані в освітньому процесі закладу вищої освіти, сприяти розвитку у майбутніх фахівців стійкого інтересу до професійної діяльності [39, с. 11].

На підставі аналізу опрацьованої літератури щодо значення педагогічної практики в майбутній фаховій діяльності вчителя можна стверджувати, що педагогічна практика є визначальною ланкою в системі виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Уважаємо, що удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, які спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра, наприклад, (розроблення плану виховної роботи класного керівника; проведення виховних годин для батьків; організація та проведення дискусійних кафе з батьками; розроблення програми круглих столів, прес-конференцій для батьків із різних питань виховної роботи з дітьми; проведення майстер-класів для батьків тощо) сприяє підвищенню рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Ефективність упровадження запропонованої структурно-логічної моделі системи визначається через зворотний зв'язок. До елементів зворотного зв'язку віднесено критерії, показники та рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

У Словнику української мови [115] «критерій» (від грец. *kriterion* – засіб, судження, мірило) – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило. Показник є складником критерію, який характеризує конкретний вияв сутності якостей процесу чи явища, таких характеристик, які підлягатимуть діагностичному вимірюванню.

О. Молчанюк зазначає, що дефініція «показник» у науковій літературі трактується так: а) свідчення, доказ, ознака чого-небудь; б) наочні дані про результати якоїсь роботи, будь-якого процесу; дані про досягнення в чому-небудь; в) явище або подія, на підставі яких можна доходити висновків про перебіг процесу» [107, с. 226].

В. Тернопільська та О. Дерев'янюк визначають показник як «кількісні або якісні характеристики сформованості якості, властивості, ознаки об'єкта, що вивчається, ступінь сформованості того або іншого критерію» [163, с. 265].

Отже, якісна сформованість критерію та його ступінь вираження відображена в конкретних показниках. Критерій є більш широким поняттям, аніж показник. Показник є типовим і конкретним вираженням сутності якостей процесу чи явища, що підлягає вивченню, а також є компонентом критерію.

Таким чином, компоненти, критерії й показники перебувають у єдності та взаємозв'язку, підтверджуючи системність і цілісність досліджуваного феномена, а також наявність кореляційних зв'язків між ними.

Було відібрано такі критерії сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра:

- *ціннісно-мотиваційний* визначає сформованість ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; мотиваційну спрямованість особистості вчителя відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *знаннєво-креативний* визначається рівнем опанування майбутніми учителями системними знаннями про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; здатність до створення нових, креативних форм, методів та засобів роботи з батьками молодших школярів;

- *комунікативно-діяльнісний* передбачає застосування здобутих знань на практиці та реалізації своїх виховних можливостей; визначає здатність майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; спрямованість майбутніх учителів на забезпечення взаємодії з сім'єю молодшого школяра; сформованість у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра;

- *аналітико-оцінний* визначає оцінювання здатності здобувачів вищої освіти до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; передбачає контроль процесу її досягнення; здійснення самоконтролю за виконанням власних дій; прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі.

Відповідно до критеріїв були обрані показники сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Зобразимо відповідність компонентів, критеріїв та показників у вигляді таблиці.

Таблиця 1.5.

Співвідношення компонентів, критеріїв і показників сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

№ з/п	Компоненти	Критерії	Показники
1	2	3	4
1.	Мотиваційний	Ціннісно-мотиваційний	– мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; – умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; – прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення

Продовж. табл. 1.5.

1	2	3	4
2.	Когнітивний	Знаннево-креативний	<ul style="list-style-type: none"> – системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; – розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
3.	Діяльнісний	Комунікативно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – застосування здобутих знань на практиці; – реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; – здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
4.	Рефлексивний	Аналітико-оцінний	<ul style="list-style-type: none"> – самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення; – самоаналіз професійної діяльності; – прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі

Було визначено рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра: творчий, реконструктивний, репродуктивний.

Таблиця 1.6.

**Рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра**

№ з/п	Рівень	Критерії та показники			
		Ціннісно-мотиваційний	Знаннево-креативний	Комунікативно-діяльнісний	Аналітико-оцінний
1	2	3	4	5	6
1.	Творчий	Чітко виражені мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення	Системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного, творчого мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Яскравий прояв застосування здобутих знань на практиці; творча реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Чітко виражена здатність до самооцінювання, контролю, самоконтролю та прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи у взаємодії з сім'єю молодшого школяра
2.	Реконструктивний	Свідомо виражені мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; часткова умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; фрагментарні прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення	Реконструктивна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; ситуативна розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Ситуативний прояв застосування здобутих знань на практиці; часткова реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; фрагментарна здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Реконструктивна здатність до самооцінювання, контролю, самоконтролю та прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи у взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Продовж. табл. 1.6.

1	2	3	4	5	6
3.	Репродуктивний	Майже відсутні мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості та умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; майже відсутні прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення	Репродуктивна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; недостатня розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Репродуктивний прояв застосування здобутих знань на практиці; фрагментарна реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; слабо виражена здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Майже відсутня здатність до самооцінювання, контролю, самоконтролю та прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи у взаємодії з сім'єю молодшого школяра

Передбачається, що розв'язання поставлених завдань, реалізація компонентів змісту запропонованої структурно-логічної моделі системи, вибір та використання відповідних форм, методів і засобів роботи, забезпечення відповідних педагогічних умов повинні призвести до результату – сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Отже, з метою виховання в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було розроблено відповідну модель системи.

Своєю чергою, перевірка ефективності даної структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра вимагає проведення експериментальної роботи.

Висновки до першого розділу

1. Проаналізовано психолого-педагогічну наукову літературу й здійснено аналіз проблеми взаємодії школи та сім'ї у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Доведено, що проблема взаємодії школи та сім'ї завжди привертала увагу дослідників та є актуальною для наукового дискурсу сьогодні. З'ясовано, що взаємодія вчителя й батьків важлива на всіх етапах навчання дитини, але особливого значення вона набуває в початковій школі. Визначено, що взаємодія школи та сім'ї базується на гуманістичній спрямованості сучасного виховання як цілісного процесу. В основі такої взаємодії має бути повага та довіра, взаємодопомога, взаємопідтримка та взаєморозуміння усіх учасників виховного процесу. Необхідність взаємодії учителів із сім'єю молодшого школяра потребує внесення змін до процесу теоретичної, методичної та практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи відповідно до сучасних запитів суспільства, зокрема щодо виховання відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

2. Визначено понятійно-термінологічне поле дослідження проблеми виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. З'ясовано зміст базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра».

Розгляд базових понять дослідження сприяв визначенню ключового поняття *«виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»* як ціннісно спрямованого системоутворювального процесу формування професійно значущої якості, що виявляється в усвідомленні ролі і значення власної поведінки, суджень, педагогічної діяльності через призму відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра. Уважаємо,

що структура процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

3. Теоретично обґрунтовано структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Головними елементами даної моделі виступають: мета, суб'єкти, завдання, зміст, форми, методи та засоби роботи, педагогічні умови, компоненти: *мотиваційний* (включає спонукальні чинники, спрямовані на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя початкової школи, професійну спрямованість на успішне здійснення освітньої роботи, внутрішню мотивацію щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку); *когнітивний* (передбачає системну інтелектуальну наповненість психолого-педагогічних, науково-методичних знань здобувачів вищої освіти щодо важливості взаємодії школи та сім'ї, формування у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *діяльнісний* (уміщує форми, методи та засоби роботи, які допоможуть у теоретичній і практичній спроможності майбутнього вчителя початкової школи відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *рефлексивний* (відображає показники сформованості відповідального ставлення у майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, передбачає їх оцінювання та самооцінювання).

4. Розроблено критерії сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та їх показники: *ціннісно-мотиваційний* (мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення); *знаннєво-креативний* (системна інтелектуальна наповненість фахових знань

про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *комунікативно-діяльнісний* (застосування здобутих знань на практиці; реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *аналітико-оцінний* (самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення; самоаналіз професійної діяльності; прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі). Обрано рівні дослідження (*творчий, реконструктивний, репродуктивний*) сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Основні положення розділу викладені у 8 публікаціях автора [1; 2; 6; 7; 11; 12; 14; 15] (Додаток А).

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ВЗАЄМОДІЇ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

2.1 Загальні питання організації та проведення експериментальної роботи

Експериментальна перевірка структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра проводилась у процесі педагогічного експерименту.

Педагогічний експеримент здійснювався із дотриманням певних вимог, а саме: конкретизація цілей і завдань експериментального дослідження; дотримання терміну здійснення експерименту; обґрунтування експериментальної бази дослідження; систематична обробка отриманого фактичного матеріалу дослідження; перевірка достовірності обґрунтованої на початку дослідження гіпотези.

Метою експериментальної роботи є реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; виявлення рівнів сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Згідно з метою та гіпотезою дослідження було сформульовано такі завдання педагогічного експерименту:

1. Визначити етапи проведення експерименту, кількість учасників експерименту.

2. Виокремити освітні компоненти та теми у межах визначених компонентів, які б логічно інтегрувались із матеріалом щодо виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

3. Здійснити діагностику рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

4. Реалізувати структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра у ході формувального етапу педагогічного експерименту в експериментальній групі.

5. Виявити динаміку змін у рівнях сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра після проведення формувального етапу педагогічного експерименту.

Основними етапами педагогічного експерименту є такі: планування експериментального дослідження; організація експерименту; проведення експерименту; інтерпретація результатів та обробка одержаних даних методами математичної статистики.

Види експерименту визначені завданнями, цілями та характером дослідження. Принципу вірогідності експериментального дослідження відповідали такі позиції: оптимальна кількість здобувачів вищої освіти та кількість досліджень; надійність методик дослідження; статистична значимість різниць одержаних даних.

Дослідно-експериментальна робота складалась із чотирьох *етапів*.

Перший етап – *пошуково-аналітичний*: присвячено теоретичному аналізу психолого-педагогічної наукової літератури з метою поглибленого вивчення досліджуваної проблеми й рівня її розробки; аналізу історичного досвіду, аналізу ступеня наукової розробки обраної проблеми й аналізу

наявної практики її реалізації; визначенню понятійного апарату, об'єкта, предмета, мети, гіпотези та завдань дослідження.

На другому етапі – *проектно-моделювальному*: було розроблено структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, методика проведення дослідно-експериментальної роботи; визначено критерії, показники та рівні результативності розробленої моделі; проведено констатувальний експеримент, спрямований на проведення вихідного діагностування сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра з подальшим аналізом та узагальненням отриманих даних.

Третій етап – *формувальний*: присвячений упровадженню структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Четвертий етап – *завершально-аналітичний*: присвячено аналізу й математичній обробці результатів констатувального та контрольного етапів експерименту після реалізації структурно-логічної моделі системи з метою визначення динаміки розвитку рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; узагальненню результатів експериментальної роботи; уточненню практичних висновків та рекомендацій щодо впровадження одержаних результатів у діяльність педагогічних закладів вищої освіти; здійсненню літературного оформлення дисертації.

Ефективність упровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра перевірялась у процесі педагогічного експерименту на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та Красноградського педагогічного фахового коледжу

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Під час організації педагогічного експерименту було враховано теоретико-методологічні положення, що стосуються суті педагогічного експерименту, вимоги до його організації та методики проведення, збирання та статистичної обробки емпіричних даних, їх кількісного та якісного аналізу.

Систему методів дослідження склали: анкетування, тестування, контрольні завдання, експертне оцінювання виконання спеціальних діагностичних завдань, індивідуальні та групові бесіди, які надали можливість здійснювати порівняльну характеристику та зробити на її основі висновки.

Експериментальне дослідження перевірки ефективності структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра проводилося упродовж 2018-2020 рр. відповідно до розроблених завдань та етапів педагогічного експерименту.

До експерименту було залучено 364 здобувачів вищої освіти. Ця кількість учасників дослідження дала можливість отримати повне уявлення про стан сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та їх розподілити так: одна експериментальна група ЕГ (184 особи) та одна контрольна група КГ (180 осіб).

Із метою одержання повних достовірних експериментальних даних, що адекватно відображають стан досліджуваної проблеми, ми застосовували сукупність таких методів дослідження:

1. Розробка й апробація діагностичного інструментарію.
2. Спостереження.
3. Опитування (анкетування, тестування).
4. Аналіз робіт здобувачів вищої освіти.

5. Математична обробка результатів.

Надійність та валідність діагностичного інструментарію й обраних експериментальних груп була підтверджена проведенням ретестування та методом рангової кореляції на тій же вибірці респондентів через фіксований проміжок часу. За критерієм Пірсона (χ^2) визначили групи, що мають близькі вихідні значення стосовно виокремлених критеріїв і показників сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Підґрунтям для обрання вищенаведених методів математичної статистики, що використовувалися під час констатувального етапу експерименту, були такі: їх валідність та адаптованість до умов дослідження; простота діагностики результатів; можливість їх використання в практичній діяльності педагогічних закладів вищої освіти.

Ураховуючи багатокomпонентність структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, було підібрано комплекс діагностичних методик, які наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Комплекс діагностичних методик педагогічного експерименту

№ з/п	Компоненти	Критерії	Показники	Запроваджена методика діагностики
1	2	3	4	5
1.	Мотиваційний	Ціннісно-мотиваційний	мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості	• Методика визначення мотивації професійної діяльності (А. Реана та В. Якуніна в модифікації Н. Бадмаєвої)
умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку			• Діагностика мотиваційної структури особистості (В. Мільмана)	

Продовж. табл. 2.1.

1	2	3	4	5
			прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення	<ul style="list-style-type: none"> • Мотивація досягнення успіхів здобувачів вищої освіти (С. Пакуліної); • Діагностична карта «Визначення сформованості ціннісно-мотиваційних орієнтацій майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» (модифіковано автором)
2.	Когнітивний	Знаннєво-креативний	системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї;	<ul style="list-style-type: none"> • Анкета-опитувальник «Зміст, мета, специфіка, функції та форми взаємодії школи та сім'ї» (модифіковано автором)
			розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	<ul style="list-style-type: none"> • Анкета «Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу» (модифіковано автором)
3.	Діяльнісний	Комунікативно-діяльнісний	застосування здобутих знань на практиці	<ul style="list-style-type: none"> • Методика визначення спрямованості особистості (на себе, на спілкування, на діяльність) (Б. Басса)
			реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики	<ul style="list-style-type: none"> • Експрес-діагностика організаторських здібностей майбутніх учителів початкової школи (за Н. Фетіскіним)

Продовж. табл. 2.1.

1	2	3	4	5
			здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	• Анкета «Основні шляхи взаємодії учителя з сім'єю молодшого школяра» (модифіковано автором)
4.	Рефлексивний	Аналітико-оцінний	самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення	• Методика «Незакінчені речення» М. Нюттена (модифіковано автором)
самоаналіз професійної діяльності			• Методика визначення емпатійних здібностей (за В. Бойко)	
прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі			• Методика «Потреба в саморозвитку» Г. Сиротенка (модифіковано автором)	

Таким чином, програма дослідження на констатувальному етапі педагогічного експерименту була представлена відповідними методами діагностики за кожним із критеріїв (*ціннісно-мотиваційним, знаннєво-креативним, комунікативно-діяльним, аналітико-оцінним*) та була спрямована на діагностування рівнів сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за компонентами (*мотиваційним, когнітивним, діяльним, рефлексивним*), які обґрунтовано в підрозділі 1.3. (Див. табл. 1.5. та 1.6).

Також констатувальний етап педагогічного експерименту передбачав проведення аналізу освітньої програми (ОП) «Початкова освіта», навчальних програм, підручників та навчальних посібників, що рекомендовані для здобувачів вищої освіти педагогічних закладів вищої освіти та виокремлення освітніх компонентів, у тому числі тем у межах визначених компонентів, які б логічно інтегрувались із матеріалом у процесі виховання у майбутніх

учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Уважаємо, що виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра повинно відбуватися у процесі професійної підготовки під час освоєння освітніх компонентів та підвищення їх виховного потенціалу, а також під час проходження педагогічної практики, виховання в позааудиторний час, самовиховання. Для підвищення ефективності означеного процесу, необхідно конструювати освітнє середовище відповідно до ОП «Початкова освіта» та в межах окреслених фахових компетентностей, якими повинні оволодіти майбутні вчителі початкової школи.

Проаналізувавши ОП «Початкова освіта» для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр»: Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, «Волинського національного університету імені Лесі Українки», Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії та «молодший бакалавр»: Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, узагальнимо програмні компетентності, якими повинні оволодіти здобувачі вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» у процесі виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Таблиця 2.2.

**Програмні компетентності
здобувачів вищої освіти спеціальності «Початкова освіта»**

№ з/п	Програмні компетентності	Характеристика
1	2	3
1.	Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачає застосування певних теоретичних положень та методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Продовж. табл. 2.2.

1	2	3
2.	Загальні компетентності (ЗК)	<p><i>ЗК-1. Загальнонавчальна.</i> Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо;</p> <p><i>ЗК-2. Інформаційно-аналітична.</i> Здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків.</p> <p><i>ЗК-3. Дослідницько-праксеологічна.</i> Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, зокрема, в процесі професійно-педагогічної діяльності. Здатність приймати обґрунтовані рішення, працювати автономно.</p> <p><i>ЗК-4. Комунікативна.</i> Здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами.</p> <p><i>ЗК-8. Міжособистісної взаємодії.</i> Здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення педагогічних конфліктів. Здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності.</p> <p><i>ЗК-9. Адаптивна.</i> Здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання молодших школярів, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.</p> <p><i>ЗК-10. Рефлексивна.</i> Здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; здатність до педагогічної рефлексії.</p> <p><i>ЗК-12. Інформаційно-комунікаційна.</i> Здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для розв'язання комунікативних задач у професійній діяльності вчителя початкових класів й у повсякденному житті.</p>
3.	Фахові компетентності (ФК)	<p><i>ФК-5. Професійно-комунікативна компетентність (ПКК).</i> Здатність актуалізувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами.</p>

Таким чином, вважаємо, що процес виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, необхідно здійснювати з урахуванням виокремлених загальних та фахових компетентностей, якими повинні оволодіти майбутні учителі початкової школи, збагачуючи їх проблематикою дослідження, а саме формуванням «відповідального ставлення» до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Також у процесі аналізу ОП «Початкова освіта» вищезазначених закладів вищої освіти було виявлено, що на других та третіх курсах майбутні вчителі початкової школи вивчають освітні компоненти із циклів загальної та професійної підготовки, метою яких є цілеспрямована теоретична, практична, методична та виховна підготовка до майбутньої педагогічної діяльності. Здобувачі вищої освіти засвоюють цілу низку теоретичних питань: сім'я як найголовніше соціально-педагогічне середовище виховання та розвитку дитини, провідна ланка її соціалізації; виховні функції сім'ї; соціальний захист та підтримка дітей в Україні; правові основи педагогічної діяльності вчителя з батьками учнів; особливості та структура сучасної сім'ї та вплив указаної структури на сімейне виховання; особливості виховання дитини в різних типах сімей; наукові засади сімейного виховання; складові частини виховання дітей у сім'ї; типові помилки сімейного виховання; види батьківського авторитету; умови успішного виховання дитини в сім'ї; соціально-педагогічна допомога сім'ям учнів у роботі вчителя початкових класів; форми роботи з батьками учнів; культура соціально-педагогічного спілкування вчителя з батьками учнів. Розглянемо більш детально, тематичний зміст освітніх компонентів «Загальна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи» та «Теорія виховання».

Освітній компонент «Загальна педагогіка» передбачає висвітлення теми «Спільна виховна робота школи, сім'ї, громадськості», яка розрахована на 4 год. лекційного матеріалу та 2 год. для самостійної роботи. Здобувачі

вищої освіти мають змогу ознайомитися з основними завданнями, змістом та методикою виховання дітей в сім'ї; шляхами підвищення педагогічних знань батьків. Також вивчається тема «Учитель – класний керівник», яка охоплює висвітлення питань, що стосуються роботи класного керівника з батьками молодших школярів.

Освітній компонент «Основи педагогічної майстерності» передбачає висвітлення теми «Педагогічна майстерність вчителя у взаємодії з батьками молодших школярів», яка розрахована на 4 год. лекційного матеріалу та 2 год. для самостійної роботи. Здобувачі вищої освіти мають змогу ознайомитися з основними засадами педагогіки партнерства; основними виховними завданнями школи та сім'ї; формами налагодження партнерських взаємин учителя з батьками.

Освітній компонент «Методика виховної роботи» передбачає висвітлення теми «Спільна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні дітей», яка розрахована на 2 год. лекційного матеріалу та 2 год. для самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Освітній компонент «Теорія виховання» передбачає висвітлення теми «Робота вчителя з батьками учнів», яка розрахована на 6 год. лекційного матеріалу та 1 год. для самостійної роботи. Здобувачі вищої освіти мають змогу ознайомитися з метою та завданнями роботи вчителя з батьками; педагогічними вимогами до батьків як вихователів; основними формами роботи вчителя з батьками та основними народно-педагогічними традиціями сімейного виховання.

У результаті аналізу виявлено, що виокремлені освітні компоненти містять розділи та параграфи, присвячені висвітленню теми взаємодії школи та сім'ї в системі виховання підростаючого покоління, розкривають особливості роботи з сім'єю молодшого школяра.

Тому є очевидним, що ОП «Початкова освіта» передбачає в межах реалізації освітніх компонентів – здійснення фундаментальної теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти до роботи з батьками молодших

школярів, проте, на жаль, виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в межах окреслених освітніх компонентів відбувається в недостатньому обсязі.

Важливим етапом процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра є проходження педагогічної практики. Розглянемо зміст педагогічних практик у межах реалізації ОП «Початкова освіта».

У результаті аналізу ОП «Початкова освіта» для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» та «молодший бакалавр» можемо зазначити, що за повний термін навчання майбутні вчителі, починаючи з першого курсу, проходять практику, а саме: практика «Введення в спеціальність» (2 семестр), практика з підготовки ПВР (2 семестр); практика з виховної роботи (3 та 4 семестри); навчальна практика з природознавства і краєзнавства (4 семестр); пробні уроки та заняття в школі (5,6,7 семестри); літня педагогічна практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку (6 семестр); перші дні дитини в школі (7 семестр); переддипломна практика (8 семестр). Кожен вид практики тим чи іншим чином сприяє підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра та забезпечує процес виховання відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Здобувачі вищої освіти мають змогу, починаючи з другого семестру першого року навчання, спостерігати за батьками та учнями початкової школи, за їх взаємовідносинами, за етапами та особливостями здійснення спільної виховної роботи вчителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра.

Майбутні вчителі початкової школи проходять у закладах загальної середньої освіти педагогічну практику, під час якої опановують досвід педагогічної та виховної діяльності. Основна мета педагогічної практики – оволодіння здобувачами вищої освіти сучасними технологіями навчання, виховання та розвитку молодших школярів, методами і формами організації

педагогічної взаємодії, навичками професійної майстерності; формування в них педагогічних умінь і навичок роботи з творчими, обдарованими учнями, дітьми з особливостями психофізичного розвитку; виховання потреби систематичного оновлення здобутих теоретичних знань та їх використання в шкільній практиці; прагнення до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення й самореалізації; стимулювання до саморефлексивної діяльності.

Практика з позакласної виховної роботи полягає в усвідомленні здобувачами вищої освіти змісту, форм, методів, засобів, виховної роботи в початковій школі, опануванні способів реалізації різних її напрямів. Під час проходження цієї практики майбутні вчителі початкової школи ознайомляться з виховною роботою школи; виховною діяльністю вчителя початкової школи; документацією вчителя, яка регламентує організацію та проведення виховного процесу з молодшими школярами. Здобувачі вищої освіти формують уміння планувати та організовувати виховну роботу в початковій школі, оволодівають методами і прийомами діагностування молодших школярів, з метою подальшого врахування їх вікових та індивідуальних особливостей. На виховній практиці здобувачі вищої освіти планують виховну роботу з учнями, визначають виховні завдання, розробляють конспекти виховних заходів і проводять їх, спостерігають й аналізують різні форми виховної роботи в початковій школі, вчаться організовувати та керувати дитячим колективом.

Практика «Пробні уроки та заняття в школі» полягає у підготовці майбутніх учителів до здійснення навчальної та виховної діяльності в початковій школі. Основна її мета – вироблення в майбутніх учителів початкової школи професійних умінь і навичок планувати, організовувати освітній процес із молодшими школярами. У ході практики «Пробні уроки та заняття в школі» майбутні вчителі вчаться планувати та розробляти конспекти уроків із різних навчальних предметів початкової школи; аналізувати, осмислювати та добирати методичну літературу, шкільні

підручники й програми, наочні посібники, матеріально-технічне оснащення уроку; урахувуючи вікові та індивідуальні особливості, добирати найбільш ефективні форми, методи й засоби навчання молодших школярів; здійснювати самоаналіз власної педагогічної діяльності й аналіз спостережуваних уроків.

Літня педагогічна практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку створює унікальну атмосферу для співпраці з батьками. У дитячих літніх таборах відбувається організаційно-виховна робота з тимчасовим дитячим колективом. Головною ідеєю виховного процесу є реалізація особистісного підходу до кожної дитини з урахуванням її прагнень, бажань, можливостей, особливостей, з одного боку, та формування виховної конструкції на принципах колективного виховання, колективної творчості, зацікавленості дітей. Під час літньої педагогічної практики відбуваються бесіди з батьками про індивідуальні особливості дітей (інтереси, особливості фізичного розвитку, особливості характеру та ін.), а отже, водночас відбувається організація спільної, активної взаємодії здобувачів вищої освіти з батьками дітей.

Практика «Перші дні дитини в школі» дозволяє здобувачам вищої освіти спостерігати за взаємодією вчителів, дітей та їх батьків у перші дні перебування їх у школі. У ході практики здобувачі вищої освіти можуть побачити проведення першої виховної роботи з батьками учнів (знайомство з батьками; консультації щодо організації режиму дня школяра; ознайомлення батьків із вимогами до обладнання робочого місця першокласника, набором засобів навчання (підручники, зошити, портфель, ручки, лінійки, олівці, ножиці та ін.) та взяти активну участь у їх організації та проведенні.

Переддипломна практика, яка триває 5 тижнів, передбачає виконання здобувачем вищої освіти всіх обов'язків класного керівника певного класу. Майбутні вчителі тепер самостійно застосовують здобуті знання на практиці, долучаючись до різних видів професійно-педагогічної діяльності вчителя

початкової школи, вносять власні корективи – залежно від особливостей класу.

У ході аналізу змісту педагогічних практик, передбачених ОП «Початкова освіта» з'ясовано, що деякі види практики передбачають взаємодію із батьками молодших школярів, проте для виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра необхідно наповнити процес проходження педагогічної практики різними цікавими завданнями дослідницького характеру, що підкреслять важливість відповідальності вчителя в організації роботи з батьками та сформулюють відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Для розуміння зацікавленості здобувачами вищої освіти проблемою взаємодії школи та сім'ї, нами було здійснено аналіз тематики наукових робіт майбутніх учителів початкової школи (магістерських та курсових), що виконуються на спеціальності «Початкова освіта». Відзначаємо наявність тем із проблематики дослідження: «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи з батьками» (магістерська робота, 6 курс); «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до реалізації педагогіки партнерства з батьками» (магістерська робота, 6 курс); «Формування готовності майбутніх учителів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра» (магістерська робота, 6 курс); «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» (магістерська робота, 6 курс); «Реалізація педагогіки партнерства у школі першого ступеня» (курсозна робота, 4 курс); «Педагогіка партнерства з батьками як складова Концепції НУШ» (курсозна робота, 4 курс); «Сучасні форми взаємодії школи та сім'ї» (курсозна робота, 4 курс); «Ефективні шляхи взаємодії учителів початкової школи з батьками молодших школярів» (курсозна робота, 4 курс) тощо.

Таке різноманіття тематики свідчить про те, що здобувачі вищої освіти цікавляться проблемою взаємодії школи та сім'ї, сучасними формами

та ефективними шляхами взаємодії вчителів із батьками молодших школярів, реалізацією педагогіки партнерства з батьками, проте відсутні теми пов'язані з відповідальністю, формуванням у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до роботи з батьками тощо. Тому, очевидним є той факт, що в здобувачів вищої освіти недостатньо сформоване відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Наступним завданням констатувального етапу педагогічного експерименту було здійснення діагностики рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Перший діагностичний зріз був спрямований на визначення у здобувачів вищої освіти рівня сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за ціннісно-мотиваційним критерієм, показниками якого є: мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення. Діагностичні методики представлені в додатках Б, В, Г, Д.

Була використана методика визначення мотивації професійної діяльності А. Реана та В. Якуніна в модифікації Н. Бадмаєвої (Див. Додаток Б).

Методика визначення мотивації професійної діяльності А. Реана та В. Якуніна в ред. Н. Бадмаєвої складається з 34 тверджень, на основі яких визначається розвиненість мотивів за сімома шкалами: комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні й соціальні спонукання, а також мотиви уникнення, престижу, творчої самореалізації. Шкали: 1 – комунікативні мотиви; 2 – мотиви уникнення; 3 – мотиви престижу; 4 – професійні мотиви; 5 – мотиви творчої самореалізації; 6 – навчально-пізнавальні мотиви; 7 – соціальні мотиви. Здобувачам вищої освіти пропонується оцінити за п'ятибальною шкалою наведені мотиви навчальної діяльності

за значущістю для них: 1 бал відповідає найменшій значущості, 5 балів – максимальній.

Обробка результатів методики полягає в підрахунку середнього показника за кожною шкалою опитувальника, що характеризує певний мотив навчання. Аналіз результатів проведеної методики показав, що домінуючими мотивами ЕГ (27 %) та КГ (29 %) були професійні та навчально-пізнавальні. На другому місці опинилися комунікативні мотиви, які пов'язані з потребою в спілкуванні, творчої самореалізації та соціальних мотивів ЕГ (37 %), КГ (38 %). Приблизно однакові результати мали мотиви престижу та уникнення ЕГ (36 %), КГ (39 %).

Наступною було проведено методику мотиваційної структури особистості В. Мільмана. Діагностика виявляє деякі стійкі тенденції особистості: загальну і творчу активність, прагнення до спілкування, забезпечення комфорту, соціального статусу та ін. Методика дозволяє діагностувати мотиваційний (МП) і емоційний (ЕП) профілі особистості.

Аналіз діагностики мотиваційної структури особистості щодо визначення мотивів особистісного самовдосконалення, проведеного за допомогою модифікованого варіанта методики В. Мільмана (Див. Додаток В), дозволив виділити наступні результати, які ми класифікували в групи мотивів: домінуючими були мотиви особистісного самовдосконалення (прагнення до досягнення ідеалу, самопізнання, самореалізації; прагнення здобувати новий досвід) в ЕГ (55 %) та КГ (59 %); наступними були мотиви забезпечення комфорту і соціального статусу в ЕГ (41 %) та КГ (43 %) (турбота про фізичне та психічне здоров'я, потреба підвищити свій соціальний статус, зробити кар'єру, підняти власний імідж, виконання обов'язку перед суспільством, створення комфортного простору); приблизно однакові результати мали мотиви загальної та творчої активності (захопленість і відданість справі, готовність до експериментування, організувати свій робочий, навчальний, вільний час) ЕГ (25 %) та КГ (29 %); прагматичні мотиви виявили в ЕГ (16 %) та КГ (19 %) (матеріальне

заохочення, збереження соціального статусу, задоволення особистісних амбіцій).

З'ясувавши рівень мотиваційної структури особистості щодо визначення мотивів особистісного самовдосконалення, проведеного за допомогою модифікованого варіанта методики В. Мільмана, подальші етапи дослідження були спрямовані на діагностику мотивації досягнення успіхів здобувачів вищої освіти за методикою С. Пакуліної (Див. Додаток Г).

Аналіз результатів діагностики мотивації досягнення успіхів здобувачів вищої освіти за методикою С. Пакуліної показав, що в мотивації досягнення успіху ми можемо виділити дві групи мотивів: інтеріоризований успіх і екстеріоризований успіх. У більшості здобувачів вищої освіти переважає зовнішня мотивація, простежується відсутність ініціативи в отриманні знань, неготовність до самостійної виховної і освітньої діяльності. Проте в здобувачів вищої освіти ЕГ (42 %) та КГ (47 %) спостерігається внутрішня мотивація, налаштованість на плідну співпрацю із педагогами. Проаналізувавши зовнішню та внутрішню мотивацію майбутніх учителів на досягнення успіхів за методикою, можна стверджувати, що мотивація стосовно досягнення успіхів, виявлено в КГ (41 %) та ЕГ (35 %); мотив самоствердження – КГ (25 %) та ЕГ (21 %); мотив ідентифікації – КГ (34 %) та ЕГ (39 %); мотив афіліації – КГ (54 %) та ЕГ (52 %).

Для визначення сформованості ціннісно-мотиваційних орієнтацій майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було розроблено та проведено діагностичну карту (Див. Додаток Д). Здобувачі вищої освіти повинні були оцінити у шкалі «Самооцінка» дотримання принципів взаємодії з батьками молодших школярів від 1 до 5 балів. У результаті проведення опитування було виявлено такі результати: 35 % ЕГ та 39 % КГ бажають взаємодіяти з батьками; 29 % ЕГ та 35 % КГ налаштовані до співпраці з сім'єю молодшого школяра, однак у них виникають деякі труднощі; 39 % ЕГ та 41 % КГ розуміють важливість

взаємодії з батьками, проте в них не сформоване відповідальне ставлення до зазначеної діяльності.

Узагальнені результати сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за ціннісно-мотиваційним критерієм представлено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

**Рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
за ціннісно-мотиваційним критерієм
(констатувальний етап)**

Рівні сформованості	Експериментальна група (ЕГ) 184 особи		Контрольна група (КГ) 180 осіб	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
Творчий	22	12,0	24	13,3
Реконструктивний	110	59,8	112	62,2
Репродуктивний	52	28,2	44	24,5
Разом	184	100	180	100

Наступний діагностичний зріз був спрямований на визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *знаннево-креативним критерієм*, показниками якого виступили: системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

За результатами проведення анкети-опитувальника «Зміст, мета, специфіка, функції та форми взаємодії школи та сім'ї» (Див. Додаток Е), було виявлено, що на творчому рівні сформованість у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра становить в ЕГ (11 %) та КГ (13 %).

На реконструктивному рівні в ЕГ (12 %) та КГ (14 %). На репродуктивному рівні сформованість відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра виявили 15 % здобувачів вищої освіти ЕГ та відповідно 17 % КГ.

Аналіз результатів проведення анкети «Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу» (Див. Додаток Ж) показав, що творчий рівень сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра становить в ЕГ (17 %) та (20 %) в КГ. Реконструктивний рівень – ЕГ (32 %) та КГ (36 %). Репродуктивний рівень становить в ЕГ (46 %) та КГ (49 %).

На підставі отриманих даних ми дійшли висновку, що здобувачі вищої освіти експериментальної й контрольної груп показують схожі результати. Узагальнені результати сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за знаннево-креативним критерієм представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

**Рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
за знаннево-креативним критерієм
(констатувальний етап)**

Рівні сформованості	Експериментальна група (ЕГ) 184 особи		Контрольна група (КГ) 180 осіб	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
Творчий	17	9,2	19	10,6
Реконструктивний	117	63,6	118	65,6
Репродуктивний	50	27,2	43	23,8
Разом	184	100	180	100

Наступний діагностичний зріз був спрямований на визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *комунікативно-діяльнісним критерієм*, показниками якого виступили: застосування здобутих

знань на практиці; реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Для того, щоб зрозуміти, чи налаштовані майбутні вчителі застосовувати здобуті знання на практиці, було проведено методичку «Визначення спрямованості особистості (на себе, на спілкування, на діяльність) Б. Басса (Див. Додаток И). Перевірка педагогічної спрямованості особистості за методикою Б. Басса передбачала визначення особистісної (на себе), ділової (на завдання), колективістської (на взаємодію) спрямованості майбутніх учителів початкової школи.

Здобувачі вищої освіти отримали такі результати: *спрямованість на себе*, орієнтацію на пряму винагороду і задоволення, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертованість показало в ЕГ (28 %) та КГ (31 %); *спрямованість на спілкування*, прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але часто не на користь виконання конкретних завдань або надання щирої допомоги людям, орієнтацію на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності й емоційних взаєминах з людьми показало в ЕГ (38 %) та КГ (41 %); *спрямованість на справу*, зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтацію на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, яка корисна для досягнення спільної мети виявило 33% ЕГ та 37 % відповідно в КГ.

Для визначення вихідного рівня організаторських та виховних можливостей здобувачів вищої освіти було проведено експрес-діагностику організаторських здібностей майбутніх учителів початкової школи за Н. Фетіскіним (Див. Додаток К).

Здобувачам вищої освіти було надано 20 запитань, що потребують однозначної відповіді «так» чи «ні». У бланку відповідей необхідно поруч із номером запитання записати відповідну для них відповідь. Результати

експрес-діагностики ми оцінювали таким чином: до 40% – рівень організаторських здібностей низький; 40-70% – середній; понад 70% – високий. Здобувачі вищої освіти отримали такі результати: на високому рівні в ЕГ (21 %) та (23 %) в КГ, середній рівень в ЕГ (49 %) та КГ (52 %), низький рівень проявили (30 %) ЕГ та (25 %) КГ.

Для виявлення рівня здатності майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було розроблено та проведено анкету «Основні шляхи взаємодії учителя з сім'єю молодшого школяра» (Див. Додаток Л).

Результати анкетування ми оцінювали таким чином: 10-8 правильних відповідей – високий рівень; 7-5 правильних відповідей – середній рівень; 4 та нижче правильні відповіді – низький рівень. Опрацювавши отримані відповіді, ми виявили такі результати: на високому рівні в ЕГ (23 %) та (27 %) в КГ, середній рівень в ЕГ (42 %) та КГ (49 %), низький рівень проявили (35 %) ЕГ та (24 %) КГ.

На підставі отриманих даних ми дійшли висновку, що здобувачі вищої освіти експериментальної й контрольної груп показують схожі результати. Узагальнені результати сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за комунікативно-діяльнісним критерієм представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

**Рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
за комунікативно-діяльнісним критерієм
(констатувальний етап)**

Рівні сформованості	Експериментальна група (ЕГ) 184 особи		Контрольна група (КГ) 180 осіб	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
Творчий	20	10,9	22	12,2
Реконструктивний	116	63,0	118	65,6
Репродуктивний	48	26,1	40	22,2
Разом	184	100	180	100

Наступним етапом педагогічного експерименту було визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *аналітико-оцінним критерієм*, показниками якого виступили: самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення; самоаналіз професійної діяльності; прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі.

Для визначення в респондентів здатності до самооцінювання у взаємодії з сім'єю молодшого школяра було модифіковано методикау «Незакінчені речення» М. Нюттена (Див. Додаток М). Здобувачам запропонували продовжити речення в спеціально розробленій діагностичній карті «Самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра».

Результати опрацювання відповідей майбутніх учителів засвідчили, що вони бажають взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра: ЕГ (26 %) та КГ (31 %); виникає стурбованість щодо реалізації спільних виховних заходів з батьками: ЕГ (31 %) та КГ (25 %); бажають дізнатися про ефективні форми взаємодії сім'ї та школи: ЕГ (22 %) та КГ (26 %).

Для того, щоб перевірити в майбутніх учителів здатність до самоконтролю за виконанням власних дій, було проведено методикау «Визначення емпатійних здібностей» за В. Бойко (Див. Додаток Н).

Діагностики рівня емпатійних здібностей за В. Бойко дозволила оцінити здатність здобувачів вищої освіти до співчуття й розуміння думок і почуттів інших людей. Емпатію ми розглядали як властивість особистості майбутнього вчителя, що виявляється в ситуаціях спілкування та взаємодії з дітьми, з батьками, у яких актуалізується гуманістична спрямованість.

Результати опитування засвідчили, що в здобувачів вищої освіти ЕГ (21 %) та КГ (26 %) емпатія проявляється в розумінні внутрішнього світу дитини, емоційному залученні до її життя батьків, тобто взаємодії з батьками. Завдяки цьому тесту визначили такі риси здобувачів вищої освіти, як безконфліктність: ЕГ (37 %) та КГ (41 %); рівень довіри

та спроможність спокійно приймати особливості інших людей: ЕГ (51 %) та КГ (58%); здатність до співчуття: ЕГ (21 %) та КГ (25 %); спроможність поставити себе на місце іншого: ЕГ (32 %) та КГ (36 %).

Необхідно зазначити, що в здобувачів вищої освіти ЕГ (29 %) та КГ (35 %) спостерігаються в основному прояви емоційної емпатії (наслідування поведінки іншої людини). Предикативна емпатія (здатність людини передбачити реакції іншої в конкретних ситуаціях) виявлена в ЕГ (9 %) та КГ (11 %).

Для виявлення сформованості здатності до прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи з сім'єю молодшого школяра було модифіковано методика «Потреба в саморозвитку» за Г. Сиротенком (Див. Додаток П). Опитувальник складався з 15 тверджень. Здобувачам вищої освіти необхідно було за шкалою від 5 до 1 оцінити свою здатність до саморозвитку та підвищення продуктивності роботи з сім'єю молодшого школяра до запропонованих положень. Інтерпретація методики виконувалась шляхом підрахунку загальної кількості балів. Високий рівень – 75-55 балів; середній рівень – 54-34 бали; низький рівень – 33 та нижче бали.

Результати методики засвідчили, що здатність до прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи з сім'єю молодшого школяра на високому рівні складає в ЕГ (23 %) та КГ (27 %), на середньому рівні – ЕГ (54 %) та КГ (59 %), низький рівень – ЕГ (23 %) та КГ (14 %).

На підставі проведення вищезазначених методик діагностики зроблено висновок, що в експериментальній і контрольній групах показники *аналітико-оцінного критерію* знаходяться приблизно на однаковому рівні. Результати представлено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6.

**Рівні сформованості в майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра
за аналітико-оцінним критерієм
(констатувальний етап)**

Рівні сформованості	Експериментальна група (ЕГ) 184 особи		Контрольна група (КГ) 180 осіб	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
Творчий	19	10,3	20	11,1
Реконструктивний	108	58,7	110	61,1
Репродуктивний	57	31,0	50	27,8
Разом	184	100	180	100

Для доведення результативності здійсненої роботи перед порівнянням даних, отриманих на початку та після закінчення експерименту, порівнюємо показники експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ) до початку експерименту для оцінки коректності сформованих груп. Результати порівняння наведено в таблиці 2.7. У відповідних графах таблиць зазначено кількість респондентів за рівнями (творчий, реконструктивний та репродуктивний) у відсотковому відношенні.

Таблиця 2.7.

**Узагальнені результати рівнів сформованості у майбутніх учителів
початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю
молодшого школяра на констатувальному етапі експерименту**

Критерій	Ціннісно-мотиваційний							
	Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		Всього	
Рівні	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЕГ	22	12,0	110	59,8	52	28,2	184	100
КГ	24	13,3	112	62,2	44	24,5	180	100

Продовж. табл. 2.7.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Критерій	Знаннєво-креативний							
Рівні	Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		Всього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ЕГ	17	9,2	117	63,6	50	27,2	184	100
КГ	19	10,6	118	65,6	43	23,8	180	100
Критерій	Комунікативно-діяльнісний							
Рівні	Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		Всього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ЕГ	20	10,9	116	63,0	48	26,1	184	100
КГ	22	12,2	118	65,6	40	22,2	180	100
Критерій	Аналітико-оцінний							
Рівні	Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		Всього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ЕГ	19	10,3	108	58,7	57	31,0	184	100
КГ	20	11,1	110	61,1	50	27,8	180	100
Узагальнені дані за всіма критеріями								
Рівні	Творчий		Реконструктивний		Репродуктивний		Всього	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
ЕГ	20	10,9	113	61,4	51	27,7	184	100
КГ	21	11,7	115	63,9	44	24,4	180	100

Для підтвердження якісного аналізу використовувався кількісний аналіз – математична статистика. Для порівняння рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в експериментальних і контрольних групах використано статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених в таблиці 2.7. Статистичне значення критерію χ^2 обчислено за формулою:

$$T_{\text{екс}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})},$$

де n_1, n_2 – об'єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об'єктів першої вибірки I-ої категорії;

p_{2i} – кількість об'єктів другої вибірки II-ої категорії.

При повному співпадинні емпіричних та критичних частот $\sum(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2 = 0$. При не співпадинні необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, яке визначається за таблицею [27] з урахуванням ступенів свободи n . У даному випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95 %, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: високий, середній, низький за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 5,99$.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним у двох розглянутих сукупностях.

Для того, щоб співставити експериментальну та контрольну групи між собою і визначити, чи всі групи є приблизно рівними за всіма критеріями, за критерієм Пірсона було визначено значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх комбінацій експериментальної та контрольної груп між собою. Отримані результати наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

**Дослідження експериментальної і контрольної груп
за критерієм Пірсона**

Критерій	$T_{\text{емп}}$	$T_{\text{табл}}$
Ціннісно-мотиваційний	0,73	5,99
Знаннєво-креативний	0,60	
Комунікативно-діяльнісний	0,80	
Аналітико-оцінний	0,46	
Узагальнені дані за всіма критеріями	0,51	

Аналіз даних таблиці 2.8. показав, що експериментальні та контрольні групи задовольняють умову невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Таким чином, за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2) було виявлено, що всі групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків, наведених у таблиці 2.8., свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольними та експериментальними групами на початку експерименту.

Величини χ^2 не перевищують значення 0,8, тобто всі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 5,99$), що означає приблизно однаковий рівень сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра у сформованій експериментальній та контрольній групах на початку проведення експерименту.

Однак, виявлений рівень був недостатнім для ефективного процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, своєю чергою, свідчило про необхідність унесення принципових змін у виховне середовище закладу вищої освіти. Цьому сприятиме упровадження розробленої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

2.2 Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

У ході формувального етапу педагогічного експерименту дослідна робота була підпорядкована досягненню поставленої мети.

Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра проходила в природних умовах, із дотриманням логіки та основних підходів до організації виховного процесу в педагогічному закладі вищої освіти.

Робота проводилась у таких напрямках: виховання у процесі професійної підготовки під час освоєння освітніх компонентів та підвищення їх виховного потенціалу, а також під час проходження педагогічної практики, виховання в позааудиторний час, самовиховання.

Програма формувального етапу педагогічного експерименту передбачала апробацію структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра через реалізацію таких завдань:

1. Упровадження спецкурсу «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра».
2. Забезпечення взаємодії майбутніх учителів з батьками молодших школярів у процесі проходження педагогічної практики.
3. Спрямування освітнього процесу на забезпечення процесів самоорганізації й самовиховання здобувачів вищої освіти в означеному напрямі дослідження.
4. Створення відповідних педагогічних умов виховання в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Слід зазначити, що будь-яка модель виховної роботи побудована на основі ідей і положень програми виховання. Важливу роль у регулюванні виховної роботи відіграє нормативно-правова база України: Конституція України; Національна доктрина розвитку освіти; Закон України «Про освіту»; Закон України «Про вищу освіту»; Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Концепція виховної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та ін.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав цілеспрямовану, теоретично обґрунтовану, системно структуровану діяльність постановки і поетапного виконання послідовних дій викладача і здобувачів вищої освіти, спрямованих на досягнення запланованого результату та аналіз ефективності реалізації авторської структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Розглянемо особливості упровадження розробленої структурно-логічної моделі системи в освітній процес педагогічного закладу вищої освіти.

Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відбувалася поетапно за обґрунтованими компонентами: мотиваційним (ціннісно-мотиваційний критерій), когнітивним (знаннєво-креативний критерій), діяльнісним (комунікативно-діяльнісний критерій) та рефлексивним (аналітико-оцінний критерій).

Кожен із компонентів забезпечувався не ізольовано один від одного, а комплексно, у процесі реалізації відповідних педагогічних умов, а саме:

1. Конструювання у ПЗВО розвивального середовища, яке сприяє становленню професійної ролі вчителя початкової школи, формуванню його ціннісної мотивації, інтересів і установок, які слугують показником теоретичної і практичної спроможності майбутнього фахівця до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

2. Використання комплексу різноманітних форм, методів та засобів виховного впливу на майбутніх фахівців в аспекті реалізації проблеми дослідження.

3. Удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, що спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра.

Упровадження першої та другої педагогічної умови відбувалося у процесі реалізації усіх компонентів процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Адже розвивальне середовище – це таке освітнє середовище, яке здатне забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку майбутніх учителів початкової школи, сприяти становленню професійної ролі вчителя початкової школи, формуванню його ціннісної мотивації, інтересів і установок, які слугують показником теоретичної і практичної спроможності майбутнього фахівця до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Тому на формувальному етапі педагогічного експерименту відбувалося конструювання розвивального середовища для здобувачів вищої освіти експериментальної групи шляхом використання комплексу різноманітних форм, методів та засобів виховного впливу на майбутніх фахівців в аспекті реалізації проблеми дослідження.

Для виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за мотиваційно-ціннісним критерієм було розроблено та впроваджено низку заходів.

Метою проведення мотиваційно-ціннісного виховного заходу «Вечори запитань і відповідей» було підвищення в здобувачів вищої освіти мотиваційно-ціннісних орієнтацій до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. На виховний захід запросили кращих учителів початкової школи (переможців міських, районних та обласних конкурсів «Учитель року», сертифікованих фахівців початкової освіти), на якому здобувачі вищої освіти могли поставити будь-які запитання, що їх хвилюють. А вчителі-практики розповіли про переваги роботи вчителя, поділилися власним досвідом роботи та зацентували увагу на важливості співпраці сім'ї та школи, ефективних формах та методах взаємодії з батьками тощо. Здобувачі вищої освіти проявили зацікавленість у процесі проведення заходу, багато запитували та отримували відповіді, у результаті чого в них формувалося ціннісне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Також для виховання в здобувачів вищої освіти ціннісного ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра належне місце відводили ознайомленню майбутніх учителів із досвідом педагогів-класиків, сучасних вітчизняних і зарубіжних учених, які отримали конкретні результати в ефективній роботі з батьками, яке ми організували у цікавій формі – флешмобі-буккросингу.

Майбутнім учителям початкової школи було запропоновано взяти участь у флешмобі-буккросингу «Скарбничка вчителя: ефективні комунікації soft-skills учителя із батьками». В аудиторії відвели полицю для буккросингу, де кожен міг узяти книгу, яка сподобалася, та поділитися своїми виданнями з іншими читачами, адже головна ідея буккросингу – не позбутися книжки, а поділитися чимось дійсно цікавим. У ході такої роботи було зроблено акцент на книгах, у яких зосереджують увагу читача на важливості взаємодії сім'ї та школи; формуванні у здобувачів вищої освіти відповідального ставлення до роботи з батьками; формуванні ціннісного ставлення до професії вчителя та взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Для формування в майбутніх учителів початкової школи мотивації до відповідальної поведінки та саморозвитку і підвищення рівня сформованості відповідальної поведінки до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було проведено ряд тренінгових вправ (Див. Додаток Р): «Незалежна поведінка»; «Я в тобі впевнений...»; «Виступ без підготовки»; «Колаж»; «Театр: п'єса, яка влаштує всіх»; «Три сторони спілкування». Наведемо декілька прикладів:

- Вправа «Незалежна поведінка». Дана вправа спрямована на тренування поведінки, незалежно від поведінки академгрупи, здатності самостійно приймати рішення в будь-якій ситуації. Викладач пропонує відтворити та проаналізувати типову проблемну ситуацію, наприклад: Ви несподівано зустрічаєте одного зі своїх учнів на автовокзалі, де той збирає порожні пляшки. Цей хлопець нерідко пропускає уроки, посилаючись на те, що хворіє. Батьки не звертають уваги на його шкільні справи. Далі відбуваються аналіз ситуації та обговорення. Викладач запитує учасників тренінгу, з якими ще типовими складними ситуаціями вони зустрічалися; відтак відбувається рольове розігрування цих ситуацій.

- Вправа «Колаж». Група сідає за стіл, пропонується ватман, клей, кольорові картинки різної тематики, кольорові олівці, фарби з пензликами. Тематика колажу може бути абсолютно різною, головна мета вправи – уміння учасників знаходити компроміс при взаємодії з групою, відповідально ставитися до поставлених цілей та завдань, працювати разом для отримання якісного результату.

Наступним заходом, спрямованим на підвищення умотивованості майбутніх учителів до відповідальної поведінки та саморозвитку при взаємодії з сім'єю молодшого школяра, стало проведення тренінгового заняття «Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу» (Див. Додаток С). Метою тренінгу було: визначення суті взаємодії сім'ї та школи, що ґрунтується на партнерстві між учителем і батьками; аналіз основних принципів, на яких має базуватись взаємодія між учителем

та сім'єю молодшого школяра; визначення основних шляхів співпраці вчителя з батьками; виховання у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Для того, щоб визначити, як у майбутніх учителів початкової школи проявляються мотиваційно-ціннісні орієнтації до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та сприяти розвитку прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення, у даному напрямі їм було запропоновано написати сторітелінг (Storytelling).

Сторітелінг (story – історія; telling – розповідати) – це ефективний метод донесення інформації до аудиторії шляхом розповідання повчальних історій з реальними або вигаданими персонажами з метою навчання та виховання, шляхом донесення змісту повідомлення за допомогою спеціальної методики [18]. Головними функціями ми вважаємо, є такі: мотиваційна (навіювання, надихання, зацікавлення); освітня (формування професійних компетентностей, знань, умінь і навичок; розвиток професійно важливих якостей); розвивальна (розвиток розумово-пізнавальних здібностей); виховна (прикладні з власного досвіду, професійного й особистого життя, поради та рекомендації); об'єднувальна (з метою розвитку дружніх, колективних стосунків); комунікативна (ефективне спілкування, взаємодія); наставницька (співпраця більш досвідчених з менш досвідченими).

Серед запропонованих тем для створення сторітелінгу були такі: роль учителя початкової школи у взаємодії з батьками; створення сучасного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти на засадах педагогіки партнерства; взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу тощо. Ми не обмежували здобувачів лише в окреслених темах, вони могли працювати за будь-якою обраною темою в контексті дослідження. Орієнтовна структура сторітелінгу складалася із таких етапів: вступ; контент (наповнення, зміст); кульмінація; завершальний етап (висновки, резюме, поради та рекомендації, зворотний

зв'язок). Після прослуховування сторітелінгів, на завершальному етапі було проведено підсумки, зроблено узагальнення, здобувачі вищої освіти сформулювали висновки та короткі рекомендації, відчувалося прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення в напрямі дослідження.

Реалізація *когнітивного компонента* процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра передбачає ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку майбутніх учителів початкової школи, системну інтелектуальну наповненість професійних знань важливістю взаємодії школи та сім'ї, розвиток у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення.

Важливість взаємодії учителів з сім'єю молодшого школяра здійснюється системно та реалізується в межах освоєння багатьох освітніх компонентів.

Відповідно до проведеного у п. 2.1. аналізу ОП «Початкова освіта», виокремлення освітніх компонентів та тем у межах визначених компонентів, які б логічно інтегрувались із матеріалом у процесі виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, було з'ясовано, що тема відповідальності, відповідального ставлення до роботи з батьками розкрита в недостатньому обсязі. Тому виокремлені компоненти потребують наповнення та збагачення відповідно до проблематики дослідження. Нами був осучаснений зміст освітніх компонентів «Загальна педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи», «Теорія виховання», зокрема:

- освітній компонент «Загальна педагогіка» збагачено темами: «Відповідальність як важлива риса вчителя у спільній виховній роботі школи, сім'ї, громадськості»; «Відповідальний класний керівник – запорука ефективної роботи з батьками молодших школярів»; «Виховання

відповідального ставлення до роботи з батьками у процесі проходження переддипломної практики»;

- освітній компонент «Основи педагогічної майстерності» осучаснено темою «Відповідальність як важлива складова педагогічної майстерності вчителя у взаємодії з батьками молодших школярів»;

- освітній компонент «Методика виховної роботи» збагачено висвітленням теми «Виховання відповідального ставлення в майбутніх учителів до взаємодії з батьками молодших школярів»; «Виховна робота вчителя з батьками учнів»;

- освітній компонент «Теорія виховання» було осучаснено темами «Сучасні виховні форми роботи вчителя з батьками»; «Відповідальне ставлення вчителів до традицій сімейного виховання дітей».

Для підвищення ефективності системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було розроблено спецкурс «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра» (Див. Додаток Т) та впроваджено в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/715 від 30.12.2020 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/01/381 від 08.02.2021 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 53 від 01.02.2021 р.), Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 210 від 17.12.2020 р.).

Спецкурс спрямовано на підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра відповідно до сучасних запитів педагогічної діяльності в Україні. Програма розрахована в якості спеціалізованого курсу для майбутніх учителів початкової школи. Зміст роботи полягає у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю

молодшого школяра; формуванні в здобувачів вищої освіти культури міжособистісної взаємодії (між учителем, учнем і батьками); прагненні до взаєморозуміння і взаємоповаги; формуванні вмінь співпрацювати, установлювати партнерські відносини.

Мета спецкурсу: спрямована на виховання в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра шляхом отримання знань як складової частини, професійної компетентності, покладених в основу успішної педагогічної діяльності, формування вмінь, навичок, що дозволяють вирішувати різні професійно-педагогічні завдання при взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Завдання спецкурсу: сформувати в здобувачів вищої освіти відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; ознайомити здобувачів вищої освіти з основними формами роботи вчителя початкової школи з батьками; ознайомити здобувачів вищої освіти із шляхами взаємодії з сім'єю молодшого школяра та в режимі тренінгових занять сформувати практичні навички; розглянути шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків; формування у здобувачів вищої освіти навиків взаємодії вчителів, батьків та учнів за умов дистанційного навчання.

Результати навчання: здатність відповідально, цілеспрямовано та ефективно взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра; використовувати різноманітні форми, методи та засоби при взаємодії із сім'єю молодшого школяра; раціонально планувати та здійснювати педагогічну взаємодію з батьками; забезпечувати формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності щодо питань взаємодії сім'ї та школи; аналізувати результати власних дій, власні професійні якості та вміння.

Відповідно до програми спецкурсу було проведено цикл інтегрованих занять (лекційних, практичних та семінарських), які сприяли вихованню у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Наведемо окремі приклади.

Розробляючи методичне забезпечення з тем, які стосуються питань взаємодії школи та сім'ї, ми дотримувались низки взаємопов'язаних вимог: при визначенні обсягу годин, змісту запланованих тем урахувувались державні стандарти, навчальні плани груп; при формулюванні змісту тем урахувувались рекомендації відомих вітчизняних й закордонних педагогів та психологів; при виборі методів роботи з навчальною інформацією визначались доцільні способи її подачі.

Значне місце в системній інтелектуальній наповненості професійних знань майбутніх учителів важливістю взаємодії школи та сім'ї відведено лекціям: «Взаємодія сім'ї та школи як педагогічна проблема»; «Спільна виховна робота сім'ї та школи»; «Педагогіка партнерства як складова концепції НУШ»; «Відповідальність як важлива складова педагогічної майстерності вчителя у взаємодії з батьками молодших школярів»; «Основні форми зв'язку школи та сім'ї»; «Нестандартні батьківські збори та їх успішне проведення». Здобувачі вищої освіти під керівництвом викладача поглибили свої знання про сім'ю як соціальний інститут суспільного розвитку, розширили наявні у них уявлення про функції сім'ї, аналізували шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків, форми та методи роботи вчителя з батьками вихованців. На цьому етапі особливо важливе значення відводилось ознайомленню здобувачів вищої освіти із методикою підготовки та проведенню різних форм роботи з батьками (як колективних, так і індивідуальних).

Після проведення лекцій для підвищення знаньсно-креативного критерію та програмних компетентностей (ІК, ЗК-1, ЗК-2, ЗК-3) проаналізованих у п. 2.1., табл. 2.1., здобувачам вищої освіти пропонувались різні науково-дослідні, пошукові завдання, наприклад:

- розробити ТОП-10 рекомендацій (та обґрунтувати кожен із запропонованих) для ефективної комунікації (soft-skills) учителя з батьками в умовах Нової української школи;

- зробити фішбоун «Співпраця сім'ї та школи як важлива умова всебічного і гармонійного розвитку дитини». Фішбоун – це графічний спосіб дослідження та визначення найбільш суттєвих причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками (факторами) та наслідками в досліджуваній ситуації чи проблемі. Доцільно використовувати при узагальненні та систематизації знань;

- зробити інтелект-карту «Основні форми роботи класного керівника з батьками». Інтелект-карти (ментальні карти) – це зручна й ефективна техніка візуалізації мислення й альтернативного запису [109]. Її можна застосовувати для створення нових ідей, фіксації ідей, аналізу й упорядкування інформації, вирішення творчих завдань, для проведення мозкового штурму, планування та розробки проєктів різної складності, тренування творчого мислення, креативності, розвитку творчої уяви тощо. Алгоритм складання інтелект-карт (ментальних карт): визначення теми інтелект-карти та вибір способу її створення; інформаційно-пошуковий етап; структурування навчальної інформації; кодування; створення шаблону інтелект-карти; наповнення інтелект-карти змістом; редагування та корекція; самоперевірка інтелект-карти відповідно до принципів її підготовки, критеріїв оцінювання [157]. Сучасний інформаційний простір пропонує численні програмні продукти для створення інтелект-карт. Однією з найвідоміших програм є MindMap.

Для підвищення рівня розвиненості в майбутніх учителів професійно-педагогічного мислення, креативного мислення було запропоновано зробити інтелект-карту для аналізу й упорядкування інформації після лекції «Основні форми зв'язку школи та сім'ї»;

- створити інфографіку «Типологія сучасних батьків і врахування їхніх особливостей під час комунікації».

Інфографіка – це графічний спосіб подання інформації, даних та знань, візуальне відображення даних, змістом якого є невелика за обсягом, але значуща й лаконічно оформлена інформація [87]. Ознаками інфографіки

є цілісність тексту й зображення; символізація позначуваного (спроможність передавати цілісний зміст через систему візуальних образів; декодованість складників (здатність аудиторії інтерпретувати інфографіку відповідно до авторського замислу); зовнішня привабливість у поєднанні з корисним інформаційним навантаженням [157].

Також для розвитку в майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення в межах вивчення теми «Мета і завдання виховання» було проведено практичне заняття «Розробка і захист фрагмента бесіди вчителя з батьками молодших школярів». Заняття мало на меті поглиблення знань здобувачів вищої освіти про мету і завдання виховання загалом та вироблення у них умінь її конкретизувати відповідно до умов сімейного виховання, сформуванню переконання в необхідності дотримання цієї мети як вчителем, так і батьками.

Із метою підвищення ефективності формування в майбутніх учителів початкової школи відповідальності та відповідального ставлення до роботи з батьками, розвитку креативного мислення та підвищення ЗК-3, ЗК-4, ЗК-8 було проведено тренінгове заняття «Робота класного керівника з батьками учнів». Здобувачі вищої освіти залучалися до розробки програми проведення батьківських зборів, імітували проведення індивідуальних бесід із батьками учнів, через використання ігрових методів учились виходити з конфліктних ситуацій, уникати непорозумінь у стосунках з батьками та ін. Після проведення тренінгового заняття здобувачам вищої освіти були запропоновані такі завдання для самостійної роботи:

1. Виділити основні напрями роботи класного керівника з батьками, розглянути та охарактеризувати їх.

Які труднощі долає класний керівник у реалізації кожного виховного напрямку? За яких умов можливе продуктивне співробітництво вчителя та батьків? Які основні шляхи залучення батьків до спільної зі школою

роботи щодо виховання підростаючих поколінь? Складіть план роботи класного керівника за одним із напрямів роботи з батьками.

2. Проаналізуйте одну з форм організації спільної виховної діяльності класного керівника та сім'ї: батьківські збори, сімейні свята, індивідуальні консультації для батьків. Складіть вимоги до методики проведення цих форм виховної діяльності.

3. Складіть розгорнуту характеристику кожної форми, завдяки якій можуть більш успішно виконуватись завдання: як активізувати діяльність батьківських зборів, проведення всеобучу, організацію психолого-педагогічних консультацій; за яких умов батьківські збори можна вважати вищим органом самоуправління; як повинні поєднуватися в батьківському всеобучі форми колективного, групового та індивідуального навчання; за якими формами може здійснюватись диференційований підхід до роботи з батьками; як залучити батьків до активної участі в консультаціях із проблем сімейного виховання.

Одним із важливих етапів у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра стала активна участь здобувачів вищої освіти в організації та проведенні семінару-тренінгу за темою «Роль особистості вчителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра» (Див. Додаток У).

Мета семінару-тренінгу: шляхом створення творчого колективного проєкту з'ясувати, яким має бути вчитель у сучасній школі; надати допомогу майбутнім педагогам з питань організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра; сприяти формуванню в здобувачів вищої освіти вмінь взаємодіяти з сім'ями різних типів у виховній роботі та формувати відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Під час семінару-тренінгу майбутні вчителі змогли: узяти участь у грі «Ігрові методи оптимізації взаємодії вчителя з батьками учня»; узяти участь у діловій грі «Класні батьківські збори»; визначити головні риси сучасного педагога;

вивчити досвід сімейного виховання; усвідомити роль особистості вчителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Слід зазначити, що цікавим методом для розвитку в майбутніх учителів початкової школи професійно-педагогічного, креативного мислення є бліц-опитування «Чого ніколи не може дозволити собі учитель початкової школи при взаємодії з сім'єю молодшого школяра?». Під час бліц-опитування кожен здобувач мав змогу висловити свою власну точку зору, а також вислухати думки своїх товаришів.

Виховання в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, формування якісних знань фахівців, їх професійних умінь і навичок можливо лише в комплексній системі, що об'єднує різні види освіти. Тому, окрім формальної освіти, ураховувались результати неформальної освіти здобувачів вищої освіти.

Здобувачам вищої освіти експериментальної групи було запропоновано пройти курси та вебінари на онлайн-платформах Prometheus, EdEra та Всеосвіта. Зазначені платформи були проаналізовані й нами ж виокремлені теми, які стосуються проблематики дослідження та допоможуть системно інтелектуально й духовно наповнити професійні знання важливістю взаємодії школи та сім'ї, а також розвинути в майбутніх учителів професійно-педагогічне мислення, свідомість, відповідальне ставлення. Майбутнім учителям початкової школи було запропоновано пройти такі *онлайн-курси* «Онлайн-курс для вчителів початкової школи» тривалістю (60 год.); «Ефективні комунікації (soft skills) учителя з батьками» (30 год.); «Протидія та попередження булінгу (цькування) в закладах освіти» (80 год.); «Недискримінаційний підхід у навчанні» (32 год.); «Стартуємо до успішної школи» (цей курс є першим із циклу чотирьох курсів «30 кроків до нової української школи: навчаємо громадянина») (30 год.); *вебінари* «Фасилітація: взаємодія у форматі педагогіки партнерства» (2 год.); «Нестандартні батьківські збори та їх успішне проведення» (2 год.);

«Співпраця фахівців та батьків дитини із особливими освітніми потребами: основні засади ефективної роботи» (2 год.).

Переконані, що систематичне та безперервне підвищення теоретичних і практичних знань, умінь і навичок неформальними методами в поєднанні з формальною освітою створить необхідні умови для позитивної динаміки сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за знаннево-креативним критерієм.

Реалізація *діяльнісного компонента* (комунікативно-діяльнісний критерій) процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра передбачала роботу зі здобувачами вищої освіти відповідно до виокремлених показників: застосування здобутих знань на практиці; реалізацію організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Уважаємо, що комунікативно-діяльнісний критерій є провідним, адже здобувачі вищої освіти демонструють здобуті знання, уміння та навички на практиці. Робота була організована таким чином, щоб спочатку здобувачі вищої освіти змогли продемонструвати здобуті знання на практиці в гейміфікованій формі в освітньому процесі закладу вищої освіти, а потім реалізувати організаторські та виховні здібності в процесі педагогічної практики.

Із метою забезпечення процесу застосування здобувачами вищої освіти здобутих знань на практиці, було проведено гейміфіковане заняття «Бесіда класного керівника з батьками учнів під час відвідування їх удома» (Див. Додаток Ф) із використанням технології мультидіалогу [110]. За допомогою технологій мультидіалогу, відбувалася реалізація комунікативно-діяльнісних умінь здобувачів вищої освіти й суб'єкт-суб'єктних взаємин між здобувачами вищої освіти. Діалогова взаємодія суб'єктів зумовлює активний розвиток

мислення; розвиток суб'єктної активності, ініціативності, творчості; застосування здобутих знань на практиці; реалізацію організаторських та виховних можливостей тощо. Заняття мало на меті формування вміння аналізувати особистість учня, досліджувати соціальні умови його проживання; виробляти в майбутніх учителів уміння спілкуватися з батьками учнів; сформувати вміння організовувати спільну з ними роботу щодо виховання учнів різного віку.

На занятті імітується відвідування класними керівниками батьків учнів, які мають труднощі у вихованні або навчанні. Згідно з характеристикою певного учня, майбутні учителі, що виступають в ролі класних керівників, мають визначити мету відвідування тієї чи іншої родини, скласти план бесіди з батьками, виробити для них рекомендації. Метою діалогу класного керівника з батьками учнів є вироблення спільного рішення щодо подальшої виховної роботи з дитиною. Частина здобувачів вищої освіти є рецензентами, які спостерігають за перебігом бесіди та аналізують її зміст і результати.

Для реалізації здобувачами вищої освіти здобутих знань на практиці та підвищення ЗК-8 та ЗК-12 було проведено гейміфіковане заняття «Прес-конференція з актуальних проблем сімейного виховання» (Див. Додаток X). Мета заняття: проаналізувати найбільш актуальні проблеми виховання дітей у сім'ї, знайти шляхи їх розв'язання, удосконалювати вміння узагальнення та систематизації отриманої інформації.

На занятті гейміфікується робота прес-конференції з розв'язання актуальних проблем сімейного виховання. Заздалегідь обирається ведучий гри, який готує вступне слово, координує роботу прес-конференції та підводить підсумки; наперед створюється дві великі групи: 1) група журналістів газет і журналів; 2) група експертів. Кожен журналіст обирає коло інтересів з теми прес-конференції – один із її напрямів та, вивчаючи цей напрям, готує питання, на які хоче отримати відповіді від експертів. Експерти своєю чергою мають підготуватися до відповідей на різноманітні питання журналістів. Експерти обирають свій напрям підготовки з розрахунку дві

особи на один напрям. У ході гри експертами можуть висловлюватися суперечливі думки; у цьому разі журналісти мають самі зробити висновки та відібрати потрібний, на їхню думку, матеріал до своїх статей. Кінцевим результатом гри мають стати замітки, написані журналістами до педагогічних газет і журналів на основі отриманого матеріалу під час прес-конференції як звіт про виконану роботу. За бажанням, на наступне заняття може бути випущена газета, у якій будуть поміщені замітки журналістів.

Напрямами роботи прес-конференції були:

1. Батьківський авторитет – запорука успіху сімейного виховання.
2. Проблема обрання найпродуктивнішого стилю спілкування батьків з дітьми.
3. Скарбниця педагогічної мудрості В. Сухомлинського з питань сімейного виховання.
4. Виховні можливості батьків у формуванні моральної культури своїх дітей.
5. Шляхи ефективного трудового й економічного виховання в сім'ї.
6. Шляхи формування естетичної культури дітей у сім'ї.
7. Реалізація завдань фізичного виховання дітей у сім'ї.
8. Ефективні шляхи взаємодії сім'ї та школи.

Для підвищення ефективності процесу виховання в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та формування ЗК-1, ЗК-2, ЗК-3, ЗК-12 здобувачам вищої освіти було запропоновано взяти участь в організації та проведенні web-квесту «Важливість співпраці вчителя із сім'єю молодшого школяра. Шлях до ефективної комунікації». Web-квест дає можливість здобувачам вищої освіти ефективно використовувати інформацію, яку вони знаходять у мережі, піддавати її аналізу, систематизувати і вирішувати поставлені задачі.

Переконані, що суттєвою передумовою ефективного виконання майбутніми учителями початкової школи організаторських та виховних обов'язків як класних керівників є уміння розв'язувати щоденні педагогічні задачі.

Із метою підвищення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та розвитку здатності майбутніх учителів до роботи з батьками, нами були використані педагогічні задачі. Робота передбачала включення здобувачів вищої освіти в ситуації з багатоваріантними рішеннями, а саме розв'язання педагогічних ситуацій та задач, продовження педагогічних бесід та їх моделювання.

Кожна педагогічна задача має власну передісторію, подальший розвиток і пов'язана із низкою подій, що передували даній педагогічній ситуації. Вони впливають на подальші результати роботи вчителя і учнів, а також на соціально-психологічний клімат у колективі та міжособистісні відносини.

У педагогічній теорії та практиці поширеними є види педагогічних задач [102]:

1. *Задачі-ситуації*, у яких описано типові випадки, факти, явища, що мали місце в практичній роботі, а також задачі-описи педагогічного досвіду, в умовах якого проходить освітній процес.

2. *Задачі-завдання* з педагогічної практики, що охоплюють різні аспекти педагогічного досвіду, виховної роботи і даються на тривалий час. Розв'язуючи їх, здобувачі вищої освіти виконують практичні завдання, проводять спостереження, опрацьовують зібрані матеріали, які узагальнюються в навчальних проєктах.

3. *Інформаційно-проблемні тексти* – завдання з запитаннями до них відносно пояснення понять і висловлювань, систематизації знань і обґрунтування висновків.

Проблемність педагогічної ситуації обґрунтовується тим, що вона ставить перед учителем теоретичні та практичні питання різноманітної складності у зв'язку з пошуком інформації для прийняття педагогічних рішень і планування педагогічних дій.

Розв'язування педагогічної задачі характеризується тим, що, аналізуючи педагогічні ситуації, педагог свідомо опирається на певну систему умов, цілеспрямовано добираючи з педагогічної науки і практики ефективні засоби для її розв'язування. Водночас викладач планує порядок своїх дій і вчинків. На завершення виконаної роботи він, з позиції психологічної науки, аналізує дані про зміни, що відбулися [102].

Оволодіння технологією прийняття педагогічного рішення та розв'язування педагогічних задач – сприяє виробленню сталого стилю професійної поведінки, запобігаючи стихійності, імпульсивності, непродуманості педагогічних дій. Імпровізація в педагогічних діях є педагогічною майстерністю, що характеризує природність та невимушеність педагогічної праці.

Для розв'язання педагогічних задач та аналізу педагогічних ситуацій використовувався метод *Case-study*.

Case-study (метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) – це аналіз конкретних практичних ситуацій. Використання цього методу передбачає перехід від методу накопичення знань до діяльнісного, практико-орієнтованого підходу в реальній діяльності здобувача вищої освіти. Мета цього методу – навчити здобувачів аналізувати інформацію, виявляти ключові проблеми, вибирати альтернативні шляхи рішення, оцінювати їх, знаходити оптимальний варіант і формулювати програми дій. Під час аналізу конкретних ситуацій особливо важливим є те, що тут пов'язується індивідуальна робота з проблемною ситуацією і групове обговорення пропозицій, підготовлених кожним членом групи. Це дозволяє майбутнім учителям початкової школи розвивати навички групової роботи.

Характеризуючи метод case-study, необхідно відзначити його значущість для формування спеціальної, методичної й комунікативної компетенції у здобувачів вищої освіти через устанавлення міжпредметних зв'язків; аналітичне і системне мислення; презентації результатів проведеного аналізу; засвоєння комунікативних навичок і навичок роботи в групі.

Приклади задач, які були використані на формувальному етапі педагогічного експерименту представлені в Додатку Ц. Наприклад:

Педагогічна задача № 1. У четвертому класі з'явилась нова дівчинка. Жила вона з матір'ю та двома меншими братами. Мати мало турбувалася про дочку. Тому вона часто запізнювалася до школи, приходила неохайна. З учнями дівчинка майже не спілкувалася, погано вчилася.

Питання для обговорення: Що б Ви порадили класному керівникові в такій ситуації? Укажіть основні форми та методи роботи класного керівника з дітьми з проблемних сімей.

Педагогічна задача № 2. На батьківських зборах батьки запропонували, щоб у класного керівника й учителів-предметників щотижня були чітко визначені години прийому батьків.

Питання для обговорення: Як Ви ставитесь до такої пропозиції батьків?

Уважаємо, що розв'язування педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу *Case-study* сприяє: формуванню в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; формуванню в здобувачів вищої освіти реалістичного сприйняття педагогічної дійсності; загострить увагу майбутніх учителів на важливості організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра; розвиває увагу здобувачів вищої освіти, аналітичне та стратегічне мислення, уміння аналізу, синтезу, абстрагування, конкретизації, узагальнення, класифікації; розвиває комунікативні навички в процесі дискутування на основі конкретного випадку; сприяє формуванню вмінь

поєднати теоретичні знання з практичною діяльністю вчителя початкової школи.

Процес виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за комунікативно-діяльнісним критерієм передбачав включення здобувачів вищої освіти в ситуації з багатоваріантними рішеннями у процесі продовження педагогічних бесід та їх моделювання. Наприклад:

Утворивши пари, змоделюйте індивідуальну бесіду з батьком чи матір'ю учня, виходячи із запропонованих ситуацій.

1. Дитину в сім'ї виховують мати і вітчим. Матеріально хлопчик забезпечений добре. Але стосунки в родині ускладнюються тим, що рідний батько часто дарує синові дорогі речі, гроші, обіцяє влаштувати поїздку за кордон. Хлопчик чутливо реагує на підтримку й стає зовсім не слухняним удома та в школі. Ви як класний керівник вирішили porozмовляти з батьком.

2. Ви попросили кількох учнів затриматися після уроків, щоб допомогти в оформленні кабінету. Одна дівчинка рішуче відмовилася: «Мені ніколи, ви ж знаєте, я англійською займаюся. А якщо я залишуся, то Ви будете мати справу з моїми батьками».

3. Ви дізналися, що учениця вашого класу потрапила в погану компанію. Ви як класний керівник вирішили porozмовляти з кимось із батьків дівчинки.

4. Після батьківських зборів до вас підійшла мати одного з учнів і в розпачі заявила: «Не знаю, що мені з ним робити. Нікого не слухає, уроки вчити не примусиш, тільки б гуляти...».

5. До вас у школу прийшла мати хорошого учня з образою, що її сина посадили за одну парту з хлопчиком, який заважає слухати вчителя. Прохання матері – посадити її сина знову з відмінницею.

Для формування практичних навичок роботи сучасного вчителя початкової школи при взаємодії з батьками, а також формування ЗК-4, ЗК-8, ФК-5 проводилися комунікативні вправи (Див. Додаток Ш), спрямовані

на здобуття здобувачами вищої освіти знань щодо механізмів педагогічної підтримки, розвиток спрямованості на педагогічну фасилітацію, розвиток творчого потенціалу, комунікативних та аналітичних умінь. Було проведено такі комунікативні вправи: «Надання підтримки»; «Ти молодець тому, що...»; «Відвертість»; «Діалог».

Проведення запропонованих вправ сприяло усвідомленню майбутніми учителями необхідності надання іншій людині педагогічної підтримки (батькам), організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, формуванню комунікативних та аналітичних умінь, розвитку творчого потенціалу, спрямованості на педагогічну фасилітацію тощо.

Важливим етапом у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра є вдосконалення навичок здобувачів вищої освіти в процесі педагогічної практики.

Саме в процесі педагогічної практики відбувалася реалізація третьої педагогічної умови «удосконалення практичної підготовки, насичення різних видів педагогічної практики завданнями, що спрямовані на відповідальну взаємодію майбутніх учителів початкової школи з сім'єю молодшого школяра».

Під час проходження різних видів педагогічної практики, проаналізованих у п. 2.1. і передбачених ОП «Початкова освіта», здобувачі вищої освіти мають змогу реалізовувати свої організаторські та виховні здібності, взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра, долучаючись до різних видів професійно-педагогічної діяльності вчителя початкової школи.

Спілкування здобувачів вищої освіти з вчителями початкової школи під час проходження різних видів педагогічної практики, обмін думками з іншими здобувачами-практикантами, спілкування з батьками молодших школярів дозволяють зробити висновки про те, що саме така робота з майбутніми вчителями допомагає їм оволодіти знаннями та вміннями щодо взаємодії з батьками учнів, які відповідають сучасним потребам соціально-

педагогічної діяльності в Україні, забезпечити їх успішну професійну, педагогічну, методичну та виховну підготовку в напрямі роботи з батьками учнів, формує в здобувачів вищої освіти відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, сприяє подальшому розвитку педагогічної майстерності майбутнього вчителя як вихователя.

Із метою підвищення рівня сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, зміст педагогічної практики було збагачено різними видами робіт, у процесі виконання яких здобувачі вищої освіти змогли реалізувати свої організаторські та виховні здібності, наприклад:

- разом із учителями початкової школи розробляли план виховної роботи класного керівника;

- проводили виховні години для батьків, серед яких «Взаємна співпраця школи та батьків – запорука успіху у вихованні дитини»; «Особистий приклад батьків – головний метод родинного виховання»; «Дитяча агресивність та її причини. Чи вміємо ми слухати та чути своїх дітей?»; «Протидія та попередження булінгу (цькуванню) дітей» та ін.;

- кожен практикант добирав собі окремий метод виховання чи групу методів, детально вивчав особливості його використання в умовах сімейного виховання, добирав приклади із літературних джерел, праць педагогів-класиків та життєвого оточення про ефективне чи неефективне застосування методів виховання, розробляв низку порад батькам щодо використання методу у виховній роботі з дітьми, пропонував їм можливі засоби для реалізації завдань методу;

- майбутні вчителі брали участь в організації та проведенні дискусійних кафе («Сучасна українська сім'я: проблеми виховання підростаючих поколінь»; «Яку сім'ю можна вважати ідеальною щодо виховання дітей?», «Щаслива сім'я: міф чи реальність?»; «Прийоми ефективної комунікації»; «Руйнівні прийоми в контексті ефективних комунікацій з дітьми» та ін.);

- розробляли програми круглих столів, прес-конференцій для батьків із різних питань виховної роботи з дітьми («Спілкування батьків і дітей у сім'ях. Як його організувати? Де знайти час?»; «Проблеми сім'ї, пов'язані з розподілом сімейного бюджету, розподілом функцій»; «Труднощі об'єднання професійної та сімейної ролі жінки»; «Сучасний чоловік – батько в сім'ї»; «Неповна сім'я і діти»; «Вплив конфліктів між батьками на дитину» та ін.);

- долучалися до проведення майстер-класів, наприклад: «Усе про НУШ» (батькам не вистачає інформації, особливо візуальної, про нову систему, за якою навчаються сучасні школярі); «Вікові кризи дитини та як їх подолати»; «Організація робочого часу дитини та її відпочинку» та ін.

Під час проходження практики майбутні вчителі також отримали завдання взяти інтерв'ю в керівника класу, за яким вони закріплені. Класні керівники під час інтерв'ю мали змогу поділитися власним досвідом роботи, дати поради майбутнім учителям. Кожен здобувач вищої освіти мав змогу продемонструвати отримане інтерв'ю на практичному занятті «Передовий педагогічний досвід у взаємодії школи та сім'ї. Відповідальність учителя – основа успішної роботи з батьками». Майбутні вчителі початкової школи мали змогу прослухати доповіді одногрупників та дати коментарі щодо прослуханих результатів інтерв'ю.

Аналіз вищезазначеного дозволяє нам стверджувати, що виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відбувається на базі його практичного досвіду. Здобувачі вищої освіти на основі певної системи знань, апробують під час педагогічної практики свої навички та вміння, відносно самостійно реалізують організаторські та виховні здібності в процесі взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Реалізація заключного, *рефлексивного компонента* виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра передбачала: самооцінювання

здатності здобувачів вищої освіти до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; контроль процесу її досягнення; здійснення самоаналізу професійної діяльності; прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі. Тобто майбутні вчителі випробовували свої вміння щодо здійснення рефлексії своєї педагогічної діяльності.

Із метою формування в майбутніх учителів початкової школи здатності до самооцінювання та самоаналізу, було запропоновано створити та вести «Щоденник самоорганізації та самоконтролю», який складається з кількох розділів.

У 1 розділі майбутні вчителі занотують девіз, правила свого життя, мету, самообов'язки в педагогічній діяльності, ціннісні орієнтації до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

У 2 розділі «Щоденника» занотовується все, що зроблено для набуття якомога повнішої інформації про важливість взаємодії школи та сім'ї.

3 розділ присвячений науковій організації навчальної праці. Тут фіксуються різні пам'ятки, поради, правила, ефективні форми взаємодії сім'ї та школи, які були рекомендовані викладачем, так і самостійно розроблені здобувачем.

4 розділ допомагає майбутньому вчителю початкової школи спрямувати свою увагу на важливості співпраці школи та сім'ї, проявити відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, показати налаштованість до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. Сюди записується вся важлива інформація, яка, на думку майбутніх педагогів, допоможе їм ефективно взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра в майбутній педагогічній діяльності.

5 розділ призначений для запису своїх роздумів, сумнівів, монологів і висновків щодо сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

У 6 розділі майбутній учитель дає перелік власних помилок, занотовує контроль процесу їх ліквідації, здійснення самоконтролю за виконанням

власних дій, прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі.

Із метою структурування та вдосконалення здобутих знань, умінь та навичок, здобувачам вищої освіти було запропоновано створити методичне портфоліо, у якому майбутні педагоги мали змогу зібрати методичні доробки, що були реалізовані на формувальному етапі педагогічного експерименту. Такий підхід став ефективним допоміжним засобом у самовихованні здобувачів вищої освіти та контролі за їх діяльністю.

Також здобувачам вищої освіти було запропоновано створити «Плакат думок». Цей прийом сподобався майбутнім учителям найбільше. Напевне, секрет у тому, що його потрібно виконувати у повній тиші, де здобувачі вищої освіти мали можливість мислити, робити висновки та здійснювати самоаналіз професійної діяльності. «Плакат думок», є дієвим інструментом для рефлексії, що, своєю чергою, дає можливість зосередитись на проблемному питанні та знайти на нього відповіді, передбачає здійснення самоконтролю за виконанням власних дій, прогнозування шляхів та засобів підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі.

Для методично грамотного спілкування з батьками обов'язково потрібен учитель, який має сформоване відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, а також володіє здатністю співпрацювати з ними. Оцінюючи загальний стан теорії і практики з даної навчальної проблеми, слід зазначити, що, розробляючи відповідну структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, ми розуміли, що вона має відповідати основним педагогічним вимогам і бути підпорядкована дидактичним, методичним та виховним цілям і завданням підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, а саме: формувати необхідні компетенції відповідно до змісту педагогічної діяльності з професії (фаху); вирішувати тільки ті завдання, які не можуть

бути вирішені під час вивчення інших освітніх компонентів чи можуть бути вирішені найбільш ефективно тільки на заняттях із використанням даної структурно-логічної моделі системи; відповідати сучасним тенденціям модернізації змісту, структури і методів освіти та виховного процесу в педагогічних закладах вищої освіти; забезпечувати зворотний зв'язок і підвищення ефективності контролю і самоконтролю за ходом і результатами експериментального навчання і виховання здобувачів вищої освіти.

Роботу з реалізації компонентів структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра представлено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9.

**Реалізація компонентів структурно-логічної моделі системи
виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального
ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра**

№ з/п	Назва компоненту	Форми та методи роботи зі здобувачами вищої освіти
1	2	3
1.	Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> • мотиваційно-ціннісний виховний захід «Вечори запитань і відповідей»; • флешмоб-буккросинг «Скарбничка вчителя: ефективні комунікації soft-skills учителя із батьками»; • тренінгове заняття «Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу»; • тренінгові вправи («Незалежна поведінка»; «Я в тобі впевнений...»; «Виступ без підготовки»; «Колаж»; «Театр: п'єса, яка влаштує всіх»; «Три сторони спілкування»); • сторітелінг (Storytelling), серед запропонованих тем (роль вчителя початкової школи у взаємодії з батьками; створення сучасного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти на засадах педагогіки партнерства; взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу тощо).
2.	Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> • лекції: «Взаємодія сім'ї та школи як педагогічна проблема»; «Спільна виховна робота сім'ї та школи»; «Педагогіка партнерства як складова концепції НУШ»; «Відповідальність як важлива складова педагогічної майстерності вчителя у взаємодії з батьками молодших школярів»; «Основні форми зв'язку школи та сім'ї»; «Нестандартні батьківські збори та їх успішне проведення»; • практичне заняття «Розробка і захист фрагмента бесіди вчителя з батьками молодших школярів»;

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> • тренінгове заняття «Робота класного керівника з батьками учнів»; • семінар-тренінг «Роль особистості вчителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра»; • науково-дослідні, пошукові завдання, наприклад: розробити ТОП-10 рекомендацій (та обґрунтувати кожен із запропонованих) для ефективної комунікації (soft-skills) учителя з батьками в умовах Нової української школи; зробити фішбоун «Співпраця сім'ї та школи як важлива умова всебічного і гармонійного розвитку дитини»; зробити інтелект-карту «Основні форми роботи класного керівника з батьками»; створити інфографіку «Типологія сучасних батьків і врахування їхніх особливостей під час комунікації»; • проходження курсів та вебінарів на онлайн-платформах Prometheus, EdEra та Всеосвіта; <ul style="list-style-type: none"> • бліц-опитування «Чого ніколи не може дозволити собі вчитель початкової школи при взаємодії з сім'єю молодшого школяра?».
3.	Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • гейміфіковане заняття «Бесіда класного керівника з батьками учнів під час відвідування їх удома») із використанням технології мультидіалогу»; • гейміфіковане заняття «Прес-конференція з актуальних проблем сімейного виховання». Напрями роботи прес-конференції: батьківський авторитет – запорука успіху сімейного виховання; проблема обрання найпродуктивнішого стилю спілкування батьків з дітьми; скарбниця педагогічної мудрості В. Сухомлинського з питань сімейного виховання; виховні можливості батьків у формуванні моральної культури своїх дітей; шляхи ефективного трудового й економічного виховання в сім'ї; шляхи формування естетичної культури дітей у сім'ї; реалізація завдань фізичного виховання дітей у сім'ї; ефективні шляхи взаємодії сім'ї та школи; • web-квест «Важливість співпраці вчителя із сім'єю молодшого школяра. Шлях до ефективної комунікації»; • розв'язання педагогічних задач та аналіз педагогічних ситуацій за допомогою методу Case-study (метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу); • продовження педагогічних бесід та їх моделювання; • комунікативні вправи, спрямовані на здобуття здобувачами вищої освіти знань щодо механізмів педагогічної підтримки й набуття відповідних умінь («Надання підтримки»; «Ти молодець тому, що...»; «Відвертість»; «Діалог»); • проходження різних видів педагогічної практики з виконанням багатьох видів робіт, серед яких (розроблення плану виховної роботи класного керівника; проведення виховних годин для батьків, серед яких «Взаємна співпраця школи та батьків – запорука успіху у вихованні дитини»; «Особистий приклад батьків – головний метод родинного виховання»; «Дитяча агресивність та її причини. Чи вміємо ми слухати та чути своїх дітей?»; «Протидія та попередження булінгу (цькування) дітей»);

Продовж. табл. 2.9.

1	2	3
		<ul style="list-style-type: none"> • майбутні вчителі брали участь в організації та проведенні дискусійних кафе («Сучасна українська сім'я: проблеми виховання підростаючих поколінь»; «Яку сім'ю можна вважати ідеальною щодо виховання дітей?», «Щаслива сім'я: міф чи реальність?»; «Прийоми ефективної комунікації»; «Руйнівні прийоми в контексті ефективних комунікацій з дітьми» та ін.); • розроблення програми круглих столів, прес-конференцій для батьків із різних питань виховної роботи з дітьми («Спілкування батьків і дітей у сім'ях. Як його організувати? Де знайти час?»; «Проблеми сім'ї, пов'язані з розподілом сімейного бюджету, розподілом функцій»; «Труднощі об'єднання професійної та сімейної ролі жінки»; «Сучасний чоловік – батько в сім'ї»; «Неповна сім'я і діти»; «Вплив конфліктів між батьками на дитину» та ін.); • долучення до проведення майстер-класів, наприклад: «Усе про НУШ» (батькам не вистачає інформації, особливо візуальної, про нову систему, за якою навчаються сучасні школярі); «Вікові кризи дитини та як їх подолати»; «Організація робочого часу дитини та її відпочинку» та ін.
4.	Рефлексивний	<ul style="list-style-type: none"> • здобувачам вищої освіти було запропоновано створити та вести «Щоденник самоорганізації та самоконтролю», який складався з 6 розділів; • створення методичного портфоліо, у якому майбутні педагоги мали змогу зібрати методичні доробки, які були реалізовані на формульованому етапі педагогічного експерименту; • розробка «Плакату думок».

Уважаємо, що основою забезпечення успішного процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра стала розробка та впровадження теоретично обґрунтованої структурно-логічної моделі системи.

Для того, щоб перевірити ефективність запропонованої та теоретично обґрунтованої структурно-логічної моделі системи, необхідно провести контрольний етап педагогічного експерименту.

2.3 Аналіз результатів експериментальної роботи

Метою контрольного етапу педагогічного експерименту було виявлення динаміки змін у рівнях сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю

молодшого школяра після проведення формувального етапу педагогічного експерименту, що дало можливість оцінити ефективність запровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Визначення ефективності запропонованої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра проводилося за допомогою розробленого комплексу діагностичного інструментарію (підрозділ 2.1, табл. 2.1.), який був використаний під час констатувального етапу педагогічного експерименту з подальшим порівняльним аналізом у ході проведення контрольного етапу.

Як і на початку дослідно-експериментальної роботи для виявлення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра застосовувалися діагностичні методики. Дані, отримані під час повторної діагностики, математично та статистично оброблено за допомогою критерію Пірсона χ^2 , t-критерію Стюдента та зібрано у зведені таблиці, аналіз яких дає можливість відстежити динаміку змін, що відображає просування майбутніх учителів до оптимального рівня сформованості в них відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Діагностика рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *ціннісно-мотиваційним критерієм* здійснювалася відповідно до таких показників: «мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості» – визначення результативності відбувалося за методикою визначення мотивації професійної діяльності (А. Реана та В. Якуніна в модифікації Н. Бадмаєвої); «умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку» – застосовувалася діагностика мотиваційної структури особистості (В. Мільмана); «прагнення до творчої та професійної

самореалізації й самовдосконалення» – визначення результативності відбувалося за методикою «Мотивація досягнення успіхів здобувачів вищої освіти» (С. Пакуліної) та проведенням діагностичної карти «Визначення сформованості ціннісно-мотиваційних орієнтацій майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» (модифіковано автором).

Порівняльна характеристика рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за ціннісно-мотиваційним критерієм у здобувачів вищої освіти експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту відображена в таблиці 2.10. та рис. 2.1.

Таблиця 2.10.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за ціннісно-мотиваційним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

Рівні	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Творчий	22	12,0	24	13,3	35	19,0	26	14,4
Реконструктивний	110	59,8	112	62,2	141	76,6	115	63,9
Репродуктивний	52	28,2	44	24,5	8	4,4	39	21,7
Всього	184	100	180	100	184	100	180	100

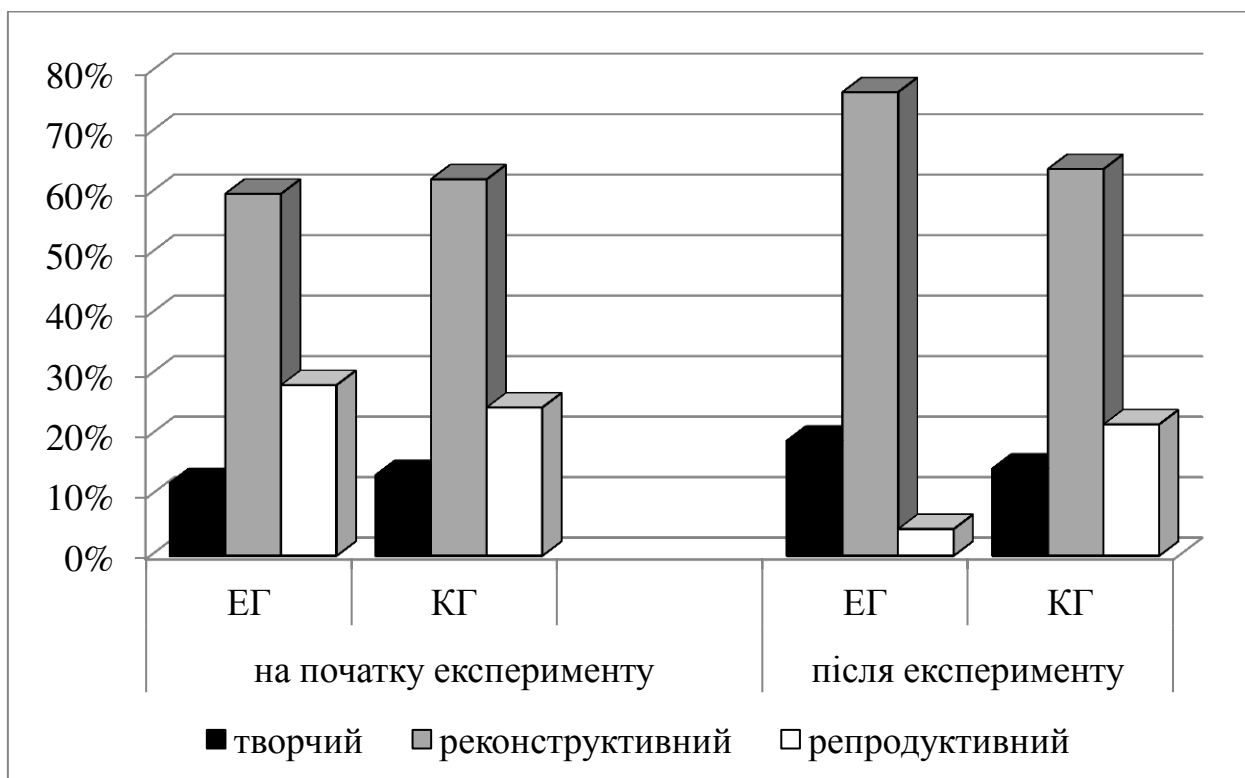

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах за ціннісно-мотиваційним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

За результатами, поданими в табл. 2.10., можемо констатувати, що кількість здобувачів вищої освіти з репродуктивним рівнем за ціннісно-мотиваційним критерієм зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 23,8\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 16,8\%$ та творчим рівнем $\Delta = 7,0\%$);

– у групі КГ $\Delta = 2,8\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 1,7\%$ та творчим рівнем $\Delta = 1,1\%$).

Для визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відповідно до *знаннево-креативного критерію* повторно були проведені діагностичні методики відповідно до виокремлених показників:

за показником «системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї» застосовувалася анкета-опитувальник «Зміст, мета, специфіка, функції та форми взаємодії школи та сім'ї»; за показником «розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» визначення результативності відбувалося шляхом проведення авторської анкети «Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу».

Характеризуючи позитивні зміни в знаннево-креативному зростанні майбутнього педагога, слід відмітити такі якості: наявність системи соціально-педагогічних, психолого-педагогічних та методичних знань щодо взаємодії з сім'єю молодшого школяра; сформованість професійної інтелектуальної ерудиції та компетенції, усвідомлення здобувачами вищої освіти професійного інтересу й відповідальності, набуття здібностей ставити, творчо, креативно й ефективно вирішувати професійні завдання у сфері педагогічної діяльності, а саме в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. Також відзначаємо всебічну орієнтацію майбутніх учителів, як вихователів, на розвиток професійно-педагогічного мислення; творчих, креативних, дослідницьких умінь і здібностей; нахилів як до індивідуальної, так і до колективної творчості у процесі співпраці з батьками; спроможність відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; творчо, креативно та системно застосовувати знання у вирішенні професійних теоретичних, методичних, практичних і виховних завдань, що складають педагогічну майстерність фахівця і є підґрунтям сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

За даними результатами анкетування після проведення формувального етапу експерименту були отримані такі результати.

Таблиця 2.11.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за знаннєво-креативним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

Рівні	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Творчий	17	9,2	19	10,6	30	16,3	21	11,7
Реконструктивний	117	63,6	118	65,6	147	79,9	123	68,3
Репродуктивний	50	27,2	43	23,8	7	3,8	36	20,0
Всього	184	100	180	100	184	100	180	100

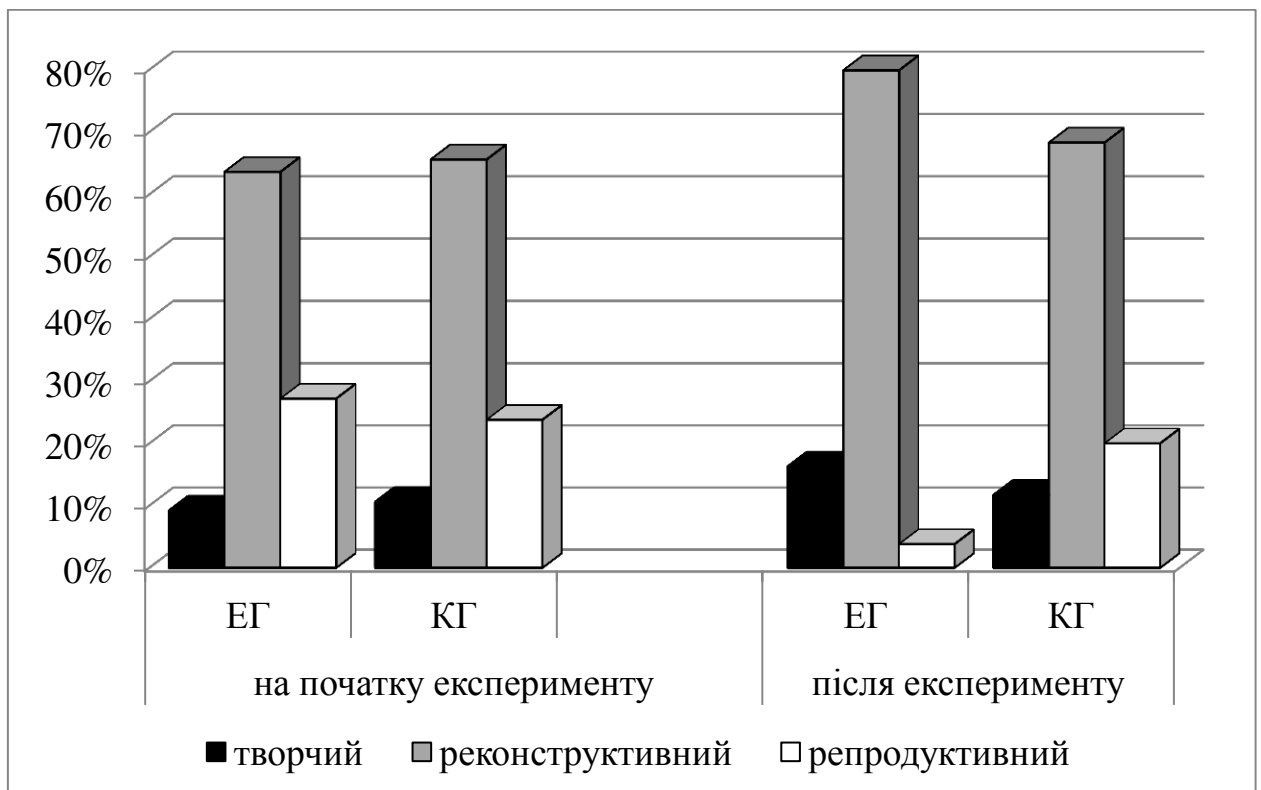

Рис. 2.2. Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах за знаннєво-креативним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

За результатами, поданими в таблиці 2.11., можемо констатувати, що кількість здобувачів вищої освіти з репродуктивним рівнем за знаннево-креативним критерієм зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 23,4\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 16,3\%$ та творчим рівнем $\Delta = 7,1\%$);

– у групі КГ $\Delta = 3,8\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 2,7\%$ та творчим рівнем $\Delta = 1,1\%$).

Діагностика рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *комунікативно-діяльнісним критерієм* здійснювалася відповідно до таких показників: за показником «застосування здобутих знань на практиці» визначення результативності відбувалося за методикою визначення спрямованості особистості (на себе, на спілкування, на діяльність) (Б. Басса); за показником «реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики» було проведено експрес-діагностику організаторських здібностей майбутніх учителів початкової школи (за Н. Фетіскіним); за показником «здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» застосовувалася авторська анкета «Основні шляхи взаємодії учителя з сім'єю молодшого школяра».

Порівняльна характеристика рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за *комунікативно-діяльнісним критерієм* у здобувачів вищої освіти експериментальної та контрольної груп на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту відображена в таблиці 2.12. та на рис. 2.3.

Таблиця 2.12.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за комунікативно-діяльнісним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

Рівні	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Творчий	20	10,9	22	12,2	34	18,5	25	13,9
Реконструктивний	116	63,0	118	65,6	141	76,6	122	67,8
Репродуктивний	48	26,1	40	22,2	9	4,9	33	18,3
Всього	184	100	180	100	184	100	180	100

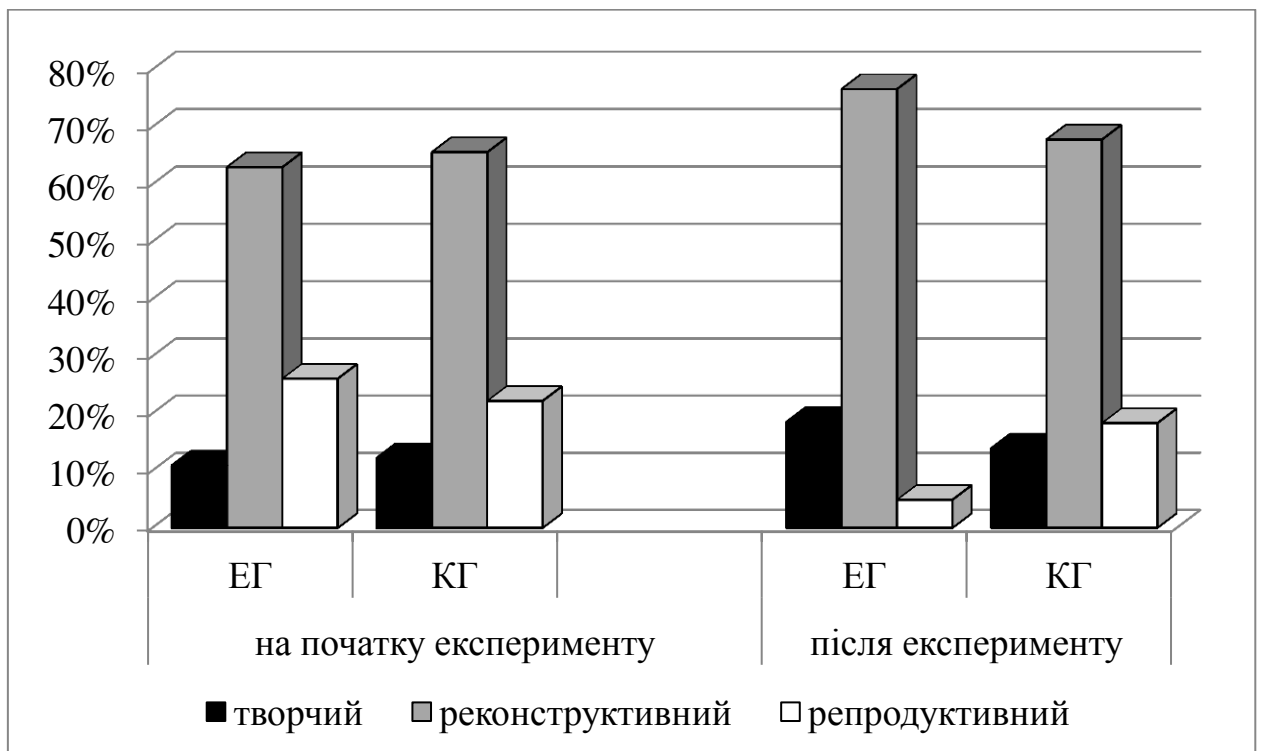

Рис. 2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах за комунікативно-діяльнісним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

За результатами, поданими в таблиці 2.12., можемо констатувати, що кількість здобувачів вищої освіти з репродуктивним рівнем за комунікативно-діяльнісним критерієм зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 21,2\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 13,6\%$ та творчим рівнем $\Delta = 7,6\%$);

– у групі КГ $\Delta = 3,9\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 2,2\%$ та творчим рівнем $\Delta = 1,7\%$).

Для визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відповідно до *аналітико-оцінного критерію* повторно були проведені діагностичні методики відповідно до виокремлених показників: за показником «самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення» застосовувалася методика «Незакінчені речення» М. Нюттена (модифіковано автором); за показником «самоаналіз професійної діяльності» визначення результативності відбувалося шляхом проведення методики «Визначення емпатійних здібностей» (за В. Бойко); за показником «прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі» застосовувалася методика «Потреба в саморозвитку» Г. Сиротенка (модифіковано автором).

Після проведення формувального етапу експерименту були отримані результати, подані в табл. 2.13. на рис. 2.4.

Таблиця 2.13.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за аналітико-оцінним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

Рівні	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Творчий	19	10,3	20	11,1	32	17,4	23	12,8
Реконструктивний	108	58,7	110	61,1	139	75,5	116	64,4
Репродуктивний	57	31,0	50	27,8	13	7,1	41	22,8
Всього	184	100	180	100	184	100	180	100

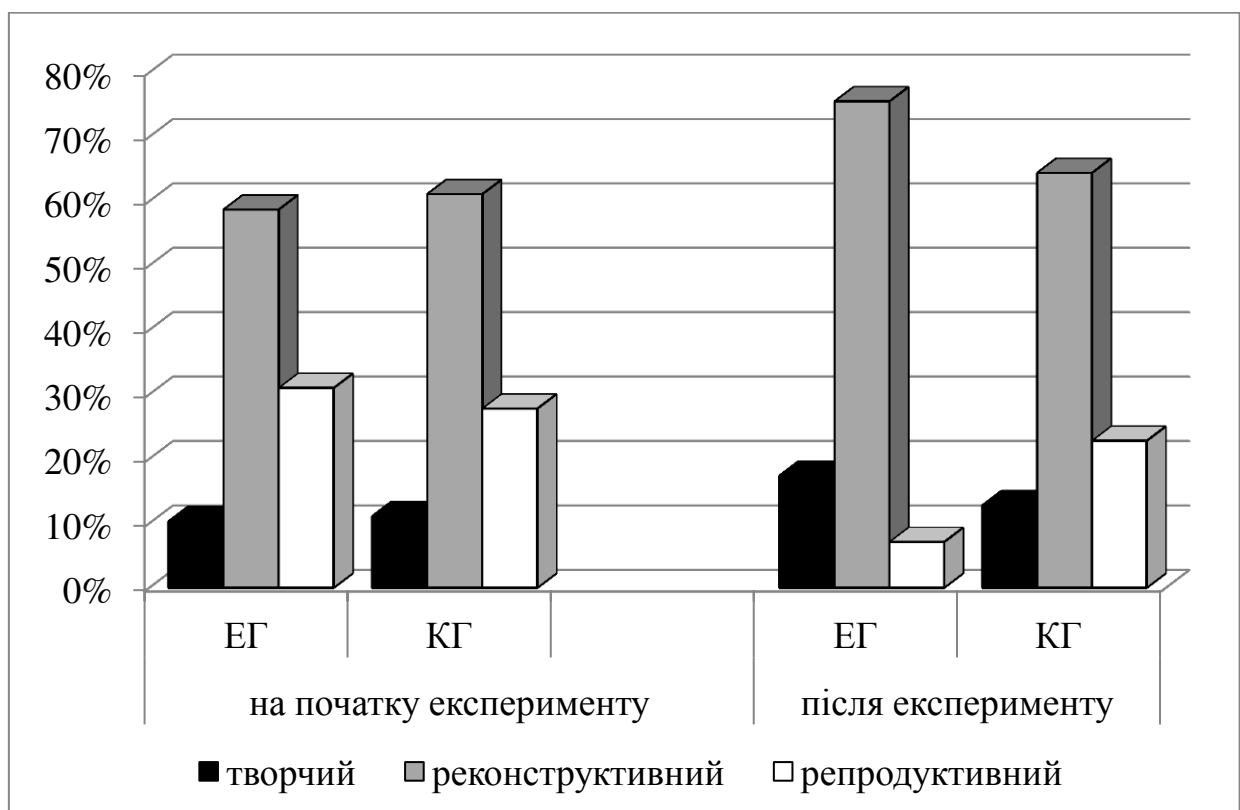

Рис. 2.4. Порівняльний аналіз рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах за аналітико-оцінним критерієм на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

За результатами, поданими в таблиці 2.13., можемо констатувати, що кількість здобувачів вищої освіти з репродуктивним рівнем за аналітико-оцінним критерієм зменшилась:

– у групі ЕГ $\Delta = 23,9\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 16,8\%$ та творчим рівнем $\Delta = 7,1\%$);

– у групі КГ $\Delta = 5,0\%$ (збільшення кількості здобувачів вищої освіти з реконструктивним рівнем $\Delta = 3,3\%$ та творчим рівнем $\Delta = 1,7\%$).

Для наочності на рис. 2.5 наведемо динаміку за всіма критеріями в експериментальній та контрольній групах (Кр 1 – «ціннісно-мотиваційний критерій», Кр 2 – «знаннево-креативний критерій», Кр 3 – «комунікативно-діяльнісний критерій», Кр 4 – «аналітико-оцінний критерій»).

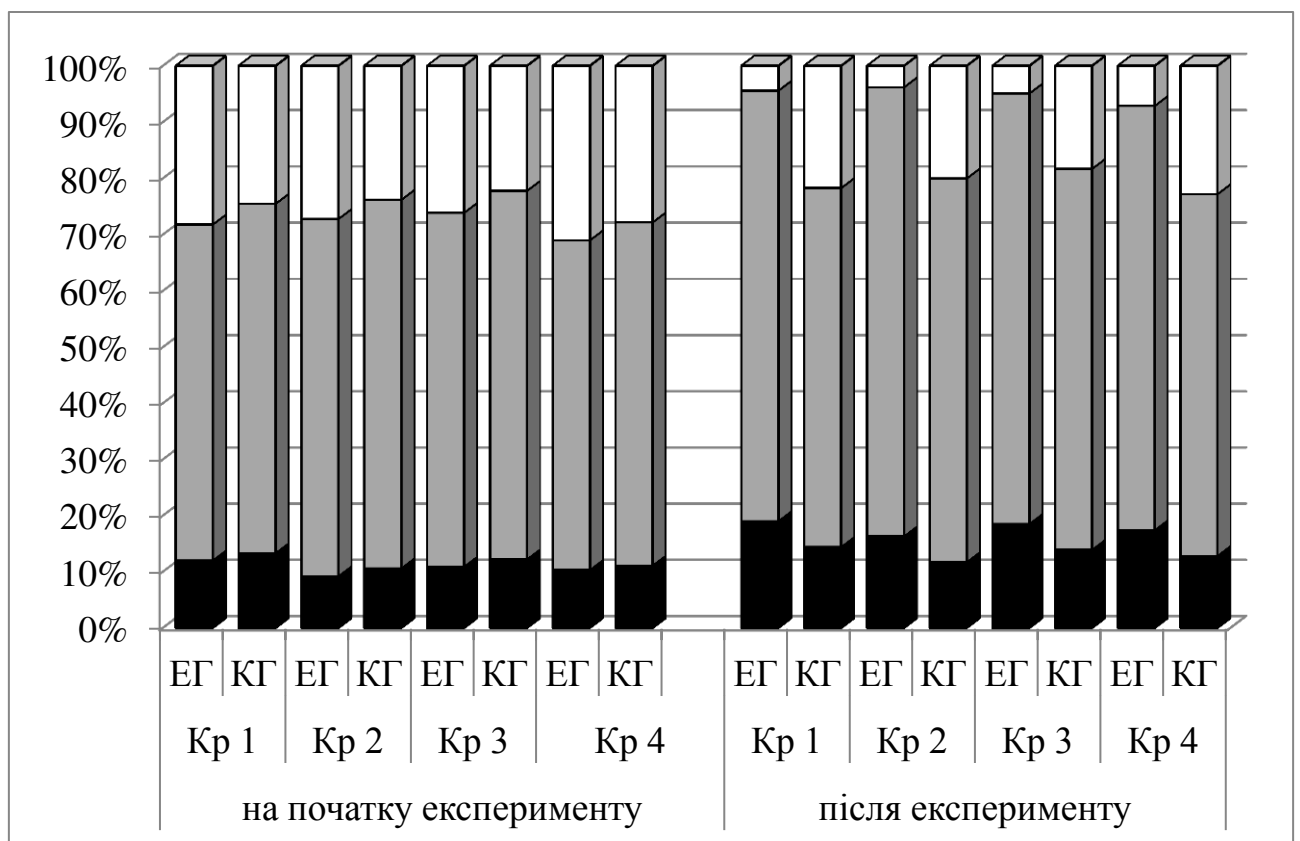

Рис. 2.5. Динаміка рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за всіма критеріями в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту (у %)

Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин \bar{x}_1 та \bar{x}_2 за критерієм Стюдента. Коефіцієнт Стюдента для двох сукупностей (початкової та кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{x}_2 - \bar{x}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}}$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Вибираючи довірчу ймовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стюдента t_α для даного числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистична вірогідність гіпотези підтверджується з даною ймовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стюдента не менший, ніж табличний.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_\alpha$, для рівня значущості $\alpha = 0,05$. У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Таблиця 2.14.

**Дослідження динаміки показників експериментальної
і контрольної груп за критерієм Стюдента**

Критерій	$t_{\text{емп}}$		t_α
	ЕГ	КГ	
Ціннісно-мотиваційний	9,06	2,69	4,3
Знаннєво-креативний	9,95	3,07	
Комунікативно-діяльнісний	8,60	3,24	
Аналітико-оцінний	9,06	3,58	
Узагальнені дані за всіма критеріями	8,83	3,24	

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 98,7%. І, навпаки, для

контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними (ймовірність не перевищує 93 %).

З метою наочності ступеня вірогідності змін, дані таблиці 2.14 для критеріїв наведено на рис. 2.6., на якому: критерій – 1 (ціннісно-мотиваційний); критерій – 2 (знаннєво-креативний); критерій – 3 (комунікативно-діяльнісний); критерій – 4 (аналітико-оцінний).

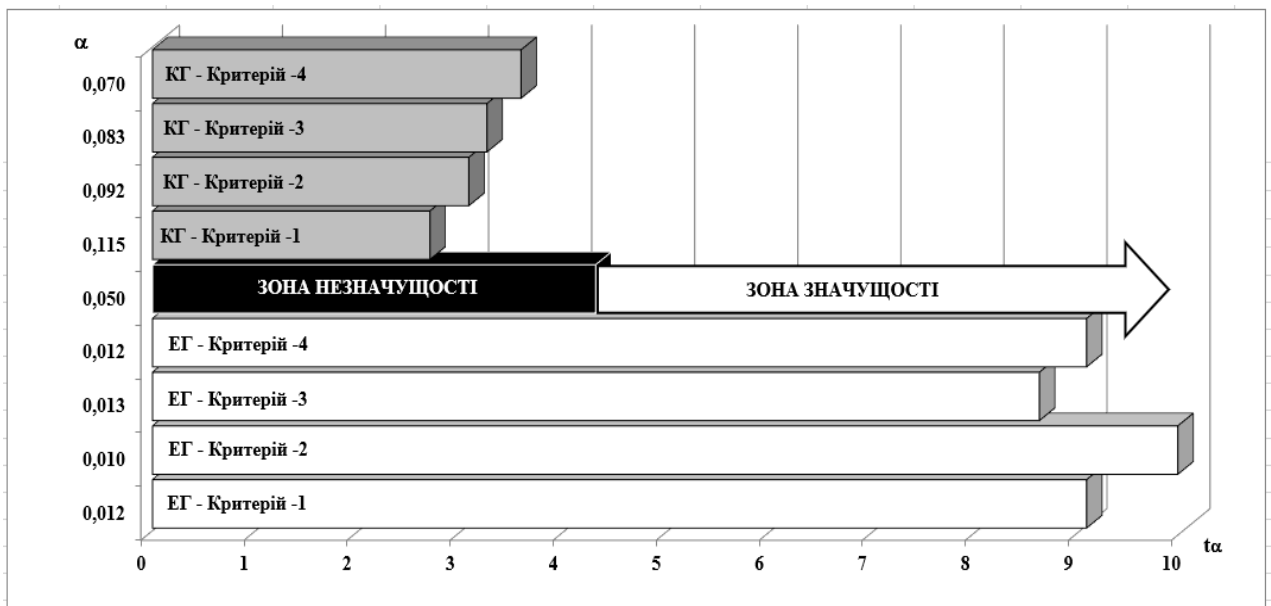

Рис. 2.6. «Вісь значущості» зміни критеріїв у контрольній та експериментальній групах

Як бачимо з рисунка, усі значення $t_{емп}$ для контрольної групи знаходяться в зоні незначущості ($t_{емп} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І, навпаки, усі значення $t_{емп}$ для експериментальної групи знаходяться в зоні значущості ($t_{емп} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

На підставі результатів обчислень робимо висновок про те, що різниця в експериментальних даних у контрольній та експериментальних групах зумовлена експериментальним фактором, й доводить ефективність реалізації структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю

молодшого школяра, основу якої складають такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Отже, результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальною групами спостерігається після проведення експерименту. Контрольна група зазнала незначних змін після експерименту, експериментальна група наприкінці експериментальної роботи продемонструвала значні зміни.

Експериментально доведено, що розроблена структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра сприяє підвищенню рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретичною обґрунтованістю концептуальних положень, логіко-системним аналізом джерельної бази; кількісним і якісним аналізом одержаних даних щодо ефективності розробленої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, відтворюваністю результатів і репрезентативністю експериментальних даних, отриманих за методами математичної статистики.

Висновки до другого розділу

Проведений аналіз експериментальної перевірки структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра дозволив зробити такі висновки.

1. Метою експериментальної роботи була реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; виявлення рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Основними етапами педагогічного експерименту були такі: планування експериментального дослідження; організація експерименту; проведення експерименту; інтерпретація результатів та обробка одержаних даних методами математичної статистики.

Ураховуючи багатокomпонентність структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, було підібрано комплекс діагностичних методик.

Експериментальне дослідження перевірки ефективності структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра проводилося упродовж 2018-2020 рр. відповідно до розроблених завдань та етапів дослідно-експериментальної роботи.

2. Програма дослідження на констатувальному етапі педагогічного експерименту була представлена відповідними діагностичними методиками за кожним із критеріїв (ціннісно-мотиваційним, знаннєво-креативним, комунікативно-діяльнісним, аналітико-оцінним) та спрямована на діагностування рівнів сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

за компонентами (мотиваційним, когнітивним, діяльнісним, рефлексивним) та визначеними рівнями (творчим, реконструктивним, репродуктивним).

Аналіз рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра за результатами констатувального етапу експерименту свідчить про загальний реконструктивний рівень. Узагальнені дані за всіма критеріями засвідчують такі результати: творчий рівень сформованості відповідального ставлення майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра виявили 10,9 % респондентів експериментальної групи (ЕГ) та 11,7 % в респондентів контрольної групи (КГ). Реконструктивний рівень сформованості відповідального ставлення виявили 61,4 % респондентів ЕГ, 63,9 % – КГ. Репродуктивний рівень становить 27,7 % та 24,4 % в ЕГ та КГ відповідно.

Виявлений рівень сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, засвідчив про необхідність унесення принципових змін в освітній процес педагогічного закладу вищої освіти. Ці зміни мали включати в себе комплекс заходів, зокрема цілеспрямованої реалізації теоретично обґрунтованої структурно-логічної моделі системи.

3. Формувальний етап педагогічного експерименту ґрунтувався на результатах констатувального етапу дослідження. У ході формувального етапу педагогічного експерименту дослідна робота була підпорядкована досягненню поставленої мети й проводилась у таких напрямках: виховання в процесі професійної підготовки під час освоєння освітніх компонентів та підвищення їх виховного потенціалу, а також під час проходження педагогічної практики, самовиховання.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав цілеспрямовану, теоретично обґрунтовану, системно структуровану діяльність постановки й поетапного виконання послідовних дій викладача та здобувачів вищої освіти, спрямованих на досягнення запланованого

результату й аналіз ефективності реалізації авторської структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відбувалася поетапно за обраними компонентами: мотиваційним (ціннісно-мотиваційний критерій), когнітивним (знаннєво-креативний критерій), діяльнісним (комунікативно-діяльнісний критерій) та рефлексивним (аналітико-оцінний критерій).

Під час упровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра було використано різноманітні форми, методи та засоби роботи, які сприяли сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, що дозволило значно підвищити результативність вихованості майбутніх педагогів в означеному напрямі.

4. Упровадження розробленої структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра дозволило значно підвищити її результативність порівняно з даними констатувального етапу експерименту. Відповідно до результатів порівняльного аналізу даних констатувального та контрольного етапів експерименту рівень сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра підвищився із реконструктивного до творчого. За всіма критеріями результативність сформованості відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра знаходиться на творчому рівні (ціннісно-мотиваційний – 19,0 %, знаннєво-креативний – 16,3 %, комунікативно-діяльнісний – 18,5 % та аналітико-оцінний – 17,4 %).

Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин за критерієм Стюдента. Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою імовірністю: не нижче 98,7 %. І, навпаки, для контрольних груп зміни за всіма показниками є незначними (ймовірність не перевищує 93 %).

На підставі результатів обчислень робимо висновок про те, що різниця в експериментальних даних у контрольній та експериментальній групах зумовлена експериментальним фактором і доводить ефективність реалізації структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, основу якої складають такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Отже, результати дослідження дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальною групами спостерігається після проведення експерименту. Контрольна група зазнала незначних змін, а експериментальна група наприкінці експерименту продемонструвала значні зміни.

5. Експериментально доведено, що розроблена структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра сприяє підвищенню рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Основні положення розділу викладені у 9 публікаціях автора [3; 4; 5; 8; 9; 10; 13; 16; 17] (Додаток А).

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано психолого-педагогічну літературу та здійснено аналіз проблеми взаємодії школи і сім'ї у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. Аналіз нормативно-правової бази України дає підстави зрозуміти, що взаємодія школи та сім'ї є актуальною потребою суспільства та врегульовується чинними державними документами. Визначено, що взаємодія учителя й батьків важлива на всіх етапах навчання дитини, але особливого значення вона набуває в початковій школі. Необхідність взаємодії учителів із сім'єю молодшого школяра потребує внесення змін до процесу теоретичної, методичної та практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи відповідно до сучасних запитів суспільства, зокрема щодо виховання відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

2. Визначено понятійно-термінологічне поле дослідження проблеми виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. З'ясовано зміст базових понять дослідження «виховання майбутніх учителів початкової школи», «відповідальне ставлення», «взаємодія учителя початкової школи з сім'єю молодшого школяра».

Розгляд базових понять дослідження сприяв визначенню ключового поняття *«виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»* як ціннісно спрямованого системоутворювального процесу формування професійно значущої якості, що виявляється в усвідомленні ролі і значення власної поведінки, суджень, педагогічної діяльності через призму відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра. Уважаємо, що структура процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра

складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

3. Теоретично обґрунтовано структурно-логічну модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Головними елементами даної моделі виступають: мета, суб'єкти, завдання, зміст, форми, методи та засоби роботи, педагогічні умови, компоненти: *мотиваційний* (включає спонукальні чинники, спрямовані на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя початкової школи, професійну спрямованість на успішне здійснення освітньої роботи, внутрішню мотивацію щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку); *когнітивний* (передбачає системну інтелектуальну наповненість психолого-педагогічних, науково-методичних знань здобувачів вищої освіти щодо важливості взаємодії школи та сім'ї, формування у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *діяльнісний* (уміщує форми, методи та засоби роботи, які допоможуть у теоретичній і практичній спроможності майбутнього вчителя початкової школи відповідально ставитися до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *рефлексивний* (відображає показники сформованості відповідального ставлення у майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, передбачає їх оцінювання та самооцінювання).

4. Розроблено критерії сформованості у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра та їх показники: *ціннісно-мотиваційний* (мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості; умотивованість до відповідальної поведінки та саморозвитку; прагнення до творчої та професійної самореалізації й самовдосконалення); *знаннєво-креативний* (системна інтелектуальна наповненість фахових знань про зміст, мету, специфіку, функції та форми взаємодії школи та сім'ї; розвиненість у майбутніх учителів професійно-педагогічного, креативного

мислення, свідомості, відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *комунікативно-діяльнісний* (застосування здобутих знань на практиці; реалізація організаторських та виховних здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі педагогічної практики; здатність майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра); *аналітико-оцінний* (самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, контроль процесу її досягнення; самоаналіз професійної діяльності; прогнозування шляхів та засобів підвищення виховної роботи в означеному напрямі). Обрано рівні дослідження (*творчий, реконструктивний, репродуктивний*) сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

5. Експериментально перевірено ефективність упровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. Дослідження рівнів сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра базувалося на діагностиці сформованості в майбутніх учителів кожного з компонентів структурно-логічної моделі системи, критеріїв та їхніх показників. Сформованість кожного компонента в респондентів експериментальної та контрольної груп визначалася відповідно до результатів анкетування, тестування, спостереження, бесід, аналізу документів і результатів педагогічної діяльності (педагогічної практики), експертного оцінювання.

Експериментально доведено, що розроблена структурно-логічна модель системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра сприяє підвищенню рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Реалізація структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра відбувалася поетапно за обраними компонентами та визначеними критеріями. Робота проводилась у таких напрямках: виховання у процесі професійної підготовки під час освоєння освітніх компонентів та підвищення їх виховного потенціалу, а також у період проходження педагогічної практики, виховання в позааудиторний час та самовиховання.

Спираючись на результати порівняльного аналізу даних констатувального та контрольного етапів експерименту, можемо підкреслити, що спостерігалася значна позитивна динаміка результативності упровадження структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних із процесом виховання майбутніх учителів початкової школи. Необхідно зазначити, що повноцінне вирішення проблеми результативності структурно-логічної моделі системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра можливе тільки в тісному зв'язку з подальшою розробкою її теоретичних положень у межах освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славська К. О. Про шляхи побудови типології особистості. *Психологічний журнал*. 1983. Т. 4. № 1. С. 20–22.
2. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05, 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2017. 573 с.
3. Андрощук І. В. Тренінг як засіб підготовки майбутніх викладачів до педагогічної взаємодії. *Вісник Черкаського університету: Сер. : Педагогічні науки*. Черкаси : Черкаський нац. ун-т імені Богдана Хмельницького. 2016. № 9. С. 117–121.
4. Бабакіна О. О. Підготовка студента до виховної роботи в початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / Запорізький обл. ін-т післядипл. пед. освіти, 2013. Вип. 28(81). С. 64–70.
5. Бабакіна О. О. Сучасні підходи до виховання як соціокультурного феномена. *Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 січ. 2016 р.). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. С. 23–26.
6. Бабакіна О. О. Сучасні підходи до реформування системи професійної підготовки вчителя. *Pedagogical education in modern university – project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European qualifications framework (experience of the Danubius University, 2017)*. Galati, 2017. P. 9–12.
7. Бабакіна О. О., Толмачова І. М. Удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування загальної середньої освіти. *Science and education a new dimension «Pedagogy and Psychology»*. 2017. Vol. 52. Issue 113. P. 19–22.

8. Батрин Н. В. Проблема підвищення мотивації студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. *Наукові записки. Сер. : Педагогіка*. 2012. № 4. С. 158–163.
9. Бевзюк М. С. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2019. 22 с.
10. Бевзюк М. С. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2019. 267 с.
11. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 т. Київ : Либідь, 2003. Т. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. 342 с.
12. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : наук.-метод. посібник. Київ, 1998. 204 с.
13. Бобак О. Сім'я і родинне виховання як середовище соціалізації дітей дошкільного віку у поглядах Мирослава Стельмаховича. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2013. Вип. 27. С. 153–166.
14. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2008. 272 с.
15. Брюханова Н. О. Теорія і методика проектування системи педагогічної підготовки майбутніх інженерів-педагогів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2011. 43 с.
16. Буздуган О. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів педагогічної взаємодії з батьками учнів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний ун-т імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2013. 267 с.

17. Буккросинг. *Wikimedia. Вільна енциклопедія* : сайт. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BA%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B3> (дата звернення : 09.12.2020).
18. Булгакова І. М. Storytelling (історії, які навчають) : навч.-метод. посібник. *Всеосвіта* : сайт. URL : <https://vseosvita.ua/library/navcalno-metodicnij-posibnik-storytelling-istorii-aki-navcaut-205089.html> (дата звернення : 10.03.2020).
19. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посібник. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
20. Вачков І. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие. Москва, 1999. 237 с.
21. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підруч. для педагогів. 1999. 385 с.
22. Веденов А. А. Моделирование элементов мышления. Москва : Наука, 1988. 334 с.
23. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 355 с.
24. Використання web-квестів у навчально-виховному процесі. *Урок. ОСВІТА.UA*:сайт.URL : http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/30113/ (дата звернення : 09.12.2020).
25. Вознюк О. В. Відповідальність у структурі компетентності педагога. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Суми, 2002. Ч. 1. С. 179–186.
26. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
27. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика : учеб. пособие для вузов. 9-е изд., стер. Москва : Высш. шк., 2003. 479 с.
28. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

29. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 287 с.
30. Докукина Е. М. Взаимодействие школы и семьи в формировании нравственных основ поведения младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / АПН Украины, Ин-т педагогики. . Киев, 1993. 176 с.
31. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
32. Євдокимов В. І., Пономарьова Г. Ф., Покроєва Л. Д., Хижняк В. В. Педагогічні завдання в системі професійної підготовки вчителя : навч. посібник / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди ; Харків. гуманітар.-пед. ін-т ; Харків. обл. наук.-метод. ін-т безперервної освіти. Харків : ХОНМІБО, 2009. 216 с.
33. Завадская Ж. Е., Шевченко Л. В. Воспитание ответственности у старшеклассников. Минск: Народная асвета, 1981. 152 с.
34. Загребельна Л. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх менеджерів у економічних навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фіхівців : методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць / редкол. І. А. Зязюн. Київ ; Вінниця : Планер, 2005. Вип. 8. С. 291–296.
35. Засекіна Т. М. Використання системи дидактичних засобів в умовах диференційованого навчання фізики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 242 с.
36. Засоби навчання у вищій школі. URL : <https://lectures.7mile.net/pedahohika-vyshchoi-shkoly-lektsii/osnovy-dydaktyky-vyshchoi-shkoly/metody-i-zasoby-navchannia-u-vyshchomu-navchalnomu-zakladi/zasoby-navchannia-u-vyshchii-shkoli.html> (дата звернення : 09.12.2020).
37. Захарчук Н. В. Принципи відбору змісту освіти у контексті фундаменталізаційних процесів. *Вісник Національного авіаційного університету*. Сер.: Педагогіка, Психологія. URL :

<http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/10199/13401> (дата звернення : 09.10.2020).

38. Ильина Т. А. Структурно-системный подход к организации обучения. Москва : Знание, 1972. Вып. 1. 72 с.

39. Казакова Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 22 с.

40. Карабаєва І. І. Понятійно-термінологічне забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. URL : <http://appsychology.org.ua/data/jrn/v6/i9/15.pdf> (дата звернення : 10.03.2020).

41. Кен Робінсон про співпрацю батьків і шкіл у США. *НУШ. Нова українська школа* : сайт. URL : <https://nus.org.ua/articles/ken-robinson-pro-spivpratsyu-batkiv-i-shkil-u-ssha/> (дата звернення : 09.02.2020).

42. Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Соціальне партнерство школи і сім'ї: переосмислення проблем і перспектив. *Довідник директора школи*. 2015. № 5-6. С. 28–34.

43. Киричок І., Новгородська Ю., Шевчук М. Формування професійної відповідальності у майбутніх учителів початкових класів: педагогічні аспекти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Сер. : Педагогічні науки. 2017. Вип. 1-2(50-51). С. 38–45.

44. Коваленко Є. І., Белкіна Н. І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 664 с.

45. Ковальчук Л. Моделювання науково-педагогічних досліджень : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 520 с.

46. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : у 3-х т. Т. 1 : Основи родинних взаємовідносин. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.

47. Коменский Я. А. Материнская школа, или О заботливом воспитании юношества в первые шесть лет. *Избранные педагогические сочинения* : в 2-х т. / под ред. А. И. Пискунова. Москва : Педагогика, 1982. Т. I. С. 201–242.

48. Кон И. С. Социализация и воспитание молодежи. *Новое педагогическое мышление* / под ред. А. В. Петровского. Москва : Педагогика, 1989. С. 191–205.

49. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами, внесеними згідно із Законами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 23.04.2020).

50. Концепція виховної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради : від 16 червня 2016 р. URL : http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/vyhovna/konceptsiya_vyhovna.pdf (дата звернення: 15.07.2020).

51. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посібник. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.

52. Кравченко Т. В. Взаємодія сім'ї та школи у вихованні дітей (1945-1991 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1993. 24 с.

53. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : монографія. Київ : Фенікс, 2009. 416 с.

54. Красильникова В. А. Информационные и коммуникационные технологии в образовании : учеб. пособие. Оренбург : ГОУ ОГУ, 2006. 235 с.

55. Кращенко Ю. П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава, 2012. 276 с.

56. Крошка Н. П. Психологічні умови розвитку професійної відповідальності у майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 232 с.

57. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования. Ленинград : ЛГУ, 1980. 172 с.

58. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Знання, 2005. 486 с.
59. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности. *Новые знания*. 2001. № 1. С. 6–7.
60. Кучай Т. Система професійної підготовки вчителів початкових класів до морально-етичного виховання учнів в університетах Японії : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 581 с.
61. Кучай Т. П. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до професійного самовизначення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України. Сер. : Педагогіка, психологія, філософія* / редкол. : С. М. Ніколаєнко (відп. ред) та ін. Київ : Міленіум, 2018. Вип. 291. С. 16–20. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvnau_ped_2018_291_5 (дата звернення : 06.07.2020).
62. Кучай Т. П., Чичук А. П., Шинкарук В. Д. Ціннісне ставлення до праці—важлива складова змісту виховання особистості. *Наукові записки. Сер. : Педагогічні науки*. Кропивницький, 2020. Вип. 185. С. 39–41.
63. Левківський М. В. Формування відповідального ставлення до праці учнів загальноосвітньої школи (історико-теоретичний аспект) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1994. 40 с.
64. Леврінц М. І. Формування мотивації до професійної педагогічної діяльності майбутніх фахівців іноземних мов в Угорщині : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 24 с.
65. Листопад О. А. Теоретико-методичні засади формування професійнотворчого потенціалу майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2016. 529 с.

66. Литвин В. А. Взаємодія школи та сім'ї у вихованні підростаючого покоління. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. LXXX. Т. 2. С. 100–104.

67. Литвин В. А. Ключові механізми взаємодії сім'ї та школи в інклюзивному просторі ЗСО. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration* : II International scientific conference. (Leipzig, October 25, 2019). Leipzig : Baltija Publishing. 2019. P. 127–130.

68. Литвин В. А. Особливості організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 2-3 лют., 2018 р.). Київ : ГО «Київ. наук. орг. пед. та психол.», 2018. Ч. 1. С. 102–105.

69. Литвин В. А. Педагогіка партнерства як складова частина Концепції «Нова українська школа». *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2018. Вип. 7. Т. 1. С. 151–155.

70. Литвин В. А. Педагогічний супровід зростання особистісно-професійної відповідальності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5* : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 77. С. 133–137.

71. Литвин В. А. Педагогічні вимоги до батьків як вихователів. *Science, research, development. Pedagogy #2* : Miedzynarodowej naukowopraktycznej konferencji (London, 27.02.2018). Warszawa : «Diamond trading tour», 2018. P. 76–79.

72. Литвин В. А. Ретроспективний аналіз дефініції понять «відповідальність» та «відповідальне ставлення». *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. Part 7. № 11 (63). P. 61–66.

73. Литвин В. А. Сім'я як соціальний інститут суспільного розвитку особистості молодшого школяра. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities* : International scientific conference. (February 23. 2018, Kaunas). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 50–53.

74. Литвин В. А. Співпраця вчителів та батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 149–154.

75. Литвин В. А. Сучасні підходи в підготовці майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів. (Ченстохова, Ужгород, Дрогобич, 29-30 берез. 2018 р.). Ченстохова ; Ужгород ; Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 279–281.

76. Литвин В. А. Теоретико-методологічні підходи до організації виховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук* : Міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. 34. Т. 3. С. 273–280.

77. Литвин В. А. Форми взаємодії вчителів та батьків у вихованні дітей із особливими освітніми потребами. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale* : collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale (3 avril, 2020). Monaco, Principauté de Monaco: Plateforme scientifique européenne, 2020. Vol. 2. P. 95–98.

78. Литвин В. А. Характеристика основних форм роботи майбутніх вчителів початкових класів із батьками. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : матеріали Міжнар.

наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січ., 2018 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. Ч. 2. С. 10–14.

79. Литвин В. А. Характеристика сучасних підходів у вихованні у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 65. С. 55–60.

80. Литвин В. А. Шляхи взаємодії вчителів, батьків та учнів за умов дистанційного навчання. *Challenges in Science of Nowadays : Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (April 6-8, 2020)*. Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. P. 104–109.

81. Литвин В. А. Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків. *Становлення і розвиток педагогіки* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 лют. 2018 р.). Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 140–142.

82. Літовка О. П. Формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2016. 244 с.

83. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посібник. Харків : «ОВС», 2002. 400 с.

84. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8-ми т. / редкол. : М. И. Кондаков (гл. ред.), В. М. Коротов, С. В. Михалков. В. С. Хелемендик. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4 : Педагогические произведения 1936-1939 гг. 400 с.

85. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ : Радянська школа, 1972. 336 с.

86. Макаренко В. І. Формування фахових компетентностей майбутніх лікарів у процесі природничо-наукової підготовки : дис. ... канд.

пед. наук : 13.00.04 / Центральноукраїнський державний педагогічний університет. Полтава, 2017. 269 с.

87. Маккэндлесс Д. Инфографика. Самые интересные данные в графическом представлении / пер. с англ. : В. Соколовой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 252 с.

88. Максименко В. П. Дидактика : курс лекцій : навч. посібник. Хмельницький : ХмЦНП, 2013. 222 с.

89. Максименко Н. Б. Взаємозв'язок дидактичної та методичної підготовки вчителя початкової школи у педагогічному вузі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1995. 24 с.

90. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Кондор, 2005. 667 с.

91. Мартиненко С. М. Педагогічна взаємодія вчителя початкових класів і батьків першокласників: у запитаннях і відповідях. *Початкова школа*. 2010. № 1. С. 20–22.

92. Марусинець М. М. Педагогічні умови формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 257–261.

93. Марусинець М. М. Професійна діяльність педагога: рефлексивний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 43(1). С. 39–45.

94. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 34 с.

95. Матвієнко О. В. Формування педагогічної культури батьків у процесі педагогічної взаємодії сім'ї та школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(2). С. 6–15.

96. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 650 с.

97. Мацук М., Пилипчук І. Партнерство вчителя з батьками як підґрунтя становлення соціально успішної особистості молодшого школяра. *Початкова школа*. 2019. № 11. С. 46–50.

98. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі : навчально-методичний посібник. Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. 180 с.

99. Мельничук С. Г. Педагогіка (Теорія виховання) : навч. посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 288 с.

100. Мигаль Ю. С. Відповідальність як соціальний феномен: специфіка сучасного філософського осмислення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. Київ, 2003. Вип. 54-55. С. 118–119.

101. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике. Москва : КомКнига, 2006. 200 с.

102. Мільто Л. О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : посібник. Кіровоград : Імекс, 2013. 156 с.

103. Міщенья О., Третьяк О. Сутність професійно-педагогічної відповідальності майбутнього вчителя початкової школи. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 122–127.

104. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. 3-тє вид., допов. Київ : ВАТ «КДНК», 2001. 607 с.

105. Молчанюк О. В. Аспектний аналіз генези походження категорії «цінність». *Теорія і методика професійної освіти* / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. 2017. Вип. 12. URL : <https://ivetscienceipto.wixsite.com/tmpo/12-2017> (дата звернення : 06.07.2020).

106. Молчанюк О. В. Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу. *Вісник післядипломної освіти Сер. : Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Київ, 2021. Вип. 15(44). С. 193–205.

107. Молчанюк О. В. Теоретико-методологічні засади виховання в майбутніх учителів біології ціннісного ставлення до природи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2020. 469 с.

108. Молчанюк О. В., Борзик О. Б. Психолого-педагогічний аналіз дефініції «міжособистісних відносин». *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені Г. С. Сковороди ; за заг. ред. член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків, 2017. Вип. 42. С. 125–134.

109. Мюллер Х. Составление ментальных карт. Метод генерации и структурирования идей / пер. с нем. : В. В. Мартыновой, М. М. Дремовой. Москва : Омега-Л, 2007. 126 с. URL : <http://www.klex.ru/2jb> (дата звернення : 10.03.2020).

110. Навчальні ігри з педагогіки : метод. посібник до практик і семінар. занять / Л. О. Петриченко, О. О. Бабакіна, О. М. Акімова та ін. ; Комунал. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2020. 108 с.

111. Назаренко Л. М. Сутність та особливості моделі родинно-шкільного виховного простору. *Виховна робота в школі*. 2005. № 3. С. 2–13.

112. Нич О. К. Д. Ушинський про родинне виховання. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 18. С. 254–258.

113. Ничкало Н. Г. Развитие в Украине исследований по проблемам педагогики и психологии профессионального образования на рубеже столетий / Европ. фонд образования ; Нац. наблюд. центр Украина. Киев : Наук. світ, 2004. 67 с.

114. Нова українська школа : poradnik для вчителя : навч. метод. посібник / під заг. ред. Н. М. Бібік Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

115. Новий тлумачний словник української мови : 42 000 слів : у 4 т. : для студ. вищ. та серед. навч. закл. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконт, 1998. Т. 2. 910 с.
116. Новикова Л. И. Воспитательная система как феномен педагогической действительности. *Теоретико-методологические проблемы науки в условиях становления и развития целостной системы непрерывного образования*. Москва : НИИ ОП АПН СССР, 1988. С. 79–82.
117. Омеляненко В. Л., Кузьмінський А. І. Теорія і методика виховання (Навчально-методичний комплекс з педагогіки) : навч. посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с.
118. Оржеховська В. М., Кириченко В. І., Ковганич Г. Г. Взаємодія навчального закладу і сім'ї : стратегії, технології, моделі. Харків : Точка, 2007. 200 с.
119. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
120. Осипова Т. Ю. Формування професійно-орієнтованої особистості майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ПДПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2001. 248 с.
121. Охрімчук Р. Як виховують дітей в американських сім'ях. *Початкова школа*. 2019. № 3. С. 54–56.
122. Паніна С. Партнерські стосунки в системі «дитина-батьки-вчитель» як чинник гармонійного розвитку учнів. *Початкова школа*. 2018. № 9. С. 45–48.
123. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.
124. Пелех Л. Р. Перспективи розвитку масових виховних заходів у вищих навчальних закладах нового типу. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : наук.-метод. зб. 2000. Вип. X. С. 54–61.

125. Перепелюк І. Р. Організаційно-педагогічні умови партнерства дошкільного навчального закладу і сім'ї в Республіці Польща : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2018. 265 с.

126. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Криворожский государственный педагогический институт. Кривой Рог, 1993. 432 с.

127. Писарчук О. Т. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації освітньо-розвивального середовища : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2016. 21 с.

128. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів : навч. посібник. Київ : Україна, 1998. 343 с.

129. Повалій Л. В. Взаємодоповнююча роль школи і сім'ї у формуванні гуманних батьківсько-дитячих взаємин. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : зб. наук. праць. 2014. № 1(35). С. 401–410.

130. Пономарьов О. С. Зінченко Л. В. Професійна відповідальність у спортивній педагогіці : навч. посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2019. 200 с.

131. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2016. 540 с.

132. Пономарьова Г. Ф. Система виховної роботи у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2016. 40 с.

133. Пономарьова Г. Ф., Харківська А. А., Рябокінь С. І. Концептуальні підходи до моніторингу якості виховного процесу в педагогічному коледжі : монографія. / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед.

акад.» Харків. облради. Харків : ФОП Петров В. В., 2018. 268 с. : табл.

134. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінета Міністрів України від 3 лист. 1993 р. № 896. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення : 09.02.2020).

135. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні : Постанова Президії Академії педагогічних наук України від 01.07.2004 N 1-7/6-98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text> (дата звернення : 09.02.2020).

136. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення : 09.02.2020).

137. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#Text> (дата звернення: 15.07.2020).

138. Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про державну підтримку сімей у вихованні дітей» : розпорядження Кабінета Міністрів України від 23 груд. 2004 р. № 954-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/954-2004-%D1%80#Text> (дата звернення : 09.02.2020).

139. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 214 с.

140. Пузырева О. И. Совместная работа школы, семьи и общины по обучению и воспитанию сельских школьников в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Московский государственный открытый педагогический университет имени М. Л. Шолохова. Москва, 2005. 260 с.

141. Рашковська І. Психологічний супровід формування батьківсько-дитячих стосунків у початковій школі. *Початкова школа*. 2018. № 5. С. 46–48.

142. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
143. Синенко Т. Довіра до освіти починається з педагогіки партнерства. *Початкова школа*. 2019. № 12. С. 1–2.
144. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
145. Сичевський Ю. О. Відповідальність як психолого-педагогічна категорія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогіка*. 2007. № 2. С. 176–180.
146. Січко І. О. Взаємодія сім'ї і школи в контексті педагогічних ідей В. О. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 449–452.
147. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину. Львів : Світ, 1995. 526 с.
148. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Марухаев. Москва : Академия, 2002. 368 с.
149. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса : Пальміра, 2006. 221 с.
150. Смолюк С. В. Організаційно-педагогічні умови становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2017. 272 с.
151. Спіркін О. Г. Основи філософії : навч. посіб. для вузів. 1988. 592 с.
152. Стаднік Н. В. Категорія відповідальності: психолого-педагогічний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2005. Вип. 8. С. 74–77. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/906/1/Stadnik_2_2004.pdf (дата звернення : 15.07.2020).

153. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка : навч.-метод. посіб. для студ. пед. навч. закл., держ. ун-ті. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
154. Стельмахович М. Г. Українська родина. Київ, 1995. 32 с. (Спецвипуск журналу «Корисні поради»).
155. Стельмахович М. Г. Українська родина. Сім'я і родинне виховання в Україні з початку ХХ ст. і донині. *Рідна школа*. 1993. № 3. С. 14–17.
156. Стельмахович М. Г. Українське родинознавство. Івано-Франківськ, 1994. 54 с.
157. Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації : рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Швирка. Старобільськ, 2015. 112 с.
158. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / гол. ред. кол. О. Г. Дзеверін. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 5 : Педагогічні статті. 639 с.
159. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 4 : Павлиська середня школа. Розмова з молодим директором школи. 638 с.
160. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1 : Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. методика виховання колективу. 654 с.
161. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / за наук. ред. О. Сухомлинської. Харків : Акта, 2012. 545 с.
162. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : монографія / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко, В. І. Маслов та ін. ; за ред. Г. В. Єльнікової. Київ ; Чернівці : Книги –ХХІ, 2010. 460 с.
163. Тернопільська В. І., Дерев'янка О. В. Визначення критеріїв сформованості професійної компетентності майбутніх гірничих інженерів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 5 : Педагогічні науки*.

2010. Вип. 31. С. 264–267.

164. Ткачова Н. О., Ткачов С. І., Ткачов А. С. Авторська модель організації самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти на основі використання цифрових технологій. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2020. № 49. С. 113–127.

165. Ткачова Н. О., Ткачов С. І., Ткачов А. С. Особливості духовно-морального виховання студентської молоді в умовах глобалізаційних викликів. *Духовно-моральне навчання та виховання молоді в ХХ столітті: міжнародні* : кол. монографія / за заг. ред. проф. В. П. Бабича, проф. Л. С. Рибалко. Харків : ВНОО, 2019. С. 223–226.

166. Ткачова Н. О., Ткачов А. С. Система ціннісних індикаторів поліпшення якості вищої освіти. *Педагогіка та психологія: зб. наук. пр.* / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. 2019. Вип. 61. С. 180–192.

167. Тренінгові технології навчання : навч. посібник / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. Київ : КНЕУ, 2007. 420 с.

168. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. *Вибрані твори* : в 2 т. Київ, 1983. Т. 1. 488 с.

169. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч. посібник. Київ : ЦУЛ, 2014. 250 с. URL : http://www.posek.km.ua/images/stories/doc/trening_osobystogo_zrostannay.pdf (дата звернення : 09.12.2020).

170. Федорчук Е. І., Вонсович В. П., Конькова Т. І., Трішневська Г. Б., Федорчук В. В. Загальна педагогіка : модульне навчання : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. 328 с.

171. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Ін-т філос. імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

172. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стер. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.

173. Харківська А. А. Літня педагогічна практика в системі

професійної підготовки майбутніх педагогів. *Обрії* : часоп. / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників. 2016. № 1(42). С. 97–103.

174. Харківська А. А. Теоретико-методологічні аспекти виховання креативного ставлення до професійної підготовки майбутніх педагогів початкової освіти. *Теорія та методика професійної освіти: електор. наук. фах. вид.* Вип. 14. 2018. URL : <https://ivetscienceipto.wixsite.com/tmpo/kopiya-13-2017> (дата звернення : 06.07.2020).

175. Хомич Л. О. Загальні принципи організації процесу професійно-педагогічної підготовки вчителя. *Полтавський державний педагогічний інститут ім. В. Г. Короленка. Сер. : Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Полтава, 1999. Вип. 1(5). С. 110–119.

176. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.

177. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2018. 340 с.

178. Чаговец А. І. The content of educational process of modern pedagogical higher schools. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. Kosice, 2016. № 4(3). P. 54–57.

179. Чаговец А. І. Гармонійне виховання дітей 4-6 років у культурно-освітньому просторі дошкільного навчального закладу : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Київ, 2019. 444 с.

180. Черкас Г. В. Педагогічна практика у системі підготовки вчителів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2008. № 8. С. 155–158.

181. Шапаренко Х. А. Особистісне самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної

ради. Харків, 2019. 725 с.

182. Шапран О., Вихристенко Ж. Педагогічні умови формування готовності до групової навчальної діяльності майбутніх учителів початкових класів засобами технології партнерства. *Рідна школа*. 2020. № 1. С. 3–8.

183. Шевченко Г. П. Тенденції модернізації виховного процесу у вищій школі. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр. : в 5 т. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 5 : Вища школа. С. 241–254.

184. Штофф В. А. Введение в методологию научного познания : учеб. пособие. Ленинград : ЛГУ, 1972. 191 с.

185. Юринець О. О. Формування педагогічної відповідальності студентів коледжу. *Оновлення змісту, форм та методів навчання та виховання у закладах освіти* : зб. наук. праць. Рівне : РДГУ, 2008. Вип. 40. С. 90–93.

186. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 560 с.

187. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию. Москва : Смигал, 2001. 365 с.

188. Яцій О. М. Педагогічне стимулювання морального самовиховання майбутніх учителів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса : ПДПУ, 1996. 24 с.

189. Anguiano R. Home–school partnerships and Latino : a students' transitions into high school. *Presented at Sanford Institute of Public Policy Conference* (Duke University, July 2003). URL : <http://ilecture.oit.duke.edu/ilectures/ilectures.lasso?ut=78> (date of the application : 09.02.2020).

190. Babakina O. O., Tolmachova I. M. Forming professional reflection of future primary school teachers. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland* : collective monograph. Sandomierz : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Vol. 3. P. 18–35.

191. Babakina O. O., Molchaniuk O. V., Fursa I. V. Content and structure of professional competency of future teacher. *Sport, Education and Society*. Taylor&Francis, 2017. Vol. 22. № 8(2). P. 1373–1380.
192. Babakina O., Lytvyn V. Training responsible attitude to interaction with primary schoolchildren of future primary school teachers. *Professional development of the teacher in the light of European integration processes : collective monograph / edit prof. Tsvetkova Hanna*. Hameln : Inter GING, 2019. P. 411–430.
193. Blue School – independent school in New York City : website. URL : <https://www.blueschool.org/> (date of the application : 09.02.2020).
194. Chagovets A., Chychuk A., Bida O., Kuchai O., Salnyk I., Poliakova I. Formation of Motivation for Professional Communication among Future Specialists of Pedagogical Education. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020. Vol. 12, №1. P. 20–38.
195. *Coordination Among Schools, Families, and Communities / edited by J. G. Cibulka and W. J. Kritek*. New York : SUNY Press, 1996. 456 p.
196. Corrigan D. The Changing Role of Schools and Higher Education Institutions With Respect to Community-Based Interagency Collaboration and Interprofessional Partnerships. *Peabody Journal of Education*. 2000. № 75(3). P. 176–195.
197. Epstein J. How do We Improve Programs for Parent Involvement? *Educational Horizons*. 1988. № 66. P. 58–59.
198. Kharkivska A. Education of value orientations of future primary school teachers. *Danish Scientific Journal*. 2021. № 44/2021. Vol. 2. P. 55–58.
199. Kiselova M. M., Hudovsek O. A., Bykova S. V., Tsybanyk O. O., Chagovets A. I. International cooperation among tertiary educational institutions: Trends and prospects *International Journal of Higher Education*. 2020. Vol. 9. Iss. 7. P. 356–366.
200. Kuchai T. P., Bida O. A., Sbruieva A. A., Kuchai O. V. Theoretical basis of primary school teacher training in japanese and ukrainian universities.

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. Житомир, 2019. Вип. 4 (99). С. 86–94.

201. Kuzminskyi A. I., Bida O. A., Kuchai O. A., Yezhova O. V., Kuchai T. P. Information Support of Educationalists as an Important Function of a Postgraduate Education System. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2019. Vol. 11, Issue 3. P. 263–279.

202. Molchaniuk O., Babakina O., Dmytrenko K., Kharkivska A., Kapustina O. Partial programs in access to the social values: technology that changes preschool education/ *Journal of Physics: Conference Series*. 2020. Vol. 7. Issue 14. P. 2461–2470. URL : <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1691/1/012176/pdf> (date of the application : 09.02.2020).

203. Tur O., Tkachova N. Didactic game as the advanced method of forming communicative competence of future specialists in documenttation and information services. *Advanced education*. 2017. Вип. 7. С. 141–145.

204. Zdanevych L. V., Kharkivska A. A., Popovych O. M., Bobyrieva O. S., Kovrei D. Y. Reflection of the personality-oriented approach by the subjects of its implementation in Eastern Europe. *Revista Tempos e Espacos Educacao*. 2020. Vol. 13. N. 32.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Наукові праці, у яких опубліковано
основні наукові результати дисертації**

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. **Литвин В. А.** Взаємодія школи та сім'ї у вихованні підростаючого покоління. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. LXXX. Т. 2. С. 100–104.

2. **Литвин В. А.** Педагогіка партнерства як складова частина Концепції «Нова українська школа». *Інноваційна педагогіка* : наук. журнал. Одеса, 2018. Вип. 7. Т. 1. С. 151–155.

3. **Литвин В. А.** Характеристика сучасних підходів у вихованні у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 65. С. 55–60.

4. **Литвин В. А.** Теоретико-методологічні підходи до організації виховання майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук* : Міжвуз. зб. наук. праць молодих вчених / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич, 2020. Вип. 34. Т. 3. С. 273–280.

5. **Литвин В. А.** Педагогічний супровід зростання особистісно-професійної відповідальності майбутнього вчителя в освітньому середовищі ЗВО. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи* : зб. наук. пр. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 77. С. 133–137.

Статті у зарубіжних наукових виданнях:

6. Babakina O., **Lytvyn V.** Training responsible attitude to interaction with primary schoolchildren of future primary school teachers. *Professional*

development of the teacher in the light of European integration processes : collective monograph / edit prof. Tsvetkova Hanna. Hameln : InterGING, 2019. P. 411–430.

7. **Литвин В. А.** Ретроспективний аналіз дефініції понять «відповідальність» та «відповідальне ставлення». *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2020. Part 7. № 11 (63). P. 61–66.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

8. **Литвин В. А.** Характеристика основних форм роботи майбутніх вчителів початкових класів із батьками. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січ., 2018 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. Ч. 2. С. 10–14.

9. **Литвин В. А.** Особливості організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Україна, 2-3 лют., 2018 р.). Київ : ГО «Київ. наук. орг. пед. та психол.», 2018. Ч. 1. С. 102–105.

10. **Литвин В. А.** Шляхи і засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків. *Становлення і розвиток педагогіки* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 лют. 2018 р.). Херсон : Молодий вчений, 2018. С. 140–142.

11. **Литвин В. А.** Сім'я як соціальний інститут суспільного розвитку особистості молодшого школяра. *Modernization of educational system: world trends and national peculiarities* : International scientific conference. (February 23. 2018, Kaunas). Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 50–53.

12. **Литвин В. А.** Сучасні підходи в підготовці майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : матеріали III Міжнар. наук.-

практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів. (Ченстохова, Ужгород, Дрогобич, 29-30 берез. 2018 р.). Ченстохова ; Ужгород ; Дрогобич : Посвіт, 2018. С. 279–281.

13. **Литвин В. А.** Педагогічні вимоги до батьків як вихователів. *Science, research, development. Pedagogy #2* : Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (London, 27.02.2018). Warszawa : «Diamond trading tour», 2018. Р. 76–79.

14. **Литвин В. А.** Ключові механізми взаємодії сім'ї та школи в інклюзивному просторі ЗЗСО. *Modern educational space: the transformation of national models in terms of integration* : II International scientific conference. (Leipzig, October 25, 2019). Leipzig : Baltija Publishing. 2019. Р. 127–130.

15. **Литвин В. А.** Співпраця вчителів та батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Створення інклюзивного простору закладу освіти в контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 149–154.

16. **Литвин В. А.** Форми взаємодії вчителів та батьків у вихованні дітей із особливими освітніми потребами. *Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale* : collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conférence scientifique et pratique internationale (3 avril, 2020). Monaco, Principauté de Monaco: Plateforme scientifique européenne, 2020. Vol. 2. Р. 95–98.

17. **Литвин В. А.** Шляхи взаємодії вчителів, батьків та учнів за умов дистанційного навчання. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (April 6-8, 2020). Washington, USA : EnDeavours Publisher, 2020. Р. 104–109.

Методика діагностики навчальної мотивації
(за А. Реаном, В. Якуніним в ред. Н. Бадмасвої)

Методика складається з 34 тверджень, на основі яких визначається розвиненість мотивів за сімома шкалами: комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні й соціальні спонукання, а також мотиви уникнення, престижу, творчої самореалізації.

Шкали: 1 – комунікативні мотиви; 2 – мотиви уникнення; 3 – мотиви престижу; 4 – професійні мотиви; 5 – мотиви творчої самореалізації; 6 – навчально-пізнавальні мотиви; 7 – соціальні мотиви.

Інструкція:

Вам пропонується анкета, яка допоможе оцінити рівень навчально-пізнавального, професійного, комунікативного, соціального й інших видів спонукання. Оцініть за п'ятибальною шкалою наведені мотиви навчальної діяльності за значущістю для Вас: 1 бал відповідає найменшій значущості, 5 балів – максимальній.

Анкета

1. Навчаюсь, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати фахівцем.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, які відносяться до сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Бажаю повною мірою скористатися задатками, здібностями та схильностями до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, слід мати глибокі й всебічні знання.
8. Оскільки хочу бути серед кращих здобувачів вищої освіти.
9. Оскільки хочу, щоб наша група стала кращою в академії.
10. Щоб заводити знайомства й спілкуватися з цікавими людьми.

11. Тому що, отримані знання дозволять мені досягти всього необхідного.
12. Необхідно закінчити академію, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як про здібну й перспективну людину.
13. Щоб уникнути засудження й покарання за погане навчання.
14. Хочу бути шанованим у навчальній групі.
15. Не хочу відставати, не хочу опинитися серед тих, хто відстає.
16. Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
17. Успішно вчитися, складати іспити на «добре» та «відмінно».
18. Мені просто подобається вчитися.
19. Вступивши до педагогічного ЗВО, змушений вчитися, аби закінчити його.
20. Бути постійно готовим до занять.
21. Успішно продовжити навчання на наступних курсах.
22. Щоб отримати глибокі й міцні знання.
23. Тому що в майбутньому думаю вступити до магістратури за фахом.
24. Будь-які знання стануть у нагоді в майбутній професії.
25. Тому що хочу принести більше користі суспільству.
26. Стати висококваліфікованим фахівцем.
27. Щоб пізнавати нове, займатися творчою діяльністю.
28. Аби дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей.
29. Мати добру репутацію у викладачів.
30. Домогтися схвалення батьків і оточуючих.
31. Вчуся заради виконання обов'язку перед батьками, рідними.
32. Тому що знання надають мені впевненості в собі.
33. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє професійне становище.

34. Хочу одержати диплом з гарними оцінками, аби отримати перевагу перед іншими.

Обробка результатів тесту. За результатами анкетування обчислюється середній показник за кожною шкалою опитувальника (у відповідності з ключем). Таким чином, максимальна оцінка за кожною шкалою методики може складати 5 балів.

Ключ до тесту:

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 6, 7, 10, 14, 32.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.

Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.

Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.

Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.

Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

Інтерпретація результатів. Отримані результати анкетування за шкалою навчально-пізнавальних мотивів поділяються на 3 рівні: рівні: 2,1-3,4 – низький; 3,5-4,4 – середній; 4,5-5 – високий.

Низький рівень визначає переважно зовнішню мотивацію, не пов'язану з самим процесом навчання, що знаходиться поза навчальною діяльністю (не відставати від однокурсників, досягти пошани викладачів, добитися схвалення оточуючих, уникнути засудження й покарання). Такі здобувачі вищої освіти віддають перевагу простим завданням, що не вимагають багато часу й необхідні для одержання оцінки. Але виникнення проблем і труднощів у більшості випадків викликає охолодження до навчання. Такий прояв притаманний лише вивченню «безпроблемних» дисциплін.

Середній рівень навчальної мотивації свідчить про достатньо розвинені потреби й зацікавленість у навчанні, особливо це стосується «улюблених» дисциплін. Такі здобувачі вищої освіти спрямовані на успішне навчання, набуття глибоких знань і самореалізацію. При виникненні проблем і труднощів у них ненадовго може зменшитися зацікавленість до освіти, тому вони віддають перевагу завданням оптимальної складності.

Високий рівень притаманний здобувачам вищої освіти, які демонструють високу навчальну активність і самостійність. Він свідчить про наявність широких навчально-пізнавальних мотивів, що закладені в самому процесі навчання: інтерес до професії, успішність в оволодінні предметом, набуття глибоких знань, отримання інтелектуального задоволення, самореалізація та самовдосконалення. Потреба в навчанні проявляється при вивченні як загальних, так і спеціальних дисциплін. Таким здобувачам вищої освіти притаманне творче розв'язання проблем і завдань, перевага віддається складним і великим завданням. Здобувачі вищої освіти продуктивно адаптуються до навчального та виховного середовища й системи підготовки у педагогічних ЗВО.

Діагностика мотиваційної структури особистості (за В. Мільманом)

Мета: Тест виявляє деякі стійкі тенденції особистості: загальну і творчу активність, прагнення до спілкування, забезпечення комфорту, соціального статусу та ін. Методика дозволяє діагностувати мотиваційний (МП) і емоційний (ЕП) профілі особистості.

У структурі особистості виділяють два види мотивації: продуктивна і споживча. Продуктивна мотивація детермінує творчий розвиток особистості та сприяє включенню людини в соціум. Цей вид цінностей орієнтує людину на майбутнє, в них передумови предметного, змістовного розвитку, як окремого індивідуума, так і суспільства в цілому. Продуктивна мотивація є творчою, так як сприяє породженню суспільно значущих матеріальних і духовних цінностей. Споживча мотивація спрямована на підтримку життєдіяльності суб'єкта і обумовлена його природними потребами.

Інструкція: Перед вами 14 тверджень, що стосуються ваших життєвих прагнень і деяких сторін вашого способу життя. Просимо вас висловити ставлення до них по кожному з 8 варіантів відповідей (а, б, в, г, д, е, ж, з), проставивши у відповідних клітинах бланка відповідей одну з наступних оцінок кожного твердження:

- «++» – Так, згоден;
- «+» – Мабуть згоден;
- «=» – Коли як, згоден в деякій мірі,
- «-» – Ні, не згоден,
- «?» – не знаю.

Намагайтеся відповідати швидко, не замислюйтесь довго над відповідями, відповідайте на питання послідовно, від 1а до 14з. Слідкуйте за тим, щоб не плутати клітини. На всю роботу у вас повинно піти не більше 20 хвилин.

Опитувальник

1. У своїй поведінці в житті потрібно дотримуватися наступних принципів:

- а) «час – гроші», потрібно прагнути їх більше заробити;
- б) «головне – здоров'я», потрібно берегти себе і свої нерви;
- в) вільний час потрібно проводити з друзями;
- г) вільний час потрібно віддавати сім'ї;
- д) потрібно робити добро, навіть якщо це дорого обходиться;
- е) потрібно робити все можливе, щоб завоювати місце під сонцем;
- ж) потрібно купувати більше знань, щоб зрозуміти причини і сутність того, що відбувається навколо;
- з) потрібно прагнути відкрити щось нове, створити, винайти.

2. У своїй поведінці на роботі потрібно слідувати таким принципам:

- а) робота – це вимушена життєва необхідність;
- б) головне – не допускати конфліктів;
- в) потрібно прагнути забезпечити себе спокійними зручними умовами;
- г) потрібно активно прагнути до просування по службі;
- д) головне – завоювати авторитет і визнання;
- е) потрібно постійно вдосконалюватися в своїй справі;
- ж) у своїй роботі завжди можна знайти цікаве, то, що може захопити;
- з) потрібно не тільки захопитися самому, але і захопити роботою інших.

3. Серед моїх справ у вільний від роботи час велике місце займають наступні:

- а) поточні, домашні;
- б) відпочинок, розваги;
- в) зустрічі з друзями;
- г) громадські справи;
- д) заняття з дітьми;
- е) навчання, читання необхідної для роботи літератури;
- ж) хобі;
- з) підробітку.

4. Серед моїх робочих справ багато місця займають такі:

- а) ділове спілкування (переговори, виступи, обговорення та ін.);
- б) особисте спілкування (на теми, не пов'язані з роботою);
- в) громадська робота;

- г) навчання, підвищення кваліфікації, отримання нової інформації;
- д) робота творчого характеру;
- е) робота, безпосередньо впливає на заробіток (відрядна, додаткова);
- ж) робота, пов'язана з відповідальністю перед іншими;
- з) вільний час, відпочинок, перекури.

5. *Якби мені додали додатковий вихідний день, я б, швидше за все, витратив його на те, щоб:*

- а) займатися поточними домашніми справами;
- б) відпочивати;
- в) розважатися;
- г) займатися громадською роботою;
- д) займатися навчанням, отримувати нові знання;
- е) займатися творчою роботою;
- ж) робити справу, в якому відчуваєш відповідальність перед іншими;
- з) робити справу, що дає можливість заробити.

6. *Якби у мене була можливість повністю по-своєму планувати робочий день, я б став, швидше за все, займатися:*

- а) тим, що становить мої основні робочі обов'язки;
- б) спілкуванням з людьми у справах (переговори, обговорення та ін.);
- в) особистим спілкуванням (розмовами, не пов'язаними з роботою);
- г) громадською роботою;
- д) навчанням, отриманням нових знань, підвищенням кваліфікації;
- е) творчою роботою;
- ж) роботою, виконуючи яку відчуваєш відповідальність і користь;
- з) роботою, за яку можна отримати більше грошей.

7. *Я часто розмовляю з друзями і знайомими на такі теми:*

- а) де що можна купити, як добре провести час;
- б) про спільних знайомих;
- в) про те, що бачу і чую навколо;
- г) як домогтися успіху в житті;
- д) про роботу;
- е) про свої захоплення (хобі);
- ж) про свої успіхи та плани;
- з) про життя, книгах, кінофільмах, політиці.

8. *Моя робота дає мені, перш за все:*

- а) достатні матеріальні засоби для життя;
- б) спілкування з людьми, дружні відносини;
- в) авторитет і повагу оточуючих;
- г) цікаві зустрічі і бесіди;
- д) задоволення безпосередньо від самої роботи;
- е) почуття своєї корисності;
- ж) можливість підвищувати свій професійний рівень;
- з) можливість просування по службі.

9. *Найбільше мені хочеться бувати в такому суспільстві, де:*

- а) затишно, хороші розваги;
- б) можна обговорити хвилюючі тебе питання;
- в) тебе поважають, вважають авторитетом;
- г) можна зустрітися з потрібними людьми, зав'язати корисні відносини;
- д) можна придбати нових друзів;
- е) бувають відомі, заслужені люди;
- ж) всі пов'язані спільною справою;
- з) можна проявити і розвинути свої здібності.

10. *Я хотів би на роботі бути поруч з такими людьми:*

- а) з якими можна поговорити на різні теми;
- б) яким я міг би передавати свої знання і досвід;
- в) з якими можна більше заробити;
- г) які мають авторитет і вагу на роботі;
- д) які можуть навчити чогось корисного;
- е) які змушують тебе ставати більш активними у роботі;
- ж) які мають багато знань і цікавих ідей;
- з) які готові підтримати тебе в різних ситуаціях.

11. *До теперішнього часу я маю у своєму житті в достатній мірі:*

- а) матеріальне благополуччя;
- б) можливість цікаво розважатися;
- в) хороші умови життя;
- г) хорошу сім'ю;
- д) можливість цікаво проводити час в суспільстві;
- е) повагу, визнання і подяку інших;
- ж) почуття корисності для інших;
- з) створене щось цінне, корисне.

12. *Я думаю, що, займаючись своєю роботою, маю на достатньому ступені:*

- а) хорошу зарплату, інші матеріальні блага;
- б) хороші умови для роботи;
- в) хороший колектив, дружні взаємини;
- г) певні творчі досягнення в ній;
- д) хорошу посаду;
- е) самостійність і незалежність;
- ж) авторитет і повагу колег;
- з) високий професійний рівень.

13. *Найбільше мені подобається, коли:*

- а) немає насущних турбот;
- б) колом комфортне, приємне оточення;
- в) колом поживлення, весела метушня;
- г) належить провести час у веселому товаристві;
- д) відчуваю почуття змагання, ризику;
- е) відчуваю почуття активного напруги і відповідальності;
- ж) занурений в свою роботу;
- з) включений в спільну роботу з іншими.

14. *Коли мене осягає невдача, не виходить те, що дуже хочу:*

- а) я засмучуюсь і довго переживаю;
- б) намагаюся переключитися на що-небудь інше, приємне;
- в) гублюся, злюся на себе;
- г) злюся на те, що мені завадило;
- д) намагаюся залишатися спокійним;
- е) перечікую, коли пройде перша реакція, і спокійно аналізую те, що сталося;
- ж) намагаюся зрозуміти, в чому я був винен;
- з) намагаюся зрозуміти причини невдачі і виправити становище.

Інтерпретація результатів. Відповіді випробуваного переводяться в бали та будується шкала: «++» – 3 бали; «+» – 2 бали; «=» – 1 бал; «-» Або «?» – 0 балів. На основі співвідношення показників всіх шкал, що виводяться в результаті тестування можна виділити типи мотиваційного та емоційного профілю.

Додаток Г

Методика «Мотивація досягнення успіхів здобувачів вищої освіти»

(за С. Пакуліною)

Інструкція. Уважно прочитайте наведені у бланку відповідей мотиви вступу до ЗВО, реально діючі мотиви навчання і професійні мотиви. Оцініть значущі для вас мотиви навчання в педагогічному ЗВО: 5 балів – дуже значущі, 3-4 бали – значущі, 0-2 бали – не значущі. Відзначте бали в бланку (таблиця). Відповідайте швидко, не замислюючись.

Бланк відповідей

№ з/п	Мотиви	Бали
I. Чому Ви обрали професію «педагога»?		
1.	Безкоштовний вступ, вартість навчання на контракті низька	
2.	Робота в профільному ЗЗСО	
3.	Бажання отримати вищу освіту	
4.	Сімейні традиції, бажання батьків	
5.	Порада друзів, знайомих	
6.	Престиж, авторитет ЗВО та факультету	
7.	Інтерес до професії	
8.	Найкращі здібності лише в цій області	
9.	Прагнення прожити безтурботний період у житті	
10.	Подобається спілкування із дітьми	
11.	Випадковість	
12.	Уникнення строкової служби в армії (для хлопців)	
13.	Використовувати педагогічні знання для виховання своїх дітей (для дівчат)	
II. Що є найбільш важливим у Вашому навчанні?		
14.	Успішно продовжити навчання (поетапність навчання)	
15.	Успішно навчатися, складати іспити на «добре» та «відмінно»	
16.	Отримати глибокі та міцні знання	
17.	Бути постійно готовим до чергових занять	
18.	Цілеспрямовано та систематично вивчати навчальні предмети	

19.	Не відставати від одногрупників	
20.	Виконувати вимоги викладачів	
21.	Досягти поваги викладачів	
22.	Бути прикладом для товаришів	
23.	Досягти успіхів серед інших	
24.	Уникнути засудження та покарання за погане навчання	
25.	Підвищити інтелектуальні здібності	
III. Отримання диплому дає Вам можливість:		
26.	Досягти соціального статусу, поваги	
27.	Самореалізації	
28.	Мати гарантії для стабільності	
29.	Отримати цікаву роботу	
30.	Отримати високооплачувану роботу	
31.	Працювати в державних структурах	
32.	Працювати в приватних організаціях	
33.	Працювати в школі	
34.	Заснувати свою справу	
35.	Навчатися в аспірантурі	
36.	Самовдосконалення	
37.	Диплом сьогодні нічого не дає	

Інтерпретація результатів.

Внутрішня мотивація навчання включає в себе внутрішні мотиви вступу в педагогічний ЗВО, широкі пізнавальні та професійні мотиви. Загальна сума балів становить максимально можливий показник, що дорівнює 75 балам у питаннях:

1) мотиви вступу до ЗВО 2, 3, 7, 8, 10. Максимально можливий показник = 25 балам;

2) реально діючі мотиви навчання 13, 14, 15, 16, 24. Максимально можливий показник = 25 балам;

3) професійні мотиви 26, 27, 32, 34, 35. Максимально можливий показник = 25 балам.

Зовнішня мотивація навчання включає в себе зовнішні мотиви вступу в педагогічний ЗВО, вузькі навчально-пізнавальні мотиви та професійні

мотиви. Загальна сума балів становить максимально можливий показник, що дорівнює 105 балам:

1) мотиви вступу до ЗВО 1, 4, 5, 6, 9, 11, 12. Максимально можливий показник = 35 балам.

2) реально діючі мотиви навчання 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23.. Максимально можливий показник = 35 балам.

3) професійні мотиви 25, 28, 29, 30, 31, 33, 36. Максимально можливий показник = 35 балам.

З метою вирівнювання балів двох видів мотивації навчання суму балів, отриману по внутрішній мотивації навчання, необхідно помножити на 1,25.

Діагностична карта
«Визначення сформованості ціннісно-мотиваційних орієнтацій
майбутніх учителів до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»
(модифіковано автором)

Дотримання принципів взаємодії з батьками молодших школярів	Самооцінка
1. Усвідомлення необхідності до взаємодії з батьками молодших школярів.	
2. Спрямованість до здійснення ефективного освітнього та виховного процесу на засадах взаємодії з учнями та їх батьками.	
3. Заохочення батьків до співпраці.	
4. Схвалення успіхів і досягнень батьків та учнів шляхом заохочення, вербальних оцінок, формування учнівських рефлексійних умінь, нагород, змагань тощо.	
5. Ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра у контексті: «вчитель початкової школи ↔ учні ↔ батьки учнів» на принципах гуманності, толерантності з метою досягнення ефективних освітніх результатів.	
6. Визнання кожного з батьків учнів, суб'єктом освітньої та виховної діяльності.	
7. Прагнення максимально врахувати побажання батьків щодо організації освітнього процесу початкової школи.	
8. Інтерес та потреба майбутніх учителів початкової школи до здійснення конструктивного зв'язку з батьками учнів на засадах педагогіки партнерства.	
9. Ініціатива, відповідальність у доборі ефективних форм, методів, прийомів та засобів взаємодії з батьками.	
10. Прагнення встановити продуктивну взаємодію з сім'єю молодшого школяра на засадах педагогіки партнерства.	

Дякуємо за відповіді!

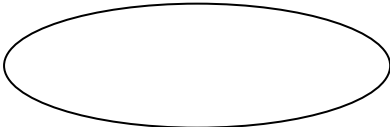

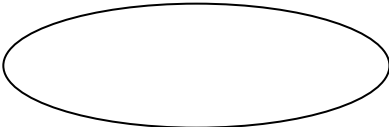
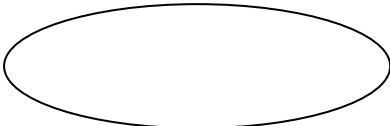
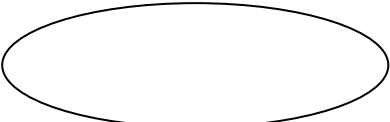
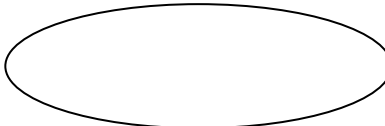
Анкета-опитувальник

«Зміст, мета, специфіка, функції та форми взаємодії школи та сім'ї»

(модифіковано автором)

1. Взаємодії школи та сім'ї – це

2. Заповніть таблицю:

		
«Форми взаємодії школи та сім'ї»		
		

3. Заповніть таблицю:

«Функції роботи вчителя початкової школи»

1. Забезпечують оптимальні умови для	6. Здійснювати організаційно-виховну роботу з
2. Взаємодія з	7. Організовувати позакласну виховну роботу з
3. Систематично вивчати	8. Проводити цілеспрямовану організаційно-педагогічну роботу

4. Здійснювати організацію	9. Домогатись єдності вимог до
5. Проводити виховні та	10. Вести встановлену документацію класу

4. Встановіть співвідношення між основними формами форми взаємодії школи та сім'ї та їх характеристиками:

1. Індивідуальні	А. лекції, консультації, вечори запитань і відповідей, читацькі конференції, педагогічні читання;
2. Групові	Б. батьківські збори (класу школи); підсумки навчально-виховної роботи за певний період, завдання на наступний; виставка робіт учнів, творчі звіти; педагогічні університети, лекторії;
3. Колективні	В. відвідування сім'ї школяра, запрошення батьків до школи, листування з батьками, педагогічні консультації.

1. ____, 2. ____, 3. ____.

5. До психолого-педагогічних правил та вимог взаємодії учителя початкової школи з батьками молодших школярів належать:

- А) використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків;
- Б) довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні;
- В) активно-негативні стосунки, цілісність, постійний рух вперед, організація різноманітної діяльності;
- Г) педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї.

Інтерпретація результатів: високий рівень – 5 правильних відповідей; середній рівень – 4-3 правильних відповідей; низький рівень – 2 та менше правильних відповідей.

Анкета

«Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу» (модифіковано автором)

1. В Концепції «Нова українська школа», важливою умовою ефективної освітньої роботи є:

- А) співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків;
- Б) школа молодих батьків та педагогічної культури молоді сім'ї;
- В) система перевірених досвідом багатьох поколінь найважливіших сімейних цінностей.

2. Нова українська школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства». Основні принципи цього підходу:

- А) повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей);
- Б) діалог – взаємодія – взаємоповага;
- В) повага до особистості; створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов розвитку почуттів і сприймань дитини, її самореалізації; виховання культури поведінки, правдивості, справедливості, гідності, честі, людяності, здатності проявити турботу про молодших, милосердя до слабих і людей похилого віку; принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

3. В основі педагогіки партнерства:

- А) спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками;
- Б) рівноправні учасники освітнього процесу, які є відповідальними за результат;
- В) побудова освітньо-професійної траєкторії дитини.

4. Заповніть пропуски.

Сім'я та школа мають _____ мету – виховати _____ розвинену гармонійну особистість, здатну _____ себе в професійному, _____ і _____ аспектах.

5. Визначте основні виховні завдання сім'ї:

- А) формування національної свідомості, самосвідомості і характеру;
- Б) виховання здорової дитини;
- В) створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов розвитку почуттів і сприймань дитини, її самореалізації;
- Г) організація органів самоврядування;
- Ґ) засвоєння моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, норм взаємин між близькими людьми і в суспільному оточенні;
- Д) виховання культури поведінки, правдивості, справедливості, гідності, честі, людяності, здатності проявити турботу про молодших, милосердя до слабих і людей похилого віку;
- Е) набуття престижу та переваги порівняно з іншими членами родини;
- Є) включення дитини в спільну з дорослими діяльність, розвиток творчої працелюбної особистості;
- Ж) збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення коренів родоводу.

6. Сімейне виховання – це:

- А) включення дитини в спільну з дорослими діяльність, розвиток творчої працелюбної особистості, спрямування її зусиль на турботу про навколишнє середовище;
- Б) загальна назва для процесів впливу на дітей з боку батьків та інших членів родини з метою досягнення бажаних результатів;
- В) створення атмосфери емоційної захищеності, тепла, любові, умов розвитку почуттів і сприймань дитини, її самореалізації.

Інтерпретація результатів: високий рівень – 6-5 правильних відповідей; середній рівень – 4-3 правильних відповідей; низький рівень – 2 та менше правильних відповідей.

Методика визначення спрямованості особистості**(на себе, на спілкування, на діяльність)****(за Б. Бассом)**

Інструкція: Шановні, здобувачі вищої освіти! Анкета-опитувальник складається із 27 пунктів. Для кожного з них можливі три варіанти відповіді: А, Б, В.

1. З відповідей на кожен пунктів виберіть той, який найкраще виражає Вашу позицію на питання. Можливо, що якісь із варіантів відповідей здадуться Вам рівноцінними. Проте ми просимо Вас відібрати з них тільки один, а саме той, котрий найбільшою мірою відповідає Вашій думці й найбільш вартісний для Вас. Букву, якою позначена відповідь (А, Б, В), напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту (1–27) під рубрикою «найбільше».

2. Потім з відповідей на кожен пункт виберіть ту, що найменше відповідає Вашій позиції. Букву, якою позначена відповідь, знову напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту, у стовпчику під рубрикою «найменше».

3. Отже, для відповіді на кожне питання Ви використаєте дві букви, які й запишіть у відповідні стовпчики. Інші відповіді ніде не записуються. Намагайтеся бути максимально правдивим. Серед варіантів відповіді немає «гарних» або «поганих», тому не намагайтеся вгадати, яка з відповідей є «правильною» або «кращою» для Вас.

Анкета-опитувальник:

1. Найбільше задоволення я одержую від:

А. Схвалення моєї роботи;

Б. Свідомості того, що робота зроблена добре;

В. Свідомості того, що мене оточують друзі.

2. *Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:*

- A. Тренером, що розробляє тактику гри;
- Б. Відомим гравцем;
- В. Обраним капітаном команди.

3. *По-моєму, найкращим педагогом є той, хто:*

- A. Виявляє цікавість до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;
- Б. Викликає інтерес до предмета так, що учні із задоволенням поглиблюють свої знання з цього предмета;
- В. Створює в колективі таку атмосферу, коли ніхто не боїться висловити своєї думки.

4. *Мені подобається, коли люди:*

- A. Радіють від виконаної роботи;
- Б. Із задоволенням працюють у колективі;
- В. Прагнуть виконати свою роботу краще від інших.

5. *Я хотів би, щоб мої друзі:*

- A. Були чуйні й допомагали людям, коли для цього трапиться нагода;
- Б. Були вірними й відданими мені;
- В. Були розумними й цікавими людьми.

6. *Найкращими друзями я вважаю тих:*

- A. З ким складаються гарні взаємини;
- Б. На кого завжди можна розраховувати;
- В. Хто може багато досягти в житті.

7. *Найбільше я не люблю:*

- A. Коли мені щось не вдається;
- Б. Коли псуються взаємини з товаришами;
- В. Коли мене критикують.

8. *По-моєму, найгірше, коли педагог:*

- A. Не приховує, що деякі учні йому несимпатичні, насміхається й жартує над ними;
- Б. Викликає дух суперництва в колективі;
- В. Недостатньо добре знає свій предмет.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

- А. Проводити час із друзями;
- Б. Відчуття виконаних справ;
- В. Коли мене за щось хвалили.

10. Я хотів би бути схожим на тих, хто:

- А. Досяг успіху в житті;
- Б. По-справжньому захоплений своєю справою;
- В. Відрізняється дружелюбністю й доброзичливістю.

11. Насамперед школа повинна:

- А. Навчити вирішувати завдання, які ставить життя;
- Б. Розвивати індивідуальні здібності учня;
- В. Виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.

12. Якби в мене було більше вільного часу, найохочіше я використав би його:

- А. Для спілкування із друзями;
- Б. Для відпочинку й розваг;
- В. Для своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. Найбільших успіхів я домагаюся, коли:

- А. Працюю з людьми, які мені приємні;
- Б. У мене цікава робота;
- В. Мої зусилля добре винагороджують.

14. Я люблю, коли:

- А. Інші люди мене цінують;
- Б. Отримую задоволення від виконаної роботи;
- В. Приємно проводжу час із друзями.

15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:

- А. Розповіли про яку-небудь цікаву справу, пов'язану з навчанням, роботою, спортом тощо, де мені доводилось брати участь.
- Б. Написали про мою діяльність;
- В. Обов'язково розповіли про колектив, у якому я працюю.

16. Найкраще я навчаюсь, якщо викладач:

- А. Має до мене індивідуальний підхід;
- Б. Зуміє викликати в мене інтерес до предмета;

В. Влаштує колективне обговорення досліджуваних проблем.

17. Для мене немає нічого гіршого, ніж:

- А. Образа честі;
- Б. Невдача при виконанні важливої справи;
- В. Втрата друзів.

18. Найбільше я ціную:

- А. Успіх;
- Б. Можливість гарної спільної роботи;
- В. Здоровий практичний розум і кмітливість.

19. Я не люблю людей, які:

- А. Вважають себе гіршими від інших;
- Б. Часто сваряться й конфліктують;
- В. Заперечують все нове.

20. Приємно, коли:

- А. Працюю над важливою для всіх справою;
- Б. Маю багато друзів;
- В. Викликаю замилювання й усім подобаюся.

21. По-моєму, передусім керівник повинен бути:

- А. Доступним;
- Б. Авторитетним;
- В. Вимогливим.

22. У вільний час я охоче прочитав би книги:

- А. Про те, як заводити друзів і підтримувати гарні стосунки з людьми;
- Б. Про життя знаменитих і цікавих людей;
- В. Про останні досягнення науки й техніки.

23. Якби в мене були здібності до музики, я хотів би бути:

- А. Диригентом;
- Б. Композитором;
- В. Солістом.

24. Мені б хотілося:

- А. Придумати цікавий конкурс;
- Б. Перемогти в конкурсі;

В. Організувати конкурс і керувати ним.

25. Для мене найважливіше знати:

А. Що я хочу зробити;

Б. Як досягти мети;

В. Як організувати людей для досягнення мети.

26. Людина повинна прагнути того, щоб:

А. Інші були нею задоволені;

Б. Насамперед виконати своє завдання;

В. Їй не дорікали за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:

А. Спілкуючись із друзями;

Б. Переглядаючи розважальні фільми;

В. Займаючись своєю улюбленою справою.

Інтерпретація результатів. Відповідь «найбільше» одержує 2 бали, «найменше» – нуль. Невибрана відповідь – 1 бал. Бали, набрані за всіма 27 пунктами, підсумовують для кожного виду спрямованості окремо.

За допомогою методики виявляють такі спрямованості:

1. Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряму винагороду й задоволення безвідносно до роботи й співробітників, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до су перництва, дратівливості, тривожності, інтроєртності.

2. Спрямованість на спілкування (ОС) – прагнення за будь-яких умов підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності й емоційних відносинах з людьми.

3. Спрямованість на роботу (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, що корисно для досягнення спільної мети.

**Експрес-діагностика організаторських здібностей
майбутніх учителів початкової школи
(за Н. Фетіскіним)**

Інструкція. Перед Вами 20 запитань, що потребують однозначної відповіді «так» чи «ні». У бланку відповідей необхідно поруч з номером запитання відповідну для Вас відповідь.

Питання

№ з/п	Запитання	Відповідь
1.	Вам часто вдається схилити своїх друзів чи колег до своєї точки зору?	
2.	Ви часто потрапляєте в такі ситуації, коли утруднюєтеся в тому, як вчинити?	
3.	Чи приносить Вам задоволення громадська робота?	
4.	Ви зазвичай легко відступає від своїх планів і намірів?	
5.	Чи любите Ви придумувати чи організовувати з тими, хто Вас оточує, ігри, змагання, розваги?	
6.	Ви часто відкладаєте на завтра те, що можна зробити сьогодні?	
7.	Ви часто прагнете до того, щоб ті, хто оточують, чинили відповідно до Вашої думки чи поради?	
8.	Це правда, що у Вас рідко бувають конфлікти з друзями, якщо вони порушують свої зобов'язання?	
9.	Ви часто у своєму оточенні берете на себе ініціативу під час прийняття рішення?	
10.	Це правда, що нова обстановка чи нові обставини можуть вибити Вас спочатку зі звичної колії?	
11.	У Вас, зазвичай, виникає почуття досади, коли щось із задуманого не виходить?	
12.	Вас дратує, коли доводиться виступати в ролі посередника чи радника?	
13.	Ви зазвичай активні на зборах?	
14.	Це правда, що Ви намагаєтеся уникати ситуацій, коли потрібно доводити свою правоту?	
15.	Чи дратують Вас доручення і прохання?	

16.	Це правда, що Ви намагаєтеся, як правило, поступатися друзям?	
17.	Ви зазвичай охоче берете на себе участь в організації свята?	
18.	Чи виводить Вас з себе, коли запізнюються?	
19.	До Вас часто звертаються за порадою чи допомогою?	
20.	Вам зазвичай вдається жити за принципом «дав слово – тримай»?	

Інтерпретація результатів. Аналіз результатів розпочинається із зіставлення отриманих відповідей з наведеним нижче ключем.

Ключ:

«Так»: 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13, 17, 18, 19, 20.

«Ні»: 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 15, 16.

Потім необхідно підрахувати суму збігу з ключем. Коефіцієнт організаторських здібностей дорівнює дробу, де чисельник – сума збігу з ключем, помножена на 100%, а знаменник – 20.

Критерій для висновків:

до 40% – рівень організаторських здібностей низький;

40-70% – середній;

понад 70% – високий.

Анкета

«Основні шляхи взаємодії учителя з сім'єю молодшого школяра»

(модифіковано автором)

1. До основних шляхів взаємодії сім'ї та школи належать:

2. Визначте основні форми зв'язку сім'ї та школи:

- А) індивідуальні;
- Б) інтерактивні;
- В) групові;
- Г) ігрові;
- Ґ) колективні.

3. До індивідуальних форм роботи з батьками належать:

- А) відвідування сім'ї школяра;
- Б) запрошення батьків до школи;
- В) класні батьківські збори;
- Г) листування з батьками;
- Ґ) педагогічні консультації.

4. Класні батьківські збори – це

5. Класні батьківські збори мають відповідати таким вимогам:

- ---

 ;
- ---

 ;
- ---

- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;
- _____ ;
• _____ ;

6. Педагогічні консультації – це

_____ .

7. Виховна година – це

_____ .

8. Які заходи повинен проводити вчитель початкової школи для ефективної співпраці з батьками?

_____ .

9. Взаємодія школи та сім'ї за умов дистанційного навчання відбувається шляхом:

_____ .

10. Вважаю, що найбільш дієвими є такі форми та методи взаємодії учителів із батьками молодших школярів:

Інтерпретація результатів: високий рівень – 10-8 правильних відповідей; середній рівень – 7-5 правильних відповідей; низький рівень – 4 та менше правильних відповідей.

**Методика «Незакінчені речення» М. Нюттена
(модифіковано автором)**

Інструкція: Вам пропонується десять незакінчених речень, до яких потрібно дописати продовження у спеціально розробленій діагностичній карті «Самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра». Намагайтеся чіткіше сформулювати свою думку.

Діагностична карта

Самооцінювання здатності до взаємодії з сім'єю молодшого школяра	Відповідь
1. Я хочу відповідально та ефективно взаємодіяти з батьками молодших школярів ...	
2. Відповідальність для мене ...	
3. Співпраця з батьками для мене ...	
4. Класне керівництво для мене ...	
5. Схвалення успіхів і досягнень батьків та учнів для мене ...	
6. Виховання учнів у співпраці з батьками має важливе значення ...	
7. У взаємодії із батьками, я буду прагнути до ...	
8. Вчитель повинен взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра, тому що ...	
9. Моя мета, як майбутнього вчителя початкової школи ...	
10. У взаємодії з дітьми, я буду прагнути до ...	

Інтерпретація результатів. Ми виокремили наступні показники оцінювання сформованості здатності до самооцінювання у взаємодії з сім'єю молодшого школяра: високий рівень (10-9 позитивних відповідей); середній рівень (8-5 позитивних відповідей); низький рівень (4 та нижче).

Методика визначення емпатійних здібностей**(за В. Бойко)**

Інструкція. Якщо ви згодні з даними твердженнями, позначте в бланку відповідей поруч з їхніми номерами знак «+», якщо не згодні, то знак «-».

Опитувальник

1. У мене є звичка уважно вивчати обличчя і поведження людей, щоб зрозуміти їх характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючі проявляють ознаки нервозності, я звичайно залишаюся спокійним.
3. Я більше довіряю доводам свого розуму, ніж інтуїції.
4. Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами товаришів.
5. Я можу легко ввійти в довіру до людини, якщо буде потрібно.
6. Звичайно, я з першої ж зустрічі угадую «близьку душу» у новій людині.
7. Я із цікавістю можу розпочати розмову про життя, роботу тощо, з випадковими людьми (в потязі, автобусі, літаку).
8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригнічені.
9. Моя інтуїція – більш надійний засіб розуміння оточуючих, ніж знання або досвід.
10. Проявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості – безтактно.
11. Часто своїми словами я завдаю болю близьким мені людям, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе якою-небудь твариною, відчутти її звички й стани.

13. Я зрідка міркую про причини вчинків людей, що безпосередньо мене стосуються.

14. Я інколи приймаю близько до серця проблеми своїх друзів.

15. Звичайно за кілька днів я почуваю, що щось повинно трапитися із близькою мені людиною, а потім так і стається.

16. У спілкуванні з діловими партнерами звичайно намагаюся уникати розмов про особисте.

17. Іноді близькі дорікають мене в черствості, не уважності до них.

18. Мені легко вдається, наслідуючи людей, копіювати їхню інтонацію, міміку.

19. Мій цікавий погляд часто бентежить нових партнерів.

20. Чужий сміх, звичайно, дратує мене.

21. Часто, діючи навмання, я, знаходжу правильний підхід до людини.

22. Плакати від щастя – нерозумно.

23. Я здатний цілком злитися з коханою людиною, ніби розчинившись у ній.

24. Мені зрідка зустрічалися люди, яких я розумів би без зайвих слів.

25. Я мимоволі або з цікавості часто підслухую розмови сторонніх людей.

26. Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.

27. Мені простіше підсвідомо відчувати сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши по поличках».

28. Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, що трапляються у кого-небудь із членів родини.

29. Мені було б важко розмовляти з настороженою, замкненою людиною.

30. У мене творча натура – поетична, художня, артистична.

31. Я без особливої цікавості вислуховую розповіді нових знайомих.

32. Я засмучуюся, якщо бачу людину, що плаче.

33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю та послідовністю, ніж інтуїцією.

34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я намагаюся перевести розмову на іншу тему.

35. Якщо я бачу, що у когось із близьких погано на душі, то звичайно утримуюся від розпитувань.

36. Мені важко зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Бланк відповідей

Номери тверджень і варіанти відповідей						Кількість балів
1	7	13	19	25	31	
2	8	14	20	26	32	
3	9	15	21	27	33	
4	10	16	22	28	34	
5	11	17	23	29	35	
6	12	18	24	30	36	
Загальна сума балів:						

Інтерпретація результатів. Нижче наводиться «ключ» у вигляді шести шкал з номерами визначених тверджень. Номери першого стовпчика в бланку для відповідей відповідають номеру шкали. Підраховується число відповідей, що відповідають «ключу» кожної шкали (по горизонталі), і записується у графу «Кількість балів».

Кожна відповідь, що збіглася, з урахуванням знака оцінюється в 1 бал. Потім визначається загальна сума балів.

Ключ

1 +	7 +	13 –	19 +	25 +	31 –
2 –	8 +	14 –	20 +	26 –	32 +
3 –	9 +	15 +	21 +	27 +	33 –
4 +	10 –	16 –	22 –	28 –	34 –
5 +	11 –	17 –	23 –	29 –	35 –
6 +	12 +	18 +	24 –	30 +	36 –

Аналізуються показники окремих шкал і загальна оцінка рівня емпатії. Оцінки по кожній шкалі можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказують на значущість конкретного параметру (каналу) в структурі емпатії. Шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника – рівня емпатії. Загальний показник може теоретично змінюватися в межах від 0 до 36 балів. Результати: дуже високий рівень (30-36 балів); середній рівень (22-29 балів); нижчий від середнього (15-21 бал); дуже низький рівень (0-14 балів).

Значущість конкретного каналу в структурі емпатії

1. Раціональний канал емпатії характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення емпатуючого на сутність будь-якої іншої людини – на її стан, проблеми, поведження. Це спонтанний інтерес до іншого, що відкриває шляхи емоційного й інтуїтивного відображення партнера. У раціональному компоненті емпатії не слід шукати логіки або мотивації інтересу до іншого. Партнер привертає увагу своєю чуттєвістю, що дозволяє емпатуючому неупереджено виявляти його сутність.

2. Емоційний канал емпатії фіксує здатність емпатуючого входити в емоційний резонанс із оточуючими – співпереживати, бути співучасником. Емоційна чуйність у даному випадку стає засобом «входження» в енергетичне поле партнера. Зрозуміти його внутрішній світ, прогнозувати поведження й ефективно вплинути можна тільки в тому випадку, якщо відбулося енергетичне підлаштування до емпатованого. Співучасть і співпереживання виконують роль сполучної ланки, провідника від емпатуючого до емпатованого і назад.

3. Інтуїтивний канал емпатії свідчить про здатності респондента бачити і передбачати поведження партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються й узагальнюються різні відомості про партнерів. Інтуїція, швидше за все, менше залежить від оцінних стереотипів, ніж осмислене сприйняття партнерів.

4. Установки, що сприяють емпатії і полегшують дію всіх емпатичних каналів. Ефективність емпатії, імовірно, знижується, якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним виявляти цікавість до іншої особи, переконує себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих. Подібні умонастрої різко обмежують діапазон емоційної чуйності та емпатичного сприйняття. Навпаки, різні канали емпатії діють активніше і надійніше, якщо немає перешкод з боку установок особистості.

5. Проникна здатність в емпатії розцінюється як важлива комунікативна властивість людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності. Кожний з нас своїм поведженням і ставленням до партнерів сприяє інформаційно-енергетичному обміну або перешкоджає йому. Розслаблення партнера позитивно впливає на вияв емпатії, а атмосфера напруженості, неприродності, підозрливості перешкоджає розкриттю й емпатичному осягненню.

6. Ідентифікація – ще одна неодмінна умова успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, поставити себе на місце партнера. В основу ідентифікації покладена легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідування.

**Методика «Потреба в саморозвитку» Г. Сиротенко
(модифіковано автором)**

Інструкція. Пропонується низка положень, які допоможуть з'ясувати, як Ви реалізуєте потребу в саморозвитку, виставивши такі бали:

5 – якщо дане твердження повністю відповідає дійсності;

4 – скоріше відповідає, ніж ні;

3 – і так, і ні;

2 – скоріше не відповідає дійсності;

1 – не відповідає дійсності.

Питання анкети:

- Я прагну вивчити себе.
- Я залишаю час для власного розвитку.
- Перепони, які виникають, стимулюють мою активність.
- Мої професійні якості співпадають з вимогам професії.
- Я осмислюю свою діяльність, виокремлюю на це спеціальний час.
- Я аналізую свої почуття й досвід.
- Я багато читаю.
- Я дискутую з питань, які мене цікавлять.
- Я вірю в свої можливості.
- Я прагну працювати краще та ефективніше.
- Я усвідомлюю вплив, який здійснює на мене оточення.
- Я керую своїм професійним розвитком й отримую позитивні результати.
- Я маю задоволення від вивчення та засвоєння нового.
- Підвищена відповідальність не лякає мене.
- Я позитивно ставлюсь до свого професійного підвищення.

Інтерпретація результатів (за підрахунком загальної суми балів):

Високий рівень (75-55 балів) – Ви активно реалізуєте свої потреби у саморозвитку;

Середній рівень (54-36 балів) – у Вас немає стійкої системи саморозвитку;

Низький рівень (36-15 балів) – Ви знаходитесь на стадії зупинки саморозвитку.

Тренінгові вправи

• Вправа «Незалежна поведінка».

Дана вправа спрямована на тренування поведінки, незалежно від поведінки академгрупи, здатності самостійно приймати рішення в будь-якій ситуації. Викладач пропонує відтворити та проаналізувати типову проблемну ситуацію, наприклад: Ви несподівано зустрічаєте одного зі своїх учнів на автовокзалі, де той збирає порожні пляшки. Цей хлопець нерідко пропускає уроки, посилаючись на те, що хворіє. Батьки не звертають уваги на його шкільні справи. Далі відбуваються аналіз ситуації та обговорення. Викладач запитує учасників тренінгу, з якими ще типовими складними ситуаціями вони зустрічалися; далі відбувається рольове розігрування цих ситуацій.

• Вправа «Я в тобі впевнений...».

Мета вправи: створення довірливої психологічної атмосфери, розвиток творчого потенціалу, аналітичних умінь, спрямованості на педагогічну фасилітацію (вдосконалення емпатійних здібностей, емоційної чутливості та відкритості).

Перебіг вправи: Майбутні учителі розташувалися по колу. Кожний із них підходив до товариша, який стояв навпроти, брав його за руки і, звертаючись до нього, продовжував фразу: «Я в тобі впевнений...» (наприклад, «...тому, що ти ніколи не зрадиш», «...тому, що ти вірний товариш» тощо). При цьому, увага здобувачів зверталася на те, щоб ці висловлювання були справді щирими і правдивими. Після завершення звернень усі поверталися на свої місця й обговорювали виконану вправу, зазначаючи, які відчуття вона викликала, який емоційний стан переважав та ін.

- **Вправа «Виступ без підготовки».**

Здобувачам вищої освіти пропонується обрати будь-кого із присутніх і експромтом задати йому тему доповіді (Тема має звучати лаконічно, наприклад: «Сім'я», «Взаємодія», «Дружба», «Відповідальність», «Сім'я та школа», «Відповідальна поведінка» тощо). Обраний повинен виступити з 2-х хвилинною доповіддю по запропонованій темі без підготовки. Викладач наголошує, що для успішного виступу зовсім не обов'язково дуже глобально розбиратися в запропонованій темі, достатньо дотримуватися структури виступу та говорити вільно висловлюючи свою думку.

- **Вправа «Колаж».**

Група сідає за стіл, пропонується ватман, клей, кольорові картинки різної тематики, кольорові олівці, фарби з пензликами. Тематика колажу може бути абсолютно різною, головна мета вправи – вміння учасників знаходити компроміс при взаємодії з групою, відповідально ставитися до поставлених цілей та завдань, працювати разом для отримання якісного результату.

- **Вправа «Театр: п'єса, яка влаштує всіх».**

Групу необхідно поділити на 4 підгрупи (1 група – сценаристи, 2 група – режисери, 3 група – актори, 4 група – критики). Завдання для всієї команди: написати і поставити п'єсу, яка влаштує всіх. Причому п'єса повинна влаштовувати і за жанром, і за назвою, і за змістом і по всьому іншому. Сценаристи пишуть перший акт, потім його критикують критики, вносять свої поправки, далі текст віддається режисерам, і вони починають постановку разом з акторами. У цей час уже пишеться другий акт, а потім третій. І ось коли все готово, всі сідають в «залі», і актори починають грати. Бурхливі овації, море емоцій. Ось тепер посадіть людей і запитайте кожного, Чи влаштувала його п'єса? Що можна було б зробити краще? У цей момент учасники можуть поділитися позитивними і негативними враженнями від

спільної роботи і про окремих осіб. І, якщо п'єса влаштувала всіх або майже всіх, значить, міжособистісна взаємодія, вміння співпрацювати та з відповідальністю ставитись до поставлених завдань – очевидні та результативні.

• **Вправа «Три сторони спілкування».**

Спілкуючись один з одним, ми навіть не замислюємося над тим, скільки факторів і нюансів впливає на процес спілкування. Що ж відбувається? Ми зустрічаємо людину, сприймаємо її, спілкуємося і взаємодіємо з нею за допомогою мови, жестів. Від того, наприклад, яке перше враження справить на нас людина, як ми побудуємо сам обмін інформацією, залежить успіх спілкування. Існує три сторони спілкування: комунікативна (обмін інформацією між людьми); перцептивна (процес сприйняття партнерами один одного під час спілкування й установа на цій основі взаєморозуміння), інтерактивна (організація взаємодії між людьми, наприклад, необхідно погодити дії, розподілити функції або вплинути на настрій, поведінку, переконання співрозмовника).

Тренінгове заняття

«Взаємодія сім'ї та школи як важлива умова ефективності виховного процесу»

Мета тренінгу: визначення суті взаємодії сім'ї та школи, що ґрунтується на партнерстві між учителем і батьками; аналіз основних принципів, на яких має базуватись взаємодія між учителем та сім'єю молодшого школяра; визначення основних шляхів співпраці вчителя з батьками; виховання у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Завдання тренінгу: проаналізувати важливість взаємодії сім'ї та школи; розглянути завдання та основні принципи реалізації педагогіки партнерства; познайомити з основними шляхами взаємодії вчителя із батьками; практичне виконання тренінгових вправ з метою виховання у майбутніх учителів відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Перебіг тренінгу:

1. Мотиваційно-цільовий блок.
2. Змістовно-операційний блок.
 - 2.1. Перегляд фрагменту фільму.
 - 2.2. Вправа «Взаємодія».
 - 2.3. Імітаційна-гра «Класні батьківські збори».
 - 2.4. Вправа «Батьківська кімната».
 - 2.5. Рольова гра «Бесіда класного керівника з батьками учнів під час відвідування їх удома».

Методичні вказівки організатору гри. Організатор гри має продумати, яким чином він розподілить ролі між здобувачами вищої освіти й об'єднає їх у групи. Під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти в групах повинен здійснювати поточний контроль і надавати допомогу.

Під час діалогу класних керівників з батьками учнів організатор гри має право втручатись у бесіду лише за умови відхилення бесіди у непотрібне русло; виконує лише організаторсько-консультаційну функцію, не повинен нав'язувати свої думки учасникам гри.

Інструкція до проведення гри. На занятті імітується відвідування класними керівниками батьків учнів, які мають труднощі у вихованні або навчанні. Згідно з характеристикою певного учня, майбутні учителі, що виступають в ролі класних керівників, мають визначити мету відвідування тієї чи іншої родини, скласти план бесіди з батьками, виробити для них рекомендації. Метою діалогу класного керівника з батьками учнів є вироблення спільного рішення щодо подальшої виховної роботи з дитиною. Частина здобувачів вищої освіти є рецензентами, які спостерігають за перебігом бесіди та аналізують її зміст і результати.

Ролі: Класні керівники, їхні рецензенти, батьки.

Інструкції до виконання ролей:

- *Класні керівники* – згідно з отриманою характеристикою учня визначають мету відвідування його родини, складають орієнтовний план бесіди з його батьками, продумують додаткові запитання. Їхня задача – знайти спільне з батьками учня рішення щодо подальшого виховання їхньої дитини, забезпечивши єдність вимог школи і сім'ї у вихованні учня. Здобувачам вищої освіти, які виступають у ролі класних керівників, відводиться для бесіди 15 хв.

- *Рецензенти класних керівників* – вивчають характеристики учнів, продумують можливі варіанти діалогу класних керівників з батьками учнів. Під час діалогу спостерігають за класними керівниками, аналізують їхні питання, пропозиції. Після кожного діалогу виступають з його аналізом та оцінкою.

- *Батьки учнів* – мають уважно вивчити характеристику своєї дитини, соціальні умови сім'ї, стосунки між батьками в сім'ї, щоб давати класному керівникові чіткі й не заплутані відповіді на його питання. Захищають свою

дитину від зауважень класного керівника, взагалі на появу класного керівника на порозі свого дома реагують досить агресивно. В окремих випадках не вважають за потрібне розповідати особливості сімейного життя через їх надмірну інтимність.

3. Рефлексивно-оцінний блок.

Силабус
спецкурсу «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю
молодшого школяра

Назва	Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Статус	Вибіркова
Період викладання	Третій або четвертий рік навчання
Зміст	Спецкурс спрямовано на підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, відповідно до сучасних запитів педагогічної діяльності в Україні. Програма розрахована в якості спеціалізованого курсу для майбутніх учителів початкової школи. Зміст роботи полягає у вихованні в майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії із сім'єю молодшого школяра; формуванні у здобувачів вищої освіти культури міжособистісної взаємодії (між учителем, учнем і батьками); прагненні до взаєморозуміння і взаємоповаги; формуванні вмінь співпрацювати, встановлювати партнерські відносини.
Мета	Мета спецкурсу спрямована на виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, шляхом отримання знань, як складової частини, професійної компетентності, покладених в основу успішної педагогічної діяльності, формування вмінь, навичок, що дозволяють вирішувати різні професійно-педагогічні завдання при взаємодії із сім'єю молодшого школяра.
Завдання	– сформувати у здобувачів вищої освіти відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра; – ознайомити здобувачів вищої освіти із основними

	<p>формами роботи вчителя початкової школи із батьками;</p> <ul style="list-style-type: none"> – ознайомити здобувачів вищої освіти із шляхами взаємодії з сім'єю молодшого школяра та в режимі тренінгових занять сформувати практичні навички; – розглянути шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків; – формування у здобувачів вищої освіти навиків взаємодії вчителів, батьків та учнів за умов дистанційного навчання.
<p>Результати навчання</p>	<ul style="list-style-type: none"> – здатність відповідально, цілеспрямовано та ефективно взаємодіяти з сім'єю молодшого школяра; – використовувати різноманітні форми, методи та засоби при взаємодії із сім'єю молодшого школяра; – раціонально планувати та здійснювати педагогічну взаємодію із батьками; – забезпечувати формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності щодо питань взаємодії сім'ї та школи; – аналізувати результати власних дій, власні професійні якості та вміння.
<p>Компетентності, що формуються</p>	<p>Загальні компетентності:</p> <p>ЗК-1. Загальнонавчальна. Здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями, зокрема, інноваційними методичними підходами, сучасними системами, методиками, технологіями навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; чинним нормативним забезпеченням початкової освіти тощо.</p> <p>ЗК-2. Інформаційно-аналітична. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків.</p> <p>ЗК-3. Дослідницько-праксеологічна. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми, зокрема, в процесі професійно-педагогічної діяльності. Здатність приймати обґрунтовані рішення, працювати</p>

автономно.

ЗК-4. Комуникативна. Здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації. Здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комуникативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами. Уміння володіти різними стилями мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів.

ЗК-5. Громадянська компетентність. Здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Здатність орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України.

ЗК-6. Етична. Здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи).

ЗК-7. Соціокультурна. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною структурою та національною специфікою суспільства, з особливостями соціальних ролей; здатність до орієнтування у соціальних ситуаціях. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо; спроможність ідентифікувати себе з цінностями професійного середовища; наявність професійної позиції вчителя. Здатність до цінування та поваги до різноманітності

і мультикультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей та різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей.

ЗК-8. Міжособистісної взаємодії. Здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення педагогічних конфліктів. Здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності. Здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань.

ЗК-9. Адаптивна. Здатність до адаптації в професійно-педагогічному середовищі та дії в нових ситуаціях, зокрема тих, що передбачають навчання, розвиток і виховання учнів початкової школи, спілкування з їхніми батьками, комунікації з адміністрацією школи й колегами.

ЗК-10. Рефлексивна. Здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприятиме розвитку й саморозвитку учнів, творчому підходу до освітнього процесу початкової школи.

ЗК-12. Інформаційно-комунікаційна. Здатність до застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності вчителя початкової школи й у повсякденному житті при взаємодії з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками.

Спеціальні (фахові):

ФК-1. Предметна компетентність. Здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійнонаукових дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Держстандартом, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих

	<p>змістових лініях зокрема. Види предметних компетентностей: філологічна, математична, технологічна, природничо-наукова, мистецька.</p> <p>ФК-2. Психологічна компетентність. Здатність до розвитку учнів початкової школи як суб'єктів освітнього процесу на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку. Складниками психологічної компетентності є диференціально-психологічна, соціальнопсихологічна, аутопсихологічна.</p> <p>ФК-3. Педагогічна компетентність. Здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування освітнього процесу в початковій ланці освіти. Складниками педагогічної компетентності є дидактична, виховна, організаційна.</p> <p>ФК-4. Методична компетентність. Здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей/змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету.</p> <p>ФК-5. Професійно-комунікативна компетентність (ПКК). Здатність актуалізувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами. Складники</p>
--	---

	професійно-комунікативної компетентності вчителя початкової школи: емоційна, вербально-логічна, інтерактивна. соціально-комунікативна, технічна, предметнозмістова.
--	---

Семинар-тренінг

«Роль особистості вчителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра»

Мета: шляхом створення творчого колективного проєкту з'ясувати, яким має бути учитель у сучасній школі; надати допомогу майбутнім педагогам з питань організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра; сприяти формуванню у здобувачів вищої освіти вмінь взаємодіяти з сім'ями різних типів у виховній роботі та формувати відповідальне ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Завдання: активізувати знання здобувачів вищої освіти щодо ролі вчителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра; виробити практичні стратегії партнерської взаємодії учителя й батьківського колективу; продовжувати формувати відповідальне ставлення у майбутніх учителів початкової школи до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Очікувані результати:

Під час семінару-тренінгу здобувачі вищої освіти зможуть:

- узяти участь у грі «Ігрові методи оптимізації взаємодії вчителя з батьками учня»;
- взяти участь у діловій грі «Класні батьківські збори»;
- визначити головні риси сучасного педагога;
- вивчити досвід сімейного виховання;
- усвідомити роль особистості учителя в організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Структура семінару-тренінгу

№ з/п	Зміст діяльності	Час	Ресурсне забезпечення
1	Відкриття заняття: привітання учасників, презентація теми, мети. Ознайомлення із регламентом роботи	5 хв.	Плакат із назвою, гаслом тренінгу
2	Вправа на активізацію «Овації».	5 хв.	
3	Визначення очікувань учасників. Вправа «Золота рибка»	5 хв.	Плакат із малюнком золотої риби, стікери
4	Визначення групових правил роботи. Вправа «Правила»	5 хв.	Картки «Правила групової роботи», аркуші паперу
5	Проведення гри «Ігрові методи оптимізації взаємодії вчителя з батьками учня»	15 хв.	Плакат «Елементи педагогічної майстерності»
6	Проект здобувачів вищої освіти «Сучасний учитель»	10 хв.	Плакати «Вчительський проєкт», «Батьківський проєкт», фломастери
7	Ділова гра «Класні батьківські збори»	15 хв.	Картки з інструкціями
8	Розв'язання педагогічних задач	10 хв.	Картки з текстом задач
9	Інтерактивна вправа «Мікрофон»	5 хв.	Пам'ятка «10 учительських заповідей»
10	Підсумок семінару-тренінгу. Вправа «Емоційний ланцюжок»	5 хв.	

Гейміфіковане заняття
«Бесіда класного керівника з батьками учнів
під час відвідування їх удома»

Мета заняття: поглибити знання з теми заняття, формувати вміння аналізувати особистість учня, досліджувати соціальні умови його проживання; виробляти в майбутніх учителів уміння спілкуватися з батьками учнів, організовувати спільну з ними роботу щодо виховання учнів різного віку.

Методичні вказівки організатору гри. Організатор гри має продумати, яким чином він розподілить ролі між здобувачами вищої освіти й об'єднає їх у групи. Під час самостійної роботи здобувачів у групах повинен здійснювати поточний контроль і надавати допомогу. Під час діалогу класних керівників з батьками учнів організатор гри має право втручатись у бесіду лише за умови відхилення бесіди у непотрібне русло; виконує лише організаторсько-консультаційну функцію, не повинен нав'язувати свої думки учасникам гри.

Інструкція до проведення гри. На занятті імітується відвідування класними керівниками батьків учнів, які мають труднощі у вихованні або навчанні. Згідно з характеристикою певного учня, здобувачі вищої освіти, що виступають в ролі класних керівників, мають визначити мету відвідування тієї чи іншої родини, скласти план бесіди з батьками, виробити для них рекомендації. Метою діалогу класного керівника з батьками учнів є вироблення спільного рішення щодо подальшої виховної роботи з дитиною. Частина здобувачів є рецензентами, які спостерігають за перебігом бесіди та аналізують її зміст і результати.

Ролі: Класні керівники, їхні рецензенти, батьки.

Інструкції до виконання ролей:

- *Класні керівники* – згідно з отриманою характеристикою учня визначають мету відвідування його родини, складають орієнтовний план бесіди з його батьками, продумують додаткові запитання. Їхня задача – знайти спільне з батьками учня рішення щодо подальшого виховання їхньої дитини, забезпечивши єдність вимог школи і сім'ї у вихованні учня. Кожному зі здобувачів вищої освіти, які виступають у ролі класних керівників, відводиться для бесіди 15 хв.

- *Рецензенти класних керівників* – вивчають характеристики учнів, продумують можливі варіанти діалогу класних керівників з батьками учнів. Під час діалогу спостерігають за класними керівниками, аналізують їхні питання, пропозиції. Після кожного діалогу виступають з його аналізом та оцінкою.

- *Батьки учнів* – мають уважно вивчити характеристику своєї дитини, соціальні умови сім'ї, стосунки між батьками в сім'ї, щоб давати класному керівникові чіткі й не заплутані відповіді на його питання. Захищають свою дитину від зауважень класного керівника, взагалі на появу класного керівника на порозі свого дома реагують досить агресивно. В окремих випадках не вважають за потрібне розповідати особливості сімейного життя через їх надмірну інтимність.

Обладнання: фішки для розподілу ролей між здобувачами вищої освіти та об'єднання їх у групи, картки з характеристиками учнів.

Картка № 1

Із характеристики учня 4-го класу Дмитра О.

Дмитро має середні здібності, самовпевнений хлопчик. У навчанні не виявляє належної старанності, вважаючи що його знань достатньо для відмінних оцінок. У класі він не має справжніх друзів. Часто просить однокласників допомогти, але сам допомагати не любить.

У сім'ї він – єдина дитина. Мати його дуже любить, завжди підтримує у всьому. Їй часто здається, що її сина постійно хочуть образити, не цінують,

недооцінюють, знижують оцінки. Неодноразово з цього приводу вона виступала на батьківських зборах.

Одного разу, після того, як Дмитро одержав за чергову контрольну роботу «3», він звинуватив учителя у несправедливості, став прискіпливо порівнювати свою роботу з роботами товаришів, а наступного дня до класу прямо під час уроку увірвалася мама. Почалися дорікання, звинувачення. Урок на очах у дітей було зірвано.

Картка № 2

Із характеристики учня 4-го класу Василя К.

Хлопець систематично пропускає уроки, рідко виконує домашні завдання, не встигає майже з усіх предметів.

У класі ні з ким не дружить. На зауваження, критику та поради класного керівника не реагує. Схильний до обдурювання товаришів та крадіжок. Був затриманий черговими у шкільній роздягальні, коли нишпорив по чужих кишнях. Згубно впливає на Василя дружба з хлопцями, старшими від нього за віком.

Любить тварин. Головне його захоплення – голуби, на яких він щодня витрачає чимало часу. Має здібності до малювання, але не розвиває їх.

Василь дуже ревнує батьків до своєї маленької сестрички, якій вони приділяють дуже багато уваги, а до нього, як йому здається, байдужі.

Картка № 3

Із характеристики учениці 3-го класу Катерини А.

Катерина – відмінниця, старанно вчиться, сумлінно виконує домашні завдання, ніколи не конфліктує із вчителями. Проте друзів у класі не має. На неї часто скаржаться інші учні, що вона грубіянка, забирає в них книжки і не ділиться своїми, що може когось побити. Вчителі від неї у захваті: з ними вона завжди ввічлива, знає відповідь на будь-яке питання, завжди охайна, чепурненька.

Виховує її одна матір. Вона пишається поведінкою доньки. «Нехай моя Катерина зростає егоїсткою, – говорить мати, – зате вона буде щасливою

людиною. У дівчинки є характер, вона не пропаде, проб'є собі дорогу. За щастя в житті треба боротися...».

Картка № 4

Із характеристики учня 4-го класу Сергійка Н.

Сергійко – здібний і кмітливий хлопчик. За оцінкою учителів у нього добре розвинута увага, пам'ять, вчиться із захопленням. На всіх уроках, у тому числі на уроках праці, має відмінні оцінки. Але вкрай негативно ставиться до самообслуговуючої праці. Не любить фізичної праці. Із захопленням відвідує математичний гурток.

До своїх однокласників ставиться доброзичливо, із задоволенням допомагає їм у навчанні. Але у прибиранні кабінету та колективній праці не бере участь, мотивуючи тим, що у нього немає на це часу. Справжніх друзів у класі не має, не може зрозуміти причину і дуже засмучується.

У сім'ї Сергійка високо підносять культ навчання, тому виділяють хлопчику багато часу на уроки, заохочують його допомогу іншим учням. Удома він не має ніяких домашніх обов'язків.

Картка № 5

Із характеристики учня 3-го класу Максима Р.

Максим – самовпевнений і лінивий хлопчик. Він часто приходиться до школи з невивченими уроками, ігнорує шкільну дисципліну, не уважно слухає вчителів, під час уроку може, наприклад, встати і вийти з класу. До однокласників ставиться зверхньо, в класі майже ні з ким не спілкується. Не бере участь у громадській роботі класу.

Батько Максима, керівник однієї з крупних фірм, говорить у відповідь на зауваження класного керівника, що він дуже завантажений роботою як керівник фірми. У нього немає часу займатися сином. Його позиція така: «Я його віддав до школи, тож ви його і виховуйте. Це ваш обов'язок!». Коли педагоги заперечують, що виховувати можна лише спільними зусиллями школи та сім'ї, батько знову ображається: «У сина велика бібліотека, він має

комп'ютер вдома, він бував зі мною багато разів за кордоном. Я роблю все, що від мене залежить».

Картка № 6

Із характеристики учня 3-го класу Віталія Л.

Віталій вирізняється байдужим ставленням до навчання. Домашні завдання готує погано, недбало, хоч і має здібності. Його абсолютно ніщо не цікавить, крім вулиці. Після школи, користуючись тим, що батьки на роботі, хлопець може піти з дому і з'явитися пізно ввечері.

Батьки не знають, що робити з сином. Йому не можна ні в чому вірити. Він дає слово і знову все починає спочатку. Дома у нього є всі умови для занять, одягнений пристойно. Батьки купують Віталію все, що він забажає, адже він у них один. Але ні на речі, ні на книжки, – ні на що він не звертає уваги. Сльози матері, вмовляння батька на Віталія теж не впливають.

Перебіг заняття:

1. Вступне слово організатора гри.
2. Оформлення ігрового поля (розподіл ролей між здобувачами вищої освіти, об'єднання їх у групи, вивчення ними інструкцій згідно з отриманими ролями).
3. Самостійна робота здобувачів вищої освіти.
Здобувачі вищої освіти отримують картки з характеристикою окремих учнів, уважно вивчають та аналізують їх, готуються до діалогу. На підготовку їм відводиться 15 хвилин.
4. Презентація діалогу класних керівників з батьками учнів.
Після кожної бесіди рецензенти, закріплені за певними класними керівниками, дають розгорнутий аналіз почутому діалогу, оцінюють їхні комунікативні та конструктивні вміння у спілкуванні з батьками учнів.
5. Підбиття підсумків заняття, рефлексія учасників гри.

Гейміфіковане заняття

«Прес-конференція з актуальних проблем сімейного виховання»

Мета заняття: поглибити знання з теми заняття, проаналізувати найбільш актуальні проблеми виховання дітей в сім'ї, знайти шляхи їх розв'язання, вдосконалювати вміння узагальнення та систематизації отриманої інформації.

Методичні вказівки організатору гри. Організатор гри має продумати, яким чином він заздалегідь розподілить ролі між здобувачами вищої освіти й об'єднає їх у групи. Під час підготовки до заняття організатор має проводити регулярні консультації, рекомендуючи необхідну літературу та перевіряючи напередодні готовність здобувачів до гри. Особливу увагу організатору слід приділити здобувачу-головуючому на прес-конференції.

Інструкція до проведення гри. На занятті імітується робота прес-конференції з розв'язання актуальних проблем сімейного виховання. Заздалегідь обирається ведучий гри, який готує вступне слово, координує роботу прес-конференції та підводить підсумки; заздалегідь створюється дві великі групи: група журналістів газет і журналів і група експертів. Кожен журналіст обирає коло інтересів з теми прес-конференції – один з її напрямів, та, вивчаючи цей напрям, готує питання, на які хоче отримати відповіді від експертів. Експерти у свою чергу мають підготуватися до відповідей на різноманітні питання журналістів. Експерти обирають свій напрям підготовки з розрахунку дві особи на один напрям. У ході гри експертами можуть висловлюватися суперечливі думки; в цьому разі журналісти мають самі зробити висновки та відібрати потрібний, на їхню думку, матеріал до своїх статей. Кінцевим результатом гри мають стати замітки, написані журналістами у педагогічні газети і журнали на основі отриманого матеріалу під час прес-конференції як звіт про виконану роботу. За бажанням

на наступне заняття може бути випущена газета, в якій будуть поміщені замітки журналістів.

Напрями роботи прес-конференції:

1. Батьківський авторитет – запорука успіху сімейного виховання.
2. Проблема обрання найпродуктивнішого стилю спілкування батьків з дітьми.
3. Скарбниця педагогічної мудрості В. Сухомлинського з питань сімейного виховання.
4. Виховні можливості батьків у формуванні моральної культури своїх дітей.
5. Шляхи ефективного трудового й економічного виховання в сім'ї.
6. Шляхи формування естетичної культури дітей у сім'ї.
7. Реалізація завдань фізичного виховання дітей у сім'ї.
8. Ефективні шляхи взаємодії сім'ї та школи.

Ролі: ведучий прес-конференції, журналісти, експерти.

Інструкції до виконання ролей:

- *Ведучий прес-конференції* – є керівником прес-конференції, керує її перебігом, розпочинає її роботу вступним словом і завершує заключним. Слідкує за культурою ведення дискусії, контролює регламент відповідей учасників.

- *Журналісти* – заздалегідь обирають коло інтересів з тем, запропонованих на прес-конференції, вивчають свої напрями, готують 7 – 10 питань, на які хочуть отримати відповіді від експертів. Так як одну тему представляють два експерти, ними можуть висловлюватись суперечливі думки. У такому випадку журналіст обирає ті ідеї, які вважає найбільш ґрунтовними. Отриманий матеріал є базою для їхніх міні-статей, які вони створюють наприкінці заняття як звіт про виконану роботу і представляють перед аудиторією.

- *Експерти* – обирають свій напрям підготовки до прес-конференції з розрахунку дві особи на один напрям, вивчають його, готуючись

до відповідей на запитання журналістів. Під час відповідей на запитання журналістів мають висловлювати суперечливі точки зору на одну проблему, даючи журналістам змогу самим зробити висновок. Після інтерв'ювання готують звіт про актуальність ідей різних аспектів сімейного виховання, спираючись на питання журналістів.

Обладнання: фішки для розподілу ролей між здобувачами вищої освіти, папір для оформлення статей здобувачами-журналістами.

Перебіг заняття:

1. Вступне слово організатора гри.
2. Оформлення ігрового поля (розміщення здобувачів вищої освіти по групах, повторення інструкцій до отриманих ролей). Майбутні учителі об'єднуються у міні-групи по три особи: один журналіст і два експерти. Групи формуються за заздалегідь виконаним розподілом.
3. Вступне слово ведучого прес-конференції.
4. Інтерв'ювання експертів журналістами.
5. Підготовка звітів експертами і журналістами. Кожен журналіст готує міні-статтю як звіт про виконану роботу і продумує виступ на 2 – 3 хвилини для її презентації. Експерти теж готують звіт для презентації в усній формі, в якому висловлюють власні думки з приводу актуальності ідей певних аспектів сімейного виховання, спираючись на питання журналістів.
6. Презентація звітів експертів.
7. Презентація статей журналістів.
8. Заключне слово керівника прес-конференції.
9. Підбиття підсумків заняття організатором гри, рефлексія учасників гри.

Педагогічні задачі

Задача № 1

Сашко погано вчився в школі, був порушником дисципліни, знаходився під впливом «дурної компанії». Вчителя, заклопотані поведженням хлопчика, неодноразово викликали в школу батьків. Батьки вважали, що їхній хлопчик – звичайна дитина і вчителі до нього просто чіпляються. Що стосується його поведження в школі, так вони тут ні при чому: «Нехай там за ним стежать педагоги». І от Сашко на лаві підсудних. Батьки обвинувачують школу в тім, що вона недогляділа хлопчика.

Питання для обговорення:

1. Чи згодні ви з позицією батьків Сашка?
2. Яка роль школи у вихованні дитини?
3. Від чого залежить успіх у вихованні?

Задача № 2

Батьки Олега дуже забезпечені люди, але в родині розлад. Батько і мати хлопчика навіть не спілкуються один з одним і цілком зайняті своїми проблемами.

Олег вчиться в третьому класі, має авторитет у своїх однокласників і вважається «крутим». Виховання батьками сина обмежується грошовими подарунками то з боку батька, то з боку матері. Батьки впевнені, що цього цілком достатньо для того, щоб їхня дитина виросла нормальною людиною.

Питання для обговорення:

1. Чи згодні ви з позицією батьків Олега?
2. Чи можливо, обмежуючи лише матеріальним забезпеченням, виховати повноцінну у всіх відносинах людину?
3. Як ви думаєте, до чого може привести подібне виховання дитини?

Задача № 3

Восьмирічний Ігор приїхав погостювати до бабусі. Першого ж ранку, вставши з ліжка, він одягнувся, акуратно склав простирadlo й ковдру, швидко прибрав свою постіль. До цього він звик вдома й легко впорався з роботою. Якось бабуся сама прибрала його постіль. А ще раз, запізнюючись на річку, Ігор попросив бабусю зробити це за нього. Незабаром стало звичним: хлопчик встає, одягається, снідає і йде гуляти, а прибирання залишається бабусі. Коли мати навідалася до сина, вона помітила це

і нагадала йому про обов'язки. На що Ігор ласкаво відповів: «Мамусю, прибери ти, а то мені важко. Мені тепер бабуся прибирає постіль».

Питання для обговорення:

1. Яку помилку допустила бабуся Ігоря?
2. Що б ви порадили матері Ігоря?
3. Як ви будете співпрацювати з батьками для вироблення стійких навичок щодо самообслуговування і праці дітей вдома?

Задача № 4

« ... Було мені тоді, мабуть, років дев'ять, учився я в третьому класі. Одного разу прокидаюся вночі – чую, батько й мати про щось сперечаються...» Те, що я почув тоді, приголомшило мене: мати й батько вирішили розлучитися. Що значить розлучитися?» – спалахнула в моїй свідомості думка. Я зрозумів, що батько й мати житимуть в різних місцях. А далі почув, що ні батько, ні мати не хочуть взяти мене до себе. Батько наполягає на тому, щоб я залишився у матері, а мати каже: «Хай він іде з тобою, нічого я з ним не вдію, він уже не слухається...»

Питання для обговорення:

1. Як ви думаєте, що відчув хлопчик почувши не тільки про розлучення батьків, а й про те, що ніхто з них не хоче взяти його до себе?
2. Як позначається на дітях дефіцит батьківської любові?
3. До яких наслідків призводять конфлікти між батьками?
4. Поділіться яким чином Ви будете співпрацювати з батьками, для уникнення конфліктних ситуацій?

Задача № 5

В. Сухомлинський у книзі «Сто порад учителю» писав: «Ми повинні турбуватися, щоб у матері й батька було єдине уявлення про те, кого вони разом із школою виховують, а звідси і про єдність їх вимог, передусім – до самих себе. Добитися того, щоб батько і мати, як вихователі, виступали в єдності – це означає навчити мудрості материнської і батьківської любові, гармонії доброти і суворості, ласки і вимогливості. З великим тактом, не доторкаючись до особистого, часто болісного, ми прагнемо запобігти помилкам батьків у цій найтоншій сфері духовного життя. Там, де немає мудрості батьківської педагогіки, любов матері й батька калічать дітей!».

Питання для обговорення:

1. Чи погоджуєтесь ви з даною точкою зору?
2. Як ви думаєте, що таке батьківський обов'язок?
3. Обґрунтуйте якими на Ваш погляд повинні бути взаємини у сім'ї.

Задача № 6

Третьюкласник Андрій Г. був непосидючий хлопець, часто виявляв невеликі порушення дисципліни, заважав товаришам на уроках, часто вдавався до бійки під час ігор на шкільному подвір'ї.

Класний керівник повідомив повідомляла про витівки Андрія його батьків, роблячи записи в щоденнику або окремими записками. Іноді телефонувала батькові на роботу. Неодноразово запрошувала батька до школи для детальної розмови про поведінку сина.

Йшов час. У поведінці Андрія проглядалися певні позитивні зміни.

Класний керівник час від часу давала учневі цікаві доручення, з якими він справлявся добре. Почав допомагати товаришам. Його навіть похвалили на загальношкільній лінійці за активну участь у конкурсі всезнайок.

Потрібно було закріпити позитивні якості, що формувалися у поведінці школяра. Учителька написала коротеньку записку батькові Андрія: «Шановний Сергію Петровичу!

Прошу Вас у зручний для Вас час прийти до школи. Класний керівник». Андрій особисто віддав записку татові. Наступного дня хлопчина прийшов до школи засмучений. Усі дивувалися його мовчанці. Учень неприємно поглядав на вчительку.

Батько чомусь не приходив на зустріч із класним керівником. І лише на третій день зателефонував учительці та сказав: «Вибачте, що я не зміг прийти до школи: були складнощі на роботі. Але Ви не турбуйтеся: Я Андрія вже відлупцював, провчив його як слід. На деякий період вистачить»...

Питання для обговорення:

1. Чим викликані такі дії батька?
2. Яку помилку допустила класний керівнику спілкуванні з батьками Андрія?
3. Що ви порадите класному керівникові, аби грамотно вийти з цієї ситуації?
4. Яких треба дотримуватися правил учителям-вихователям у листуванні з батьками?

Задача № 7

Дев'ятирічний Сашко живе з матір'ю. Тато два роки тому залишив сім'ю. Живе окремо. Мама категорично не дозволяє синові зустрічатися з татом, приймати від нього будь-які подарунки. Також не дозволяє колишньому чоловікові бувати у них вдома. Батько намагається зустрічатися з сином за межами його рідної оселі, дарує йому цукерки, іграшки.

Питання для обговорення:

1. *Оцініть поведінку матері та батька Сашка.*
2. *Як можна вплинути на вирішення конфлікту між батьками?*
3. *Чи варто педагогам втручатися у такі справи?*

Задача № 8

Мати, розгнівавшись на дитину, відмовляється з нею розмовляти та надовго замовкає. Батько, дізнавшись про те що сталося, відразу починає кричати, докоряти синові, нагадувати про минулі провини.

Питання для обговорення:

1. *Хто на вашу думку, досягне більших успіхів у вихованні?*
2. *Чий приклад буде для дитини визначальним?*
3. *До чого можуть призвести неузгоджені виховні міри та різноплановість батька та матері? Обґрунтуйте свою думку, з точки зору педагога.*

Задача № 9

Мати учня звернулася до педагога за порадою: «Мій 10-літній син – непоганий хлопчик: він задовільно вчиться, сором'язливий, не здатний до шкоди. Як й інші діти, буває пестливим, іноді може нагрубити. Трапляється, що я сама допускаю помилку, буваю роздратована через дрібниці.

Якось у нас стався серйозний випадок. Зі школи я отримала записку від класного керівника, в якій мене запитували, чому син не був присутній на заняттях у школі в среду та четвер. Вражена цим повідомленням, я зажадала від сина пояснень. Але він сказав мені неправду. Я сильно розгнівалась, що, не стрималась і добре його відлупцювала. Раніше я ніколи не використовувала такого методу покарання. Розхвилювавшись, я поділилась своєю тривогою із сусідкою.

Але вона сказала:

– Цих хлопчаків без ременя не виховаєш. Ти до них лагідно та по доброму ставишся, а вони ладні на голову сісти. За одного битого небитих дають.

Чи так це? Коли я прогнівавшись покарала сина, мені здавалось, що все роблю правильно, а зараз мучаюсь від сумнівів. І син замкнувся в собі, між нами зникла близькість. Це більш за все хвилює мене. Як мені бути далі?»

Питання для обговорення:

1. *Оцініть дії матері щодо виховання сина.*
2. *Чи варто матері дослухатися до думки сусідки?*
3. *Що ви порадили б цій мамі? Чим би ви допомогли в її сумнівах і переживаннях?*

Комунікативні вправи

• Вправа «Надання підтримки».

Мета вправи: набуття знань щодо механізмів педагогічної підтримки, розвиток спрямованості на педагогічну фасилітацію, комунікативних, аналітичних, проєктувальних умінь, творчого потенціалу.

Перебіг вправи: Кожний здобувач вищої освіти отримав картку з певними ситуаціями, після прочитання якої вони повинні були придумати способи, якими можна було б надати емоційну та психологічну підтримку людині (наприклад: батьки одного з учнів розлучаються). Визначені способи записувалися поряд із запропонованою ситуацією.

По завершенні вправи майбутні учителі відповідали на такі запитання: яких труднощів зазнали під час виконання вправи? Які відчуття та переживання виникали? Який досвід здобули?

• Вправа «Ти молодець тому, що...».

Мета вправи: набуття знань щодо механізмів педагогічної підтримки, розвиток спрямованості на педагогічну фасилітацію, комунікативних, аналітичних умінь, творчого потенціалу.

Перебіг вправи: Здобувачі вищої освіти розподілилися на пари. Перший із пари говорив іншому три фрази, які розпочиналися словами «Мене не люблять за те, що...». Інший підтримував його фразою «Все одно ти молодець, тому що...». Потім вони мінялися ролями і повторювали вправу. По закінченні ставилися запитання: Що Ви відчули під час виконання цієї вправи? Чи всі змогли відреагувати на слова партнера в такий спосіб? Чому? Чи сподобалося Вам надавати допомогу іншій людині в такій формі? Що Ви відчували, коли в такий спосіб підтримували Вас? Як часто Ви реагуєте на прояви інших людей таким чином? Чи часто Ви отримуєте підтримку від інших людей?

• Вправа «Відвертість».

Мета вправи: набуття знань щодо педагогічної підтримки, розвиток спрямованості на педагогічну фасилітацію, комунікативних та аналітичних умінь.

Перебіг вправи: На початку вправи увага здобувачів вищої освіти акцентувалася на тому, що однією з умов успіху в педагогічній діяльності є вміння учителя правильно спілкуватися з батьками молодших школярів, вступати у взаємодію під час діалогу.

Інструкція: «Часто, заглиблений у те, щоб правильно сформулювати запитання, педагог не стежить за своєю поведінкою, емоціями. Для того, щоб батьки співпрацювали з Вами необхідно викликати в них довіру, бути відвертими з ними. Перед Вами – співрозмовник (одногрупник). Усміхніться доброзичливо, кивніть йому на знак того, що Ви його уважно слухаєте і розумієте, «відкрийте» свою душу перед людиною, з якою спілкуєтесь, намагайтеся психологічно близько підійти до неї».

Під час обговорення вправи, майбутні учителі відповідали на такі запитання: Що Ви відчували під час проведення вправи? Які труднощі у Вас виникли? Чи складно було встановити контакт із співрозмовником?

• Вправа «Діалог».

Мета вправи: набуття знань щодо механізмів педагогічної підтримки, розвиток спрямованості на педагогічну фасилітацію, комунікативних, аналітичних, проєктувальних умінь, творчого потенціалу.

Перебіг вправи: Двом учасникам гри, що сиділи на стільцях один навпроти одного, пропонувалася для розбору конфліктна ситуація. Один із них грав роль «пасивного», а його партнер по діалогу – «ведучого». Тобто здобувач вищої освіти здійснював діалог ніби сам із собою від імені того, з ким він конфліктує. На початку бесіди він повинен подумати про людину, з якою конфліктує, описати її зовнішність, манеру поведінки, професійну і сімейну ситуації. Надалі розпочинався діалог, у якому

«пасивний» описував конфліктну ситуацію від особи, з якою конфліктує, висловлював її думку з цього приводу, оцінював ситуацію, що склалася. «Ведучий» вступав у діалог від особи свого співрозмовника. Після двадцятихвилинного діалогу здобувачі вищої освіти робили спробу знайти конструктивні засоби для вирішення конфліктної ситуації.

По закінченні справи майбутні вчителі відзначали, що вона допомагала їм зрозуміти іншу людину, з якою вони конфліктували; подивитися на ситуацію з іншого боку, переглянути свою поведінку в цій ситуації тощо.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

30.12.2020 № 01-13/715

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Литвин Валентини Анатоліївни
за темою «Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки
(спеціалізація 13.00.07 – теорія і методика виховання)

Результати дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни на тему «Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» упродовж 2018-2020 років були впроваджені в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Зокрема, було впроваджено запропонований аспіранткою спецкурс «Методика організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра», що дало можливість поглибити та систематизувати знання майбутніх учителів початкової школи щодо ефективних шляхів взаємодії школи та сім'ї у вихованні молодших школярів.

Обговорення основних теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра здійснювалися під час виступів на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, науково-методичних семінарах, засіданнях кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

Апробація теоретичних положень та практичних результатів дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни отримала позитивні відгуки науково-педагогічних працівників академії, що дозволило зробити висновок про актуальність, наукову та практичну цінність роботи аспірантки й доцільність упровадження її результатів в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти.

Проректор з науково-педагогічної роботи _____ Іван СТЕПАНЕЦЬ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

просп. Волі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
e-mail: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

08.02.2021 № 03-28/01/381

на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Литвин Валентини Анатоліївни
за темою «Виховання у майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»,
поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки
(13.00.07 – теорія і методика виховання)

Результати дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни «Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» протягом 2018–2020 років упроваджено в освітній процес Волинського національного університету імені Лесі Українки та віднайшли практичне втілення у збагаченні змісту освітніх компонентів «Загальна педагогіка», «Теорія виховання», «Методика виховної роботи», «Онови педагогічної майстерності».

Основні положення дослідження використовувались у ході виконання самостійної роботи, різних видів педагогічних практик, участі у наукових конференціях і сприяли вдосконаленню процесу виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни отримала позитивні відгуки науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти та доцільність упровадження її результатів у практику роботи педагогічних закладів вищої освіти України.

Ректор

Анатолій Цьось

Раїса Пріма
0667008344

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ**

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

Від 01.02.21р. № 53
на _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Литвин Валентини Анатоліївни
за темою «Виховання у майбутніх учителів початкової школи
відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

В освітньому процесі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії упродовж 2018–2020 років упроваджувалися результати наукового дослідження Литвин Валентини Анатоліївни, що сприяли теоретичному осмисленню проблеми виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра.

Теоретичні положення дослідження використовувались під час лекцій, практичних і семінарських занять, у ході виконання самостійної роботи, при проходженні педагогічної практики «Позакласна виховна робота», у процесі підготовки викладачами та здобувачами вищої освіти різних видів науково-дослідних робіт, що сприяло підвищенню ефективності освітнього та виховного процесу у вирішенні питань взаємодії сім'ї та школи.

Наукове дослідження В.А.Литвин має теоретичну й практичну значущість, а його здобутки варто рекомендувати до впровадження в практику роботи закладів вищої педагогічної освіти України.

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

О.М.Галус

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРАСНОГРАДСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
 КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
 «ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
 ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

63301, м. Красноград,
 Харківської області, вул. Московська, 47

т. 7-28-44, 7-75-69

факс 7-40-69

№ 210 від 17.12.2020

e-mail Kk_hgpa@ukr.net

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Литвин Валентини Анатоліївни

**за темою «Виховання у майбутніх учителів початкової школи
 відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра»,
 поданої на здобуття**

наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

(спеціалізація 13.00.07 – теорія і методика виховання)

Упровадження результатів дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни «Виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра» в освітній процес Красноградського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради здійснювалося впродовж 2018–2020 років.

Науковий доробок В. А. Литвин щодо вирішення означеної проблеми збагатив зміст освітнього компоненту «Загальна педагогіка». Теоретичні положення дисертації, що стосуються особливостей виховання у майбутніх учителів початкової школи відповідального ставлення до взаємодії з сім'єю молодшого школяра, використовувались студентами, при написанні наукових публікацій курсових робіт.

Апробація результатів дисертаційного дослідження Литвин Валентини Анатоліївни отримала позитивні відгуки педагогічних працівників коледжу та доцільність упровадження її результатів у практику роботи педагогічних закладів вищої освіти.

Т.в.о. директора
Красноградського педагогічного
фахового коледжу
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-
педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Любов КОТЕЛЕВСЬКА